

Vezérkönyv az elemi nevelés- és tanításra. Első kötet. Az elemi nevelés alapvonatai

Magyar Királyi Egyetem Betűivel
Budán; Budapest; HUN 1837

Signatur: 55008-B.1

Barcode: +Z169765709

Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ169765709>

Umfang: Bild 1 - 182

Nutzungsbedingungen

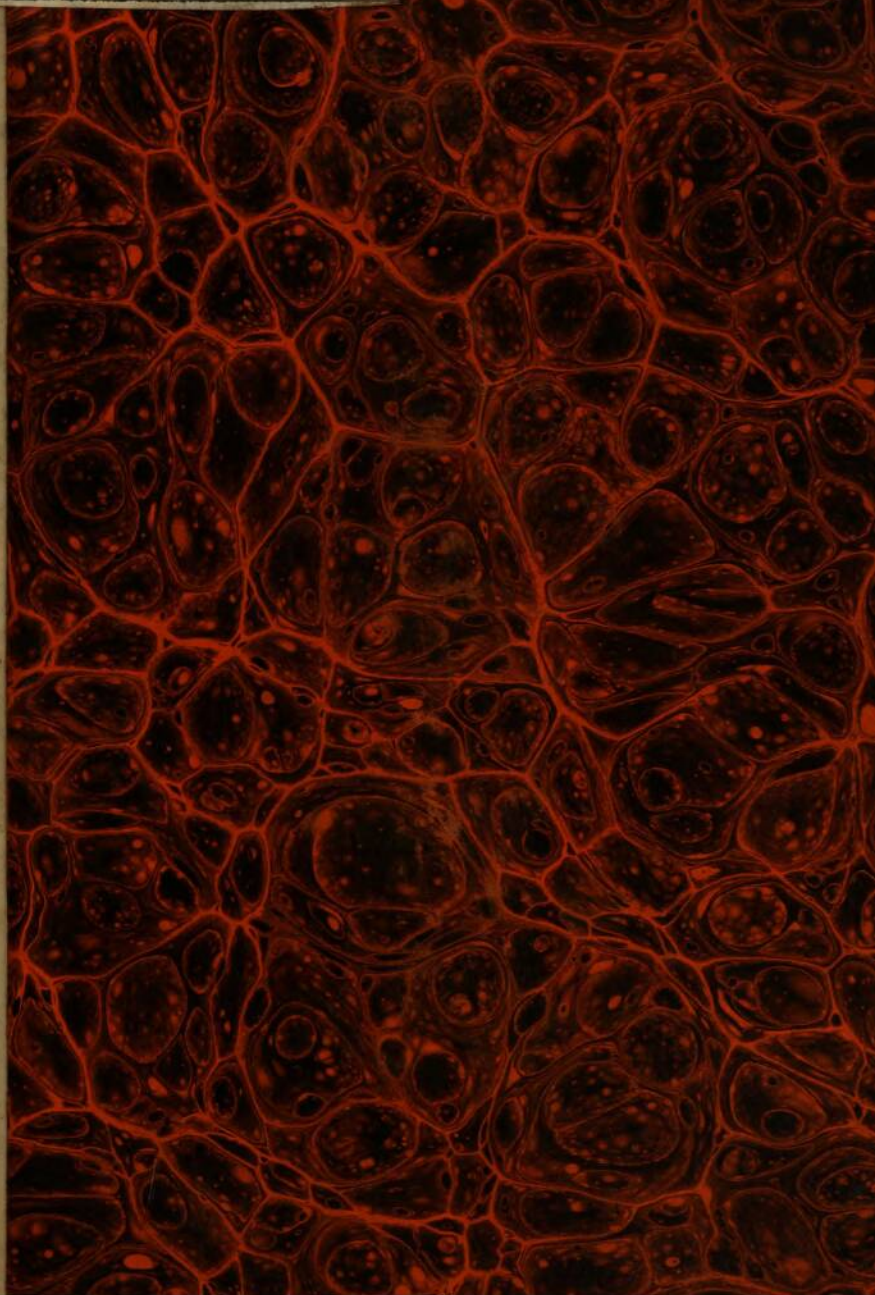
Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzanangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

KAIS. KÖN. HOF BIBLIOTHEK

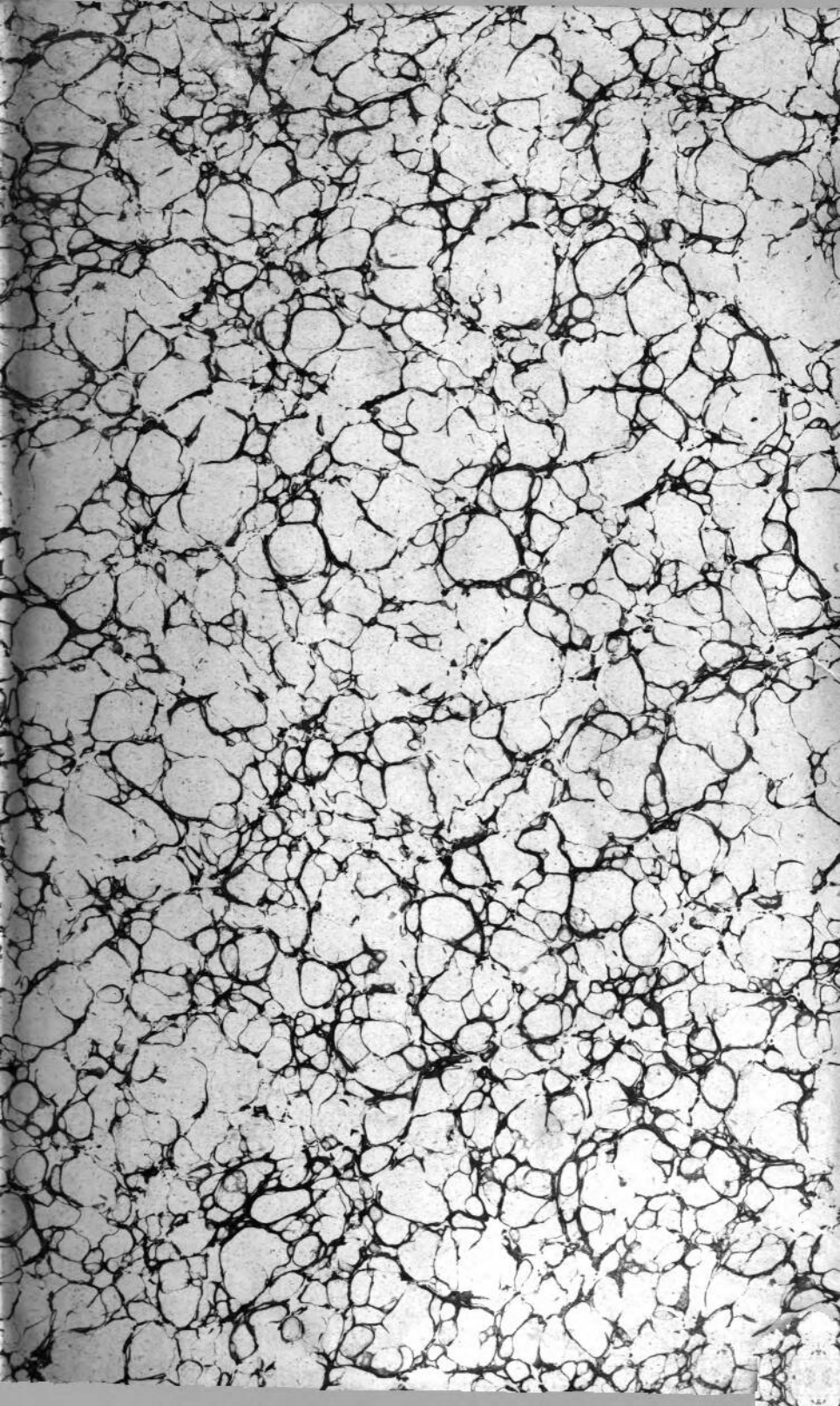
55.008-B

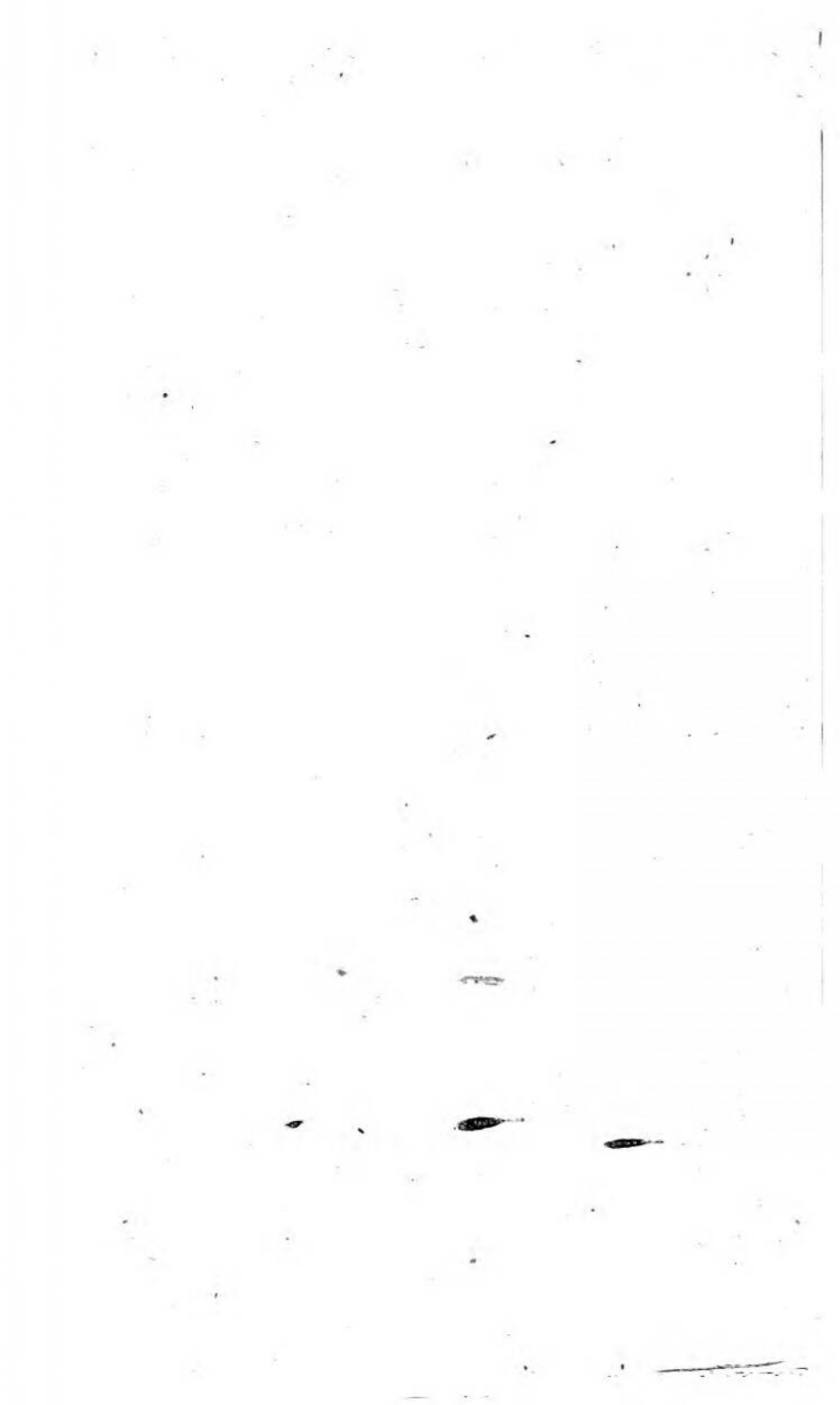
Alt-

~~43. N. 270.~~

2 Ludr.

55008-B.

73. N. 270.

2 Vol.

AZ

ELEMI NEVELÉS

ALAPVONATJAI.

IRTA

WARGA JÁNOS,

PROF., 'S A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' LEVELEZŐ TAGJA.

I.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL.

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' KÖLTSÉGÉN.

1837.

20

A' tudománya emberfő' mennyisége a' nemzet' igazi hatalma.

Gr. Széchenyi István.

VEZÉRKÖNYV
AZ ELEMI
NEVELÉS- és TANÍTÁSRA.

VALLÁSI KÜLÖNBSÉG NÉLKÜL MINDEN TANÍTÓK 'S TANULÓK'
SZÁMÁRA KÉSZÜLT 'S A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG ÁLTAL
MÁSOD RENDŰ MARCZIBÁNYI LAJOS-JUTALOMMAL KOSZORÚZOTT
PÁLYAMUNKA.

IRTA

WARGA JÁNOS,

PROF., 'S A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' LEVELEZŐ TAGJA.

ELSŐ KÖTET.

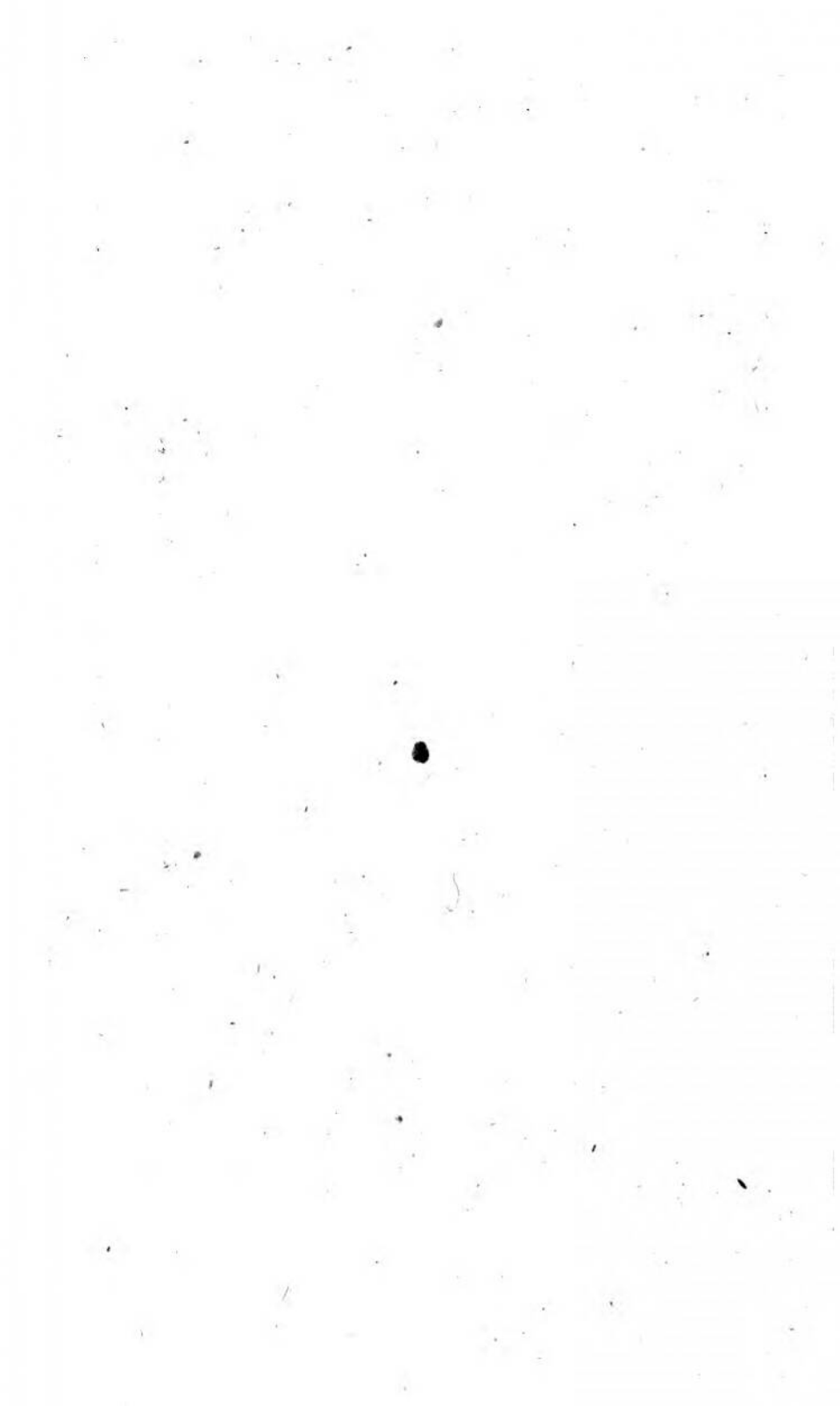
AZ ELEMI NEVELÉS' ALAPVONATJAI.

BUDÁN,

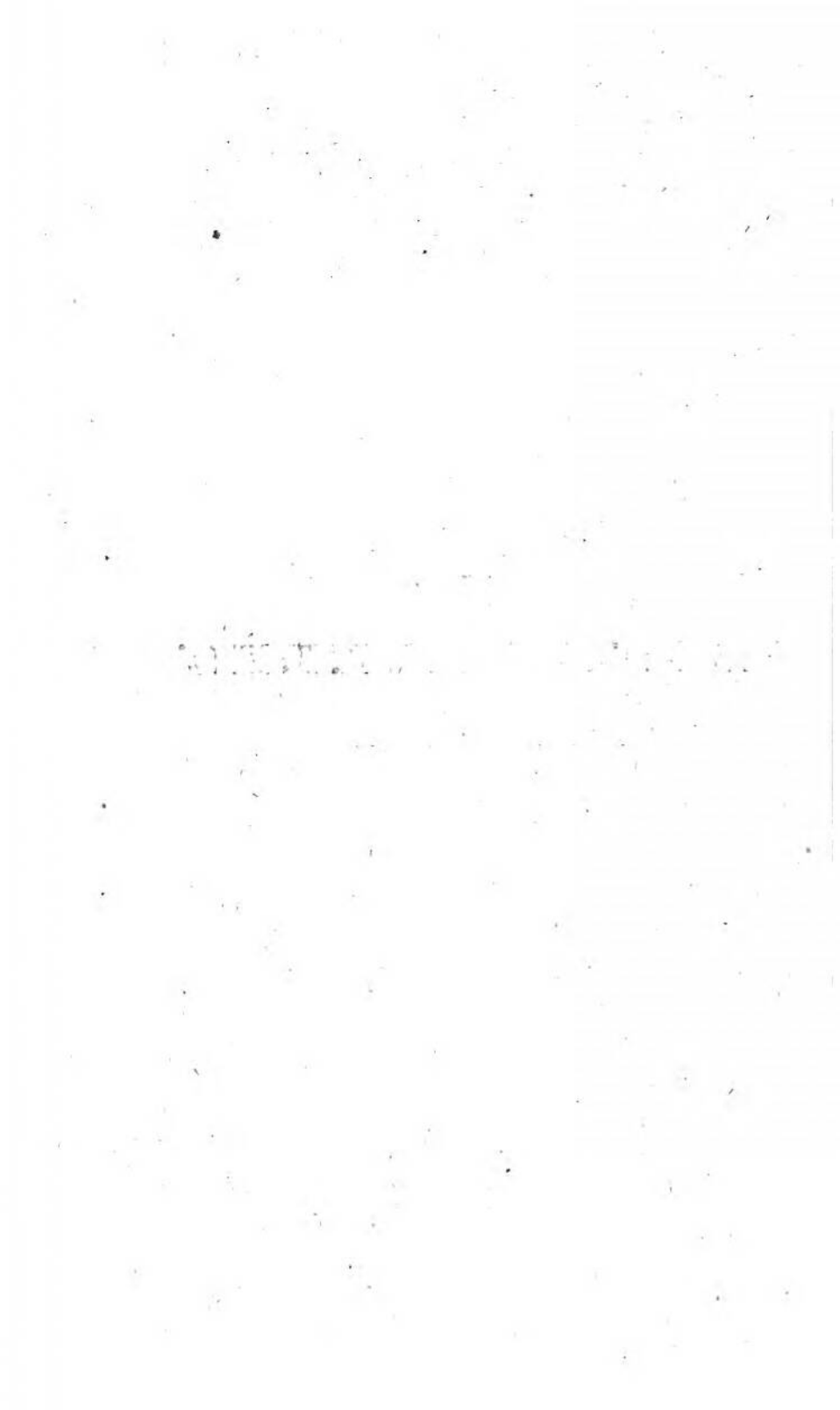
A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL,

A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' KÖLTSÉGÉN.

1837.

AZ
ELEMI NEVELÉS'
ALAPVONATJAI.

ELŐSZÓ.

A' jelen munka egyike azon tizenegy pályairatnak, mik a' Puchói Marczibányi Lajos táblabíró által kitett két rendbeli (20 és 10 arany) jutalomra küldettek be a' magyar academiához; melly jutalmakat ez, a' maga részéről, a' helyben hagyandó és kiadandó munkák' ívszámához mérséklendő tiszteletdíjjal nevelni határozott. A' jutalomtevő olly vezérkönyvet kívánt, melly a' népoktatóknak 's tanulóknak szükséges ismereteket legkielégítőbben összefoglalja, 's mint ilyen Edvi Illés Pálnak már eddig a' közönség' kezei közt levő „Első oktatásra szolgáló kézikönyve“ nyert elsőséget. Azonban szívesen hajlottak a' bírálók — kikről a' m. t. t.' történetei (az Évkönyvek' sajtó alatt levő III. kötetében) emlékeznek — a' második jutalmat az illy jelmondatúnak oda itélni: A' tudományos emberfő' mennyisége a' nemzet' igazi hatalma. G. Széchenyi Ist.; mint a' melly két rész-

VI

re osztván tárgyát, az elsőben a' nevelés- és tanítás-tudományt adja elő, annak legújabb állapota szerint, teljes rendszerben, tömötten, 's állandó tekintettel a' gyakorlatra: a' másodikban pedig az elemi tanítványnak szükséges ismereteket elég teljesen összefoglalja. Voltak ugyan a' bírálóknak a' szerző' elvont 's nem eléggé népszerű előadására észrevételeik; mindazáltal az academia tekintetbe vévén egyfelől a' munka' alaposságát és tudománybecsét; másfelől azt, hogy az Edvi Illés' kézikönyvével a' köz-nép' szükségeinek úgy is meg van feelve; ez pedig felsőbb nevelésre és tanításra szolgálhat, tanítónak és tanulónak, vezérfonalúl; 's általában, hogy ugyan azon tárgynak több oldali felvétele és előterjesztése, kivált az olly fontosé, millyen a' hazai ifjúság' nevelése, nem lehet nem hasznos: jónak ítélte a' jelen munkát is a' közönségnek általadni.

Pesten, a' magyar tudós társaság' kis gyűléséből, május' 22. 1837.

D. Schedel Ferencz,
titoknok.

MÁSODIK FEJEZET.*Az olvasás' tanításmódja.*

34. §.	Előjegyzetek az olvasás - tanításmódra . . .	44
35. §.	Az olvasás-tanításmód' lépcsői a' hangzatas- mód után —	
	I. Az egyes betűk' hangzatósmódja . . .	45
36. §.	II. A' betűfogások' hangoztatásmódja . . .	47
37. §.	III. Némelly figyelmeztetések az olvastatásnál	49

HARMADIK FEJEZET.*Az írás' tanításmódja.*

38. §.	Előjegyzetek az írás' tanításmódjára . . .	51
39. §.	Az írás-tanítás' eszközei . . .	51
40. §.	I. Rajzolósi előkészületek az írásra . . .	53
41. §.	II. A' tulajdon betűk' szépírása —	
	a) Az egyes kis betűk' szépírása . . .	54
42. §.	b) A' betűfogások, és nagy betűk' szépírása	56
43. §.	c) A' tulajdon gondolatok' íratása . . .	56
44. §.	III. A' helyesírás . . .	57

NEGYEDIK FEJEZET.*A' számolás' tanításmódja.*

45. §.	Előjegyzetek a' számolás' tanításmódjára . . .	59
46. §.	I. A' számrendszernek gyermekek általi alkotása	61
47. §.	II. Az összes számok' részeinek, az egységek- nek, különböző viszonyú képítése . . .	63
48. §.	III. A' fejbeni számolás' módja —	
	a) A' négy egyszerű műveleteké . . .	65
	b) A' részletszámok' tanításmódja	
49. §.	α) A' részletszámok' érzékjeli képzésmódja közönségesen . . .	67
50. §.	β) A' részletszámok' felosztásainak képzés- módja különösen . . .	68
51. §.	γ) A' részletszámok' műveletei . . .	69
52. §.	c) Az arányzatok' tanításmódja . . .	71

MÁSODIK SZAKASZ.*A' visszahozólagos tehetségek' felkeltésmódja.*

53. §.	Az ismereti, érzési és kívánsági visszahozó- lagos azon-foku tehetségekre hatásmód közönségesen . . .	72
--------	---	----

ELSŐ CZIKKELY.

Az előterjesztésre hatásmód.

ELSŐ FEJEZET.

Az előterjesztési gondolkodás-gyakorlás (folytatólag a' 33. §.).

54. §. A' már érzékbe ötlött távol tárgyak' nevezetése, célzattal a' visszaemlékezésre . 73
55. §. A' távol dolgok' jegyeinek 's tulajdonságainak előhozatása 74
56. §. A' jelen, azután távol tárgyak' ellentételes lényeges tulajdonságainak és mulható jegyeinek, hasonló és különböző jegyeinek 's tulajdonságainak számláltatása és vizsgálódása, lépőleg a' fogalomra . . . 74
57. §. A' gondolatnak papírra tétele (folytatólag a' 44. §.) 76

MÁSODIK FEJEZET.

A' népszerű mérés' tanításmódja.

58. §. Előjegyzetek a' népszerű mérés' tanításmódjára 76
59. §. A' mérés tanítás' lépcsői 77

HARMADIK FEJEZET.

Az éneklés' tanításmódja.

60. §. Előjegyzetek az éneklés' tanításmódjára . 79
61. §. Az éneklési számhangjelek 80
62. §. Az éneklés tanítás' lépcsői 81

NEGYEDIK FEJEZET.

A' szívet nemesítő történetek' tanításmódja.

63. §. A' szívet nemesítő történetek' tanításlépcsői 83

MÁSODIK CZIKKELY.

A' fogalomra hatásmód.

ELSŐ FEJEZET.

A' fogalmi gondolkodás' gyakorlása (folytatólag az 56. §.)

64. §. Különnemű jelen és távol tárgyakról fogalomalkatás (célzattal az emlékezőerőre) . . 85
65. §. Azon-nemű jelen és távol tárgyakról fogalomalkatás, 's azoknak egy köz fogalom alá hozása 86
66. §. Érzéki és tiszta fogalmakat kinyomó fő- és melléknév' 's ige' megértése 89
67. §. A' gondolatnak papírra tétele (folytatólag az 57. §.). 90

T A R T A L O M.

	Lap.
A' szerző' előbeszéde	XV
Bevezetés	
1. §. Az ember	1
2. §. A' nevelés	1
3. §. A' nevelés' közönséges szabályai	2
4. §. Az egész' felosztása	3

ELSŐ RÉSZ.

AZ EMBERI TEHETSÉGEK' FEJLÉSE.

ELSŐ FEJEZET.

A' testi nevelés.

5. §. A' testi nevelés közönségesen	4
6. §. A' testi tehetségek' fentartása	5
7. §. A' testi tehetségek' erősítése	6
8. §. Az egészség' helyreállítására hatás	8

MÁSODIK FEJEZET.

A' lelki tehetségek.

9. §. A' lelki tehetségek közönségesen	10
10. §. Az ismereti tehetség különösen	11
11. §. Az érzési tehetség különösen	12
12. §. A' kívánsági tehetség különösen	14
13. §. A' hármas tehetségek' rendszere	15

HARMADIK FEJEZET.

A' lelki tehetségekre hatás.

14. §. A' tehetségekre hatás közönségesen	16
15. §. 1. Az ismereti tehetség' érzékleges a) érzelésére, b) észrevételére, c) eszmélé- sére hatás	17
16. §. 2. Az érzési tehetség' érzékleges a) nézlésére, b) képzelésére, c) képezésére hatás	18

	Lap.
17. §. 3. A' kívánsági tehetség' érzékleges a) ösztöneire, b) vágyódására, c) testivá- gyára hatás	19
18. §. 4. Az ismereti tehetség' visszahozólagos lép- csőire különösen —	
a) a' visszaemlékezésre hatás	20
19. §. b) Az előterjesztésre hatás	21
20. §. c) Az emlékezőerőre hatás	23
21. §. d) A' fogalomra hatás	24
22. §. e) A' képzelőerőre hatás	25
23. §. f) Az értelemre hatás	26
24. §. 5. Az érzési tehetség' visszahozólagos a) képalkotására, b) kellemére, c) érzedel- mére hatás	27
25. §. 6. A' kívánsági tehetség' visszahozólagos a) hajlandóságára, b) vonzalmára, c) érzel- mére hatás	29
26. §. 7. Az ismereti tehetség' enalkatólagos a) észkeskedésére, b) elveskedésére, c) az észre hatás	30
27. §. 8. Az érzési tehetség' enalkatólagos a) nagy, b) magasztalt, c) lelkesedett érze- delmire hatás	32
28. §. 9. A' kívánsági tehetség' enalkatólagos a) szenvedélyére, b) szeretetére, c) akarat- jára hatás	33

MÁSODIK RÉSZ.

A' TANÍTÁSMÓD.

29. §. A' tanításmód közönségesen	35
-----------------------------------	----

ELSŐ SZAKASZ.

Az érzékleges tehetségek' felköltésmódja.

30. §. Az ismereti, érzési és kívánsági, érzékleges azon- foku tehetségekre hatásmód közönségesen	37
--	----

ELSŐ FEJEZET.

A' közvetlen beszéd 's gondolkozás' gyakorlásmódja.

31. §. Az öt érzékek' gyakorlásmódja közönségesen	38
32. §. A' tárgyak' részeinek megismertetésmódja	40
33. §. A' tárgyak' főttebbi ismertetésmódja, nézet- tel az érzési és kívánsági azon-foku tehet- ségekre	42

A' SZERZŐ' ELŐBESZÉDE.

Hogy az elemi nevelésnek igen sok hiányai legyenek hazánkban, mindenki meg fogja ismer-
ni, ha elemi nevelésünk fölött előítélet nélkül
gondolkozik, a' német elemi nevelés' rend-
szerére csak egy pillanatot is vetend, így a' neve-
lésről magának általános eszmét alkotand. Ezen
megismert elemi nevelés' hiányainak okoslásaért
— melly által a' hazai legnagyobb néptömeg lehető
boldogságát éri el, fentebb nevelés alapítatik, a'
hon virágzó állapotra jut — nincsen igazi ha-
zafi kebel, melly leghőbben ne feszülne.

Az elemi nevelés' hiányait fogta fel a' dicső
Marczibányi család' egy tagja, 's jutalommal,
mellyet az academia is nevelt, kívánta a' hazafia-
kat a' tárgy' kifejtésére buzdítani.

Ezen jutalomtételre ügykeztem én is, a'
népnevelést különösen szíven hordozván, fe-
lelni, 's az egész munkát a' jutalomtevő' szel-
lemében két kötetre osztám.

Az első kötetben érintém azt, mit tudjon
egy elemi tanító sikeres taníthatás végett; ezért

szólék 1) az embertehetségekről, melyeket a' tanítónak felköltenie kell; 2) a' tanításmódról, melly után a' felköltendő tehetségekre hasson; 3) az elemi nevelés' elrendeléséről. Mindezekről ügykeztem népszerűn szólani.

Ha mind e' mellett, az érdeklött pontokban talán szorosabb valék, mint némelyek akarták volna: mentsen ki azon ügyeket, melly szerint röviden mindazt adni akarám, mit egy tökéletes elemi nevelhetésre jelen gondolkozásom szerint szükségesnek láték.

Ha talán olyak is találtatnának munkámban némelyek által, mik az elemi nevelők' felfogását mulni látszanak: mentsen ki részemről is, de az elemi tanítók' részéről is, azon őszinte nyilatkozás, hogy: azok, kik a' legfontosabb elemi nevelésre szentelék magokat, ezeket felfoghatják, 's felfogni ügykeznek.

Ha talán rendszeresebb létem láttatnék akadályozni a' könnyebb felfoghatást: mentsen ki azon igazság, hogy: ha valahol, a' szellemi világba nincs ugrás, itt mindent renddel kell alkatni, 's renddel a' tehetségekre hatni. Mentsem ki végre általányosan az, hogy jelen munkámmal, csak igen-igen kis részét is ügyekszem pótolni azon hiányoknak, mellyek néptanítókat - nevelő-intézetünk' nem létéből egész nevelési rendszerünkre háramlanak.

MÁSODIK FEJEZET.

A' honi nyelv' tanításmódja (folytatólag a' helyes írás-hoz és eddigi gondolkodás-gyakorlásokhoz).

68. §. Előjegyzetek a' honi nyelv' tanításmódjára . . . 91
 69. §. A' honi nyelvtanítás' lépcsői —
 I. A' beszéd' részeinek felfogatása . . . 92
 70. §. II. A' szavak' változásának felfogatása . . . 93
 71. §. III. A' szókötés . . . 94

HARMADIK FEJEZET.

A' földleírás', természetleírás', és műtudomány', természet- és gazdálkodástudomány' s az egészség' némely szabályainak tanításmódja.

72. §. I. A' földleírás' tanításmódja . . . 95
 73. §. II. A' természetleírás' tanításmódja (összekötve a' műtudománnyal) . . . 98
 74. §. III. A' természet-tudomány' tanításmódja . . . 101
 75. §. IV. A' gazdálkodás-tudomány' tanításmódja . . . 102
 76. §. V. Az egészség' némely szabályainak tanításmódja . . . 104

NEGYEDIK FEJEZET.

A' történettudomány' és hazai törvények' tanításmódja.

77. §. I. A' történet-tudomány' tanításmódja . . . 105
 78. §. II. A' törvénytudomány' tanításmódja . . . 107

ÖTÖDIK FEJEZET.

A' vallástudomány' tanításmódja.

79. §. A' vallás' tanításmódjának eleme . . . 109
 80. §. A' tulajdonképeni vallástudomány' tanításmódja . . . 111

HARMADIK CZIKKELY.

Az értelemre hatásmód.

ELSŐ FEJEZET.

Az értelmi gondolkodás-gyakorlás (folytatólag a' 66. §.).

81. §. 1. Érzéki fogalmak feletti ítélet-alkatás . . . 112
 82. §. 2. Tiszta fogalmak feletti általános, feltételes, és különvált ítélet-alkatás, állítólag, és tagadólag . . . 114
 83. §. 3. Az ítéletek' helyeségének megbírálása . . . 115
 84. §. A' gondolatnak papírra tétele (folytatólag a' 67. §.). . . 116

MÁSODIK FEJEZET.

Az értelmet fejti tudományok.

85. §. Az értelem' tudományai különösen . . . 119

HARMADIK SZAKASZ.*Az enalkatólágos tehetségek' gyakorlásmódja.*

86. §. Az ismereti, érzési és kívánsági enalkatólágos azon-foku tehetségeknek gyakorlásmódja, közönségesen 120
87. §. 1. Az észgi gondolkozás-gyakorlás, vagy eszeskedés (folytatólag a' 81. §.) 120
88. §. 2. Az elvi gondolkozás - gyakorlás, vagy elveskedés 121
89. §. A' gondolatnak papirra tétele (folytatólag a' 84. §.) 122
90. §. 3. A' lélektudomány' tanításmódja 123

HARMADIK RÉSZ.*AZ ELEMI ISKOLÁK' ELRENDELÉSE.*

91. §. Az elemi iskolák' elrendelése, közönségesen 125

ELSŐ FEJEZET.*Az elemi iskolák' belső elrendelése.*

92. §. I. A' tanító 125
93. §. II. A' tanítvány 127
94. §. III. A' tanulmányok' elrendelése
1. A' népiskolák' osztályozása, közönségesen 130
95. §. 2. A' népiskolák' osztályozása, különösen, a' kölcsön tanításmód szerint 132
96. §. 3. A' népiskolai tanulmányterv. 135
97. §. Az iskolai fenyíték, közönségesen 138
98. §. 1. Fenyítéki vezető eszközök 139
99. §. 2. Fenyítéki ösztönző eszközök 139
100. §. 3. Fenyítéki büntető eszközök 141

MÁSODIK FEJEZET.*Az elemi iskolák' külső elrendelése.*

101. §. 1. Az iskolai pénztár 142
102. §. 2. Az iskola-épület 143
103. §. 3. Az iskolai eszközök 135

HARMADIK FEJEZET.*Az elemi iskolára felvigyázás.*

104. §. Az elemi iskolára felvigyázás, közönségesen 146
105. §. 1. Felvigyázás az elemi iskolák' belső életére 147
106. §. 2. Felvigyázás az elemi iskolák' külső életére 149
107. §. 3. Felvigyázás az elemi iskolák' egész irányzatára 150
108. §. A' népiskolából elbocsátás 151
109. §. Befelezés 151

BEVEZETÉS.

1. §.

Az ember.

Az embert már magas testalkata is kiemeli más teremtmények felett; de különösen kitüntetik őt tehetségeinek hatásai. Ha az emberi tehetségek' ezen hatására figyelmezzünk, úgy látszik, hogy az emberben a' külhatások' többszöri öntételei, először is a' külhatók' tudását, azután entudást ébresztenek, mellyek a) az ismereti tehetséget szerkezik. A' tudott kultárgyak, a' lélekben bizonyos meghatódást ébresztenek, vagy érzést költenek fel: így kel az ismereti tehetségből b) érzési tehetség. A' külhatók' iránt felébredt érzés az emberben, vágyódássá vagy kívánássá válik, melly az embert tette, cselekedetre ösztönözi. Így fejlődik ki az ismereti, és érzési tehetségekből c) a' kívánsági tehetség. De ezen tehetségek reájokhatás nélkül fejletlenek, magunkba zártak és szendergők maradnak, vagy pedig csak történetlegesen, bizonytalanul 's céliránytalan fejlenek. Csak czélszerű hatás által fejlenek a' tehetségek czélszerűn szabadokká. Így fejlődhet az ember hármass tehetsége után, hármass irányzata felé: gondolkozó, érző és cselekvő létre, általánosan *emberségre*. Ezen irányzatok felé mára' tehetségeket a' tulajdon értelmi nevelés fejti. —

2. §.

A' nevelés.

A' nevelés nem egyéb mint az emberben szendergő tehetségekre czélszerű hatás, melly által a' megkötött tehetségek czélszerű szabadokká tétetnek. A' nevelés

által tehát, tulajdonképen, misem közöltetik az emberrel, csak a' szendergő tehetségek költetnek fel, emeltetnek 's nemesítetnek. Minthogy a' nevelés, már ezek szerint, mind a' három tehetségekre czélszerű hatás által történik, még pedig az ismereti tehetség' olly lépcsőű felemelésével, mint a' kívánsági tehetség' vigyázva nyomásával 's az egész tehetségnek a' kettő közti egyensúlyulásával; minthogy a' tulajdonképi tanítás, egyedül az ismereti tehetségek' fejlődésével foglalatoskodik, egyenes czélzat nélkül a' több tehetségekre; — következik, hogy a' nevelés nagyon különbözik a' tanítástól. — A' nevelés közönséges, midőn a' tanítás egyes fogalom, — a' nevelés mindig magában foglalja a' tanítást. A' tanítás érintetlen hagyhatván az érző és kívánsági tehetségeket, eszes, gonosz embert állíthat elő, midőn a' nevelés értelmesen gondolkozót, szeliden érzőt, erkölcsileg cselekvőt czéloz adni. — Nevelni, nem pusztán tanítani kell. Annyival inkább nem kell a' különben is egy oldalu tanítást, a' diák nyelv' korán tanításával visszaverni, vagy természetlenséggel 's czélszerűtlenséggel visszanyomni az ébredő tehetségeket, midőn azokat emelni akarjuk, 's így nevelési ellenmondásba jőni; hanem szorosan figyelni a' nevelés' közönséges szabályaira.

3. §.

A' nevelés' közönséges szabályai.

1) Legyen a' nevelés az egyes személyekhez alkalmazott, vegye tekintetbe a' növendék' egy vagy más kitetsző vonzalmát, jövőendő rendeltetését, tegyen fel czélt egyeseknek, vagy összes személyeknek, 's arra irányozza a' tehetségek' fejlődését. — Nem kell igen sokat akarni, és így vagy keveset vagy mitsem tenni.

2) A' tehetségek' fejlődésében legyen a' nevelés mind a' három tehetségre irányozva. A' nevelés nem állíthat elő eszes, de erzéketlen, mindig gonoszra törő embert; sem elérzékenyült, homályos, babonás, minden tetre rajoskodva törőt, annyival inkább szabadon eresztett kívánsági tehetségű; — hanem a' milly aránynyal emeli az

ismereti tehetséget, olylyal határozza a' kívánásit, 's köztök egyensúlyítva emeli az érzési vagy izlési tehetséget; így teljesen kifejtett embert állít elő.

3) A' tehetségek' ezen fejlődésében legyen a' nevelés a' legtermészetesebb, — mi szokást vagy kényszerítést se tegyen; ügyekezzenek a' legelső adatott elemtől lépcsőkön emelkedni fölfelé. Az ember magából fokunkint fejtelegyen nevelt, 's így hasson vissza mindenkör magára.

4. §.

Az egész' felosztása.

A' nevelés — mint említünk — nem egyéb levén, mint az emberben szendergő tehetségekre czélszerű hatás: a' nevelőnek mind a' fejlődést váró emberi tehetségeket ismernie; mind a' tárgyakat, mellyek' közbejöttökek — 's a' módot, melly által az ismert tehetségek fejlenek, birnia; mind a' fejlődő eszközök' czélirányos elrendelésére, az egész' egységére visszahatnia kell, hogy a' nevelés általános legyen.

Minthogy mi a' feltett kérdés' kívánata szerint az elemi oktatásról szólhatunk; az érintett pontokat is az elemi oktatáshoz arányzólag fogjuk előhozni. Így az *első részben* szólunk az emberi tehetségek' fejlődéséről, hol a' testi tehetségek' épmegettartását, a' testi nevelést el nem mulaszthatjuk. A' *második részben* előadjuk a' tehetségek' fejtésének modját, hol az elemi tudatokat a' tanításmódtól el nem választhatván, egyszersmind azokról is szólunk; a' tulajdonképi tanulmányokat pedig a' második kötetre, mint olvasókönyvre hagyjuk. A' *harmadik részben* szólunk az elemi iskola' elrendeléséről.

ELSŐ RÉSZ.

AZ EMBERI TEHETSÉGEK' FEJLÉSE.

ELSŐ FEJEZET.

A' testi nevelés.

5. §.

A' testi nevelés közönségesen.

A' test, a' lélekkel legszorosb egybefüggésben áll; a' test a' lélek' lakja és műszere. A' lélek az egészséges testben vidor, munkás, fáradtlan; az egészségtelenben aluszékony, munkátlan és holt; innen a' testi nevelés szerfelett nagy figyelmet érdemel: annyira, hogy az egész nevelést a' testi nevelés tartozik megnyitni, a' lelki nevelést folyvást kísérni 's annak alapul szolgálni. — Mindazok a' legszerencsétlenebb nevelési ellenmondásba jőnek, kik nemcsak nem gondolkoznak, nem használják a' testi erők' fentartásának, erősítésének, helyre-állításának eszközeit; de a' lelki nevelés' célját tüzebben ügyekezvén elérni, a' testet lerontják, eltörpítik, elegézségtelenítik: így a' test és lélek, mellyeknek emelkedniek kellett vala, lenyomatnak, erőtelenek 's hatástalanok maradnak. Csak ép testben lakhatik ép lélek. — Ezért minden elemi oktatók ismerni tartoznak azon szabályokat, mellyek által a' testi tehetségek épen főtartatnak, erősítetnek 's helyre-állítatnak; különösön pedig a' falusi néptanítók ismerjék ezeket, kik a' hazának a' millyen értémes, olly erős polgárokat tartoznának adni.

6. §.

A' testi tehetségek' fentartása.

Az egészségesen született gyermek' ereje fentartatik :

1) *Az ételben és italban mértékletesség által.* A' tanító arra, mi eledellel éljenek a' gyermekek, általános befolyással nem lehet. Ez a' szülék' tehetségétől függ. De szoktathatja és tartozik szoktatni a' tanító a' gyermekeket rendre 's mértékre az ételben és italban, előterjesztvén a' mértékletlenségnek káros, a' mértékletességnek pedig hasznos következeit, szorgalmasan intvén a' gyermekeket a' rendetlen nyálánságokról, éretlen gyümölcsöknek sőt mérges növényeknek is megevésétől, különösen eltöltvén a' gyermekeket irtózással a' részegítő italok iránt, addig is, míg azokról magoknak az illető tanulmányokból majd helyes fogalmat szereznének: mély által, az egészségre figyelmezés mellett, figyelem és vágy ébred bennök a' czélzott tanulmányok iránt.

2) *A' test' mozgása által.* Minden élő teremtménynek legkitünőbb küljegye a' mozgás; különösen pedig jegye ez a' vidor, munkás, fáradtlan gyermeki kornak; — innen a' gyermekeket tanítás közben sokáig székhöz szögezve tartani, a' legmegbocsáthatlanabb hiba. Minden tanítás-órának egy negyed részét — a' kisebbek még többet — szabad mozgással kívül töltsék el a' növendékek; mi alatt intse a' tanító őket a' természeti szükség' tételére, beszélvén a' természeti terhek' szükségtelen fentartásának veszedelmes következtéről, addig is, míg arról fogalmilag az illető tanulmányból meggyőzetnének. Ne csak az érintett időt engedje pedig a' tanító szabad mozgásra; hanem a' tanításnak lehető nemeit is úgy intézze, hogy abban a' tagoknak, különösen a' kéznek, fölemelése, felállás, fordulás, helycserélés történjenek. Midőn a' tanítás-időt ülik, akkor is figyelmezzon a' tanító, hogy az ablakon tóduló fényre szemmel, a' meleg kályhához háttal ne üljenek; különösen pedig az írásnál az alkalmas ülésre figyeljen, különben ebből a' mell' nyavalyái 's ebből ismét több bajok származnak.

3) *Tiszta lég által.* Az ételben és italban mértékletesség, a' testmozgás, csak tiszta egészséges lég által lehetnek valódi fentartói az egészségnek. Innen nem a' tanítótól függ ugyan, hanem józan iskola-elöljáróktól, hogy a' tanítás-szobák egészségesek legyenek; de a' tanítótól függ, hogy a' szobában a' lég megfrisíttessék, undorító szemettől 's ártalmas, különösen virág-, rothadt gyümölcs-kigőzölgések-től tisztán tartassék. De vigyázzon a' szobalég' frisítésénél, hogy légvonat ne csapja meg a' gyermekeket.

A' tanítótól függnék továbbá: hogy a' mozgás-időt tiszta légű helyen töltsék, száraz és nedves időben mi különbséggel tegyék a' mozgásokat, 'sat. A' kül lég, a' hideg' és meleg' befolyása ellen millyen ruhával fedeztesenek a' növendékek, ismét nem függ általánosan a' tanítótól, de szoros tartozása a' tanítónak, hogy a' ruházat tisztán tartassék, a' hideg és meleg ellen czélirányosan használtassék. Lehet és kell a' tanítónak hatni a' talán értelmetlen szülékre az által, hogy gyermekeiket, a' növekedő testet bilincsben tartó, elferdítő, nyomorító szűk ruhákban ne járassák. A' tanító midőn a' kül lég' befolyása által ügyekszik fentartani a' test' erejét: vigyázzon, hogy tulságok által a' testet el ne gyengítse, vagy el is erőtelenítse. —

7. §.

A' testi tehetségek' erősítése.

Az épen született, egészségesen fentartott testnek ereje növekedik:

1) *A' testnek a' lég' változásaihoz szoktatása által.* Hogy az elzárt, eltakart, így elpuhult testnek, az erősebb léghatás — ha szabadon éri — ártson, könnyen érthető. Innen a' gyermekeket a' lég' változásaihoz, járkálás és szaladgálás közben, a' fő', nyak' és mell' nyíltan tartása által szoktatni 's erősíteni kell. De ezen szoktatást, valamint korán, úgy idejében 's lépcsőnkint kell tenni. Fölserdült, talán elpuhult vagy magában is gyenge gyermeket kemény hidegben, egyszerre, fő-, nyak-

mell-nyilással szoktatni akarni, visszafordultság. A' lég-változáshoz szoktatott gyermekek tegyenek utazást, mely nemcsak a' testet fogja erősíteni, hanem a' lelket is különbözö tárgyakkal elfoglalni, gyönyörködtetni 's élesíteni. — A' kül léghez szoktatás 's utazás közben, a' tanító a' lelki fejlődésnek elemeit, a' külérzékeket is nagy befolyással gyakorolhatja a' test' erősítésére. A' szülék által is hathat ezen célra a' nevelő, javalván azoknak a' gyermek' kemény helyen hálátását, magokat pedig a' gyermekeket erősen intvén a' korán fölkelésre 's a' fölserkenés után az ágyban nem maradásra, ajánlván erre vigyázatot a' szüléknek is.

2) *A' tulajdonképeni vagy mesterséges testgyakorlatok által (gymnastica).* Mellyeknek mindig emelkedő fokai a' következők lennének: a) a' lábakat erősítő, egyenes vonalban szaladás, egymást kergetés, mely—hogya' az egész testre hasson, a' testet hajlékonyítsa — később bizonyos körbe és körből menő hézagon történjék; a' központ-tartás, rövid 's hosszabb, vastag 's vékonyabb gerendákon sétálás, az inakat erősítő korcsolyázás 'sat.; b) a' karokat a' szemmel együtt gyakorló célra hajtógálás, fára mászás, magasra kapaszkodás, az egész testnek valamelly magasra a' karok általi felfüggesztése, bizonyos súlynak — kevesen kezdve — kinyújtott kar általi felemelése, először egyik, azután a' másik 's kettő által együtt 'sat; c) az egész testet gyakorló birkózás, az egész testet épen úgy erősítő mint hajlékonyító 's idomító táncz, kisebb 's nagyobb távolság' majd sáncz' ugrálása 'sat., hideg vízben fürdés, úszás, mosdás, — mellyeket hogy izzadtan ne tegyenek a' gyermekek, a' nevelő épen úgy érteni fogja mint azt, hogy a' fürdés és mosdás nemcsak inakat erősít, hanem a' test' lyukacsait kinyitván, ennek szabad gőzölgést enged 's így a' testre mély hatással van. Ezen érintett testgyakorlat' egyszerű eszközeiről — mellyek Gutsmuths' „*Gymnastik und Spiel*“ című munkáiban bővebben leírják — minden elemi iskolák' előjárói olly szorosán tartoznának gondoskodni, mint a' lelki nevelésről.

Mert valóban nevelési ellenmondás a' lelket emelni, a' testet pedig elmulasztani.

3) *A' rendes munka, a' rendszer foglalatosság által.*
Az életnek nincsen nagyobb jótéteménye a' munkánál; azért erre a' gyermekeket korán szoktatni kell, mert ez nemcsak tettelesen erősíti a' testet, nemcsak korán szoktatja a' gyermeket arra, hogy munkája által majd az élet' szükséges eszközeit meg tudja szerezni; hanem megóvja a' henyeségtől, ettől a' minden bűnök', hibák' és testi bajok' leglágabb párnájától, — megóvja különösen a' száz szemü nevelő által is más eszközökkel alig viszsztatartóztatható, a' testi kifejlésnek legnagyobb visszaverőjétől, legnagyobb lerontójától, az életet leggyilkolobb — önfertéztetéstől, melynek jegyei: a' sápadt arcz, beesett szemek, félénk tekintet, rezkető kezek, vontatva járás 'sat. Midőn így a' lélekre, testre 's egész életre nagy hatásu munkával foglalatostkodtatja a' nevelő gyermekeit, ügyelni fog arra, hogy a' munka' nemei változtassanak 's játékkal cseréltessenek fel. Ugyanazon munkát, különösen azon szigorúságút a' gyermekek nagyon megunják 's süker nélkül csigáztatnak; ezért tartsa maga előtt a' tanító azt: hogy a' gyermekek játszva munkálkodjanak és munkálkodva játszanak. Nagyon ohajtni, hogy tanítás után a' gyermekek a' munkaidőt célzattal töltenék jövőendő rendeltetésökre, vagy ez iránt vágy 's figyelem ébresztetnék bennök. Így gyakorolhatnák magokat esztergyalyos, asztalos 's más házi művekben, kertészségben, selyembogár-tenyésztésben sat. — Sőt a' falusi iskolákat célirányos lenne úgy elrendelni, hogy a' gyermekek szüleiket a' munkában, nyári napokon legalább, segítsék.

8. §.

Az egészség' helyreállítására hatás.

Minthogy a' tanítók' keze alá nem csak ép 's egészséges gyermekek adathatnak, hanem sokszor a' születéssel, házi körülménnyel hozott, vagy minden vigyázat

mellett is előállhat. Erősebb 's nagyobb, lelket, testet, vagy többnyire mindkettőt érdeklő bajokkal jőnek a' gyermekek iskolába; ezért a' tanító a' testi tehetségek' fentartása 's erősítése mellett nagy figyelemmel tartozik lenni a' test' gyengélkedésére, 's arra úgy hatni, hogy a' bajt töletelhetőleg kevesítse; ha pedig nagyobb lenne a' nyavalya, mint célirányosan reá hathatna, a' szüléknek az orvos' tanácsával élést javálja. Javálja különösen a' szegény együgyü falusi szüléknek a' himlő-beoltást, kik ezen nagy jótéteményt nem ismervén, még ma is irtóznak ettől, 's az általános isteni elhatározásra bízzák ebben is gyermeköket. — Az egészség' helyreállítására hathat a' nevelő:

1) *Vidámság által.* Alig lehet gondolni, a' vidámság mennyire tartóztatja a' testi bajt mélyebb súlyedésétől, sőt sok esetekben mennyire elhárítja egészen is a' bajt, ezért a' tanító közönségesen kedvvel, vidorsággal tegye tanításait, ne haraggal, méreggel kiabálással; de különösen vidor, nyájas, szelid, legyen a' gyengébbek iránt, — olyanokhoz helyezze közelebb ezeket, 's olyanokkal tegye hasonlatba, kivált pedig játszás közben olyanokkal társalkodtassa, kik különösen elevenek, vidorak 's mulattatók.

2) *Az ismért testgyengeségre egyenes ellenhatás által.* A' bottal fenyítés, pofon-'s fejenverés'sat. baromi büntetések, kemény büntetés' terhe alatt általánosan tartoznának elmaradni a' neveléstől; annyival inkább irtózzék a' tanító a' különben is gyenge testet illyesmi által gyengíteni; sőt inkább a' gyengébbeknek a' tanítás-időből is szabad járkálási 's mozgási időt engedni, a' gyengébb szemüeket annyi és olly munkától, mennyi és a' millyen a' szemnek ártalmára lenne, szorgalmasan óvni, — közön ségesen annyi munkát mint az egészségesektől soha nem kívánni, szoros tartozásának ismerje.

3) *A' lelket és testet egyhangzólag gyönyörködtetve tartó foglalatosság 's játszás által.* A' test' gyengesége nagy hatással van a' lélekre, valamint ez viszont arra. A' gyenge lélek nem haladhat elő olly sikerrel

mint az erősebb; ezért a' gyengélkedők inkább mulatás által legyenek elfoglalvák. Nem kell arra törekedni, talán kényszeríteni (mi a' tanulástól, mint ennek legnagyobb ellenmondása, egészen tartoznék elmaradni), hogy a' gyengék a' többekkel egyiránt lépjenek elő a' tanulmányokban: ezek inkább test-erősítés végett járjanak iskolába. — A' józan szülék fogják ismereni, a' talán értetleneknek pedig értésükre fogja adni a' tanító, hogy a' testi kifejlés alapja az egész nevelésnek, ezen alapvetés után emelkednek a' testi erők, ezután is párhuzamosan a' lelki tehetségek' fejlődésével.

M Á S O D I K F E J E Z E T.

A' lelki tehetségek' fejlődése.

9. §.

A' lelki tehetségek közönségesen.

Midőn a' testi tehetségek, a' testi nevelés' szabályai által fentartatnak, erősítetnek, sőt a' gyengék helyre is állítatnak, az ilyen test az ép külérzések által, a' külhatások iránt, kitűnőleg fogékony lesz, mellyek a' lélek' munkásságainak: az ismeretnek, érzésnek 's kívánságnak, legalsóbb elemeit felköltik. Ezen felköltött elemek a' külhatások' többszöri tételei által növekednek. De ezen növekedés magára hagyatván, a' nemtelen érzések' 's gonosz tettek' elsőbbségével, az ismeretinek pedig mint fő tehetségnek csak igen gyenge szikrájával mutatkozik: úgy, hogy az ember ilyen a' tehetségek' szabad hatásán, mindig a' testiség, alacsonság 's embertelenség felé súlyul; ezért az érintett lelki tehetségek' fejlődésének irányát ki kell mutatni, még pedig úgy, hogy a) az ismeretinek iránya a' mindig magára visszaható emelkedés legyen; 's ezen emelkedésben a' tehetségek' tettelegesen növekedjenek; b) az érzések mindig az ismeretre visszahatva ne-

mesüljenek 's határozzák a' kívánsági tehetséget, és így részint tettelegesen emelkedjenek, részint nemlegesen egyensúlyuljanak, az ismereti és kívánsági tehetségek közt az emberség felé; c) a' kívánságiak végre, egészen nemlegesen hassanak vissza, a' nemesült izlési tehetség' közbejöttével, az ismeretire; vagy az ész és izlés által határozvák, de nem el nyomvák legyenek.

10. §.

Az ismereti tehetségek különösen.

Ha már egy kifejlett ismereti tehetség' lépcsőit a' tapasztalásban is vizsgáljuk: úgy látszik, hogy ezen lépcsőket három nagyobb fokok kötik össze. Az ember az ismereti tehetség' fejlődésén először egészen *érzéki*. Az ismereti tehetség' legalsóbb elemeit a' külhatások ébresztik fel, nagyítják 's emelik a' test' érzéki fogékonysága által. Az ember tovább a' külső benyomásoknak gyakori öntételei által lassankint szabadul az érzékiség' bilincsei alól, midőn a' külső benyomások' hatása a' lélekre megsokasodván, az a' szélesen terjedő *visszahozólagos* munkásságot (reproductio) kezdi el. Az érzéki és visszahozólagos munkássági fokokon emelkedve, az ember végre egészen szabaddá lesz az érzékiektől, 's a' lélek *enalkatólag* (productive) az ismereti tehetség' minden fokaival magára visszahatva, szabadon munkálódik. Ezen három nagyobb fokoknak lépcsői:

1. Az érzéki munkásságnak

a) Az *érzelés*: a' külhatások és a' test' fogékonysága által felébresztett kezdő benyomás a' lélekben.

b) Az *észrevétel*: a' külső benyomások által előállított tudása a' kül tárgyaknak.

c) Az *eszzmélés*: a' kül tárgyak' tudásán emelkedett, ettől különböző, kezdő entudás.

2. A' visszahozólagos munkásságnak

a) Az *előterjesztés*: a' benyomott, tudott, távol, kül tárgyaknak, az entudó lélek általi visszahozása, a'

visszaemlékezés' közbejöttével. Mellyből világos, hogy a' visszaemlékezés, ez a' távoliakat létesítő előterjesztés, a' tulajdon előterjesztést előzi.

b) A' *fogalom*: az entudással összekötött jegyes előterjesztéseknek összehasonlítása, megkülönböztetése, 's az elvont jegyeknek egyítése az emlékező erő' közbejöttével. E' szerint a' fogalmat, a' jegyeket megtartó emlékező erő előzni tartozik.

c) Az *értelem*: az összehasonlított fogalmaknak más fogalmakkal viszonyítása, megkülönböztetése 's megítéléssé emelése, a' képzelőerő' közbejöttével. És így a' széleshatású' képzelőerő az értelmet, mint a' visszaemlékezés az előterjesztést, az emlékezőerő a' fogalmat, előzni szokta.

3) Az enalkatólagos munkásságnak

a) Az *eszeskedés*: az ítéleteknek egymásközi összehasonlítása, különböztetése 's tiszta következtetéssé emelése.

b) Az *elveskedés*: a' következtetéseknek ismét fentebb egymásközi viszonyítása, különböztetése 's tiszta tudása, elvvé emelése.

c) Az *ész*: a' kül tárgyakat 's magát tisztán tudó, mindig magára visszahatva gondolkozás, vagy a' tudásnak 's entudásnak egysége. Ezen érintett tehetségi fokoknak és lépcsőknek kisebb 's nagyobb behatási lepcsői lehetnek: ezek népszerűn és mélyebben is alkalmazhatók; azért ezektől a' falusi tanító se ijedjen meg. A' *második rész* egyszerű példák által fogja ezeket sorban azon fokra emelni, mellyen egy szegény földműves embernek is — ha emberhez illő öngondolkozó akar lenni — állnia kell.

11. §.

Az érzési tehetség különösen.

Midőn az ismereti tehetség érzékileg, visszahozólag, enalkatólag munkálkodva emelkedik az érzeléstől az észig: ezen emelkedést lépcsőkön ébresztő hatások iránt

érzés támad a' lélekben, melly érzés, mint az ismereti tehetség, fokonkint az érzéki külhatásból emelkedettebbé 's lelkiebbé válik. Ezen emelkedés' fokai:

1. A' képzési munkásság. Ez még az ismereti tehetség' lépcsőinek benyomásaival foglalkozkodik. Lépcsői:

a) A' *nézés*: a' külsérzők által előállított benyomaton, a' látás-érzék' gyakorlása, vagy a' benyomott tárgyak' huzamos szemlélése.

b) A' *képzelés*: a' nézlett kül tárgyak' fekvésének, irányának 's alakjának érzése.

c) A' *képezés*: a' kül tárgyak' alakjának a' nézés-től elszakadva is tudott, kezdő érzése.

2. Az érzelmi munkásság. Ez az érzéki benyomásoknak kedves vagy kedvetlen, visszahozólagos érzése által, a' lélekre mélyebben hat, izlést ébreszt, 's ezután emberi érzelmet fejt ki. Itt az érzési tehetség, már kész ismereti tehetség' visszahozólagos munkássági fokán, könnyen emelkedik fel a' művészi teremtő munkásságra. Lépcsői:

a) A' *kép-ulkatás*: az érzett kül tárgyaknak, a' lélek' előterjesztése általi alakítása.

b) A' *kellem*: az érzett 's alakított kül tárgyak' érdekes képítése.

c) Az *érzelem*: az alakított 's szépített kül tárgyaknak élettől előntése.

3. A' lelkesedési munkásság. Ezen munkásságban a' lélek a' kül érzéki széptől, az izlésen emelkedve, tiszta érzelemmé olvad, 's a' kül szépítési érzésből egészen lelkivé, erkölcsivé, 's emberségessé válik. Lépcsői:

a) A' *nagyézés*: a' lelki élet iránt ébredt magasztalódása a' léleknek.

b) A' *méltóságos érzés*: a' magasztalt érzés' méltánylása.

c) A' *lelkesedés*: a' magasztalt 's méltánylott érzéseknek az emberség felé hajlása.

Az érzési tehetség' ezen lépcsőitől még a' falusi tanító se rettenjen meg; mert ennek is, mint az ismeretinek, vannak alacsonyabb 's mélyebb behatásai (intensitas),

mellyeket mi egyszerű példák által alkalmazni, a' *második részben* nem fogjuk elmulasztani, egyszersmind a' külérzéki széptől a' művészi szépet mellőzve, a' falusi növendékeket a' belső érzés 's az emberség felé hajtani; azonban, ha nem cél is a' falusi növendékekből művészeket nevelni, de a' talán ébredő művészeti lelket sem cél bennök csak elmulasztani is, annyival inkább visszavereni; azért ezen tehetségeket a' falusi tanítónak is ismernie 's reájok ébresztőleg legalább hatnia kell.

12. §.

A' kívánsági tehetség különösen.

Midőn az ismereti tehetség az érintett fokokon emelkedik, 's az érzési arra visszahatva azon fokokon nemesül: akkor a' kívánsági tehetség is mindkettőre visszahatva, mind kettő által határozva, épen azon fokokon fogyva veszt erejéből, mindig inkább a' lelkiek felé irányoztatik, végre az akarat cselekedeti észszé olvad. A' kívánsági tehetségnek ezek fokai:

1. A' testi vágy' hatásai: az egészen érzékiekre vitétt, azok iránt mutatott közvetlen munkássága az embernek. Lépcsői:

a) Az *ösztönök*: a' kül benyomások iránt mutatott legállatibb ébredése a' testnek. A' széles terjedelmű ösztönök közt, az alacsony hajlás mellett vannak magas irányuak is, mellyeket nem elnyomni de taplálni kell.

b) A' *vágyódás*: az ébredt ösztönöknek a' kül tárgyakra erősebb irányzata.

c) A' *testi vágy* — testiség: a' felébredt ösztönnek 's irányzott vágyódásnak egyes tárgyakra vitétese.

2. Az *érzelem*' hatásai. — Itt a' test, az ismereti tehetség' visszahozólagos, az érzési tehetségnek pedig teremtmő munkássága által, nemcsak a' közvetlen érzékiek, hanem az elvontak 's szellemiek iránt mutatja magát; még pedig, olly tettekben mint ez, az ismereti és érzési tehetségek' azon fokú lépcsőin emelkedik. Lépcsői:

a) A' hajlandóság: az előterjesztett 's képalkotott tárgyak iránti vitetése a' kívánsáknak.

b) Vonzalom: a' fogalmas és kellemes tárgyak iránti hajlandóság.

c) Érzelem: az értelmes és érzedelmes tárgyak iránti vonzalom.

3. Az akarat' hatásai. A' kívánsái tehetség' ezen foka, a' testiségi irányból megtört 's a' lelkiek felé irányzott érzelmi hatás után egészen szellemivé 's lelkivé válik. Lépcsői:

a) A' szenvedély: a' testi indulatnak, magát egyedül a' nagyok iránti kimutatása.

b) A' szeretet: minden érzelmeknek a' méltánylott emberi létre vitetése.

c) Az akarat: a' lelkesedett cselekedeti ész, vagy minden indulatoknak szelidülve az észre 's emberségre vitele.

13. §.

A' hármas tehetségek' rendszere.

Ismeretiek.	Érzésiek.	Kívánsásiak.
-------------	-----------	--------------

1. Érzéklegesek.

Érzelés	Nézés	Ösztönök
Észrevétel	Képzelés	Vágyódás
Eszmélés	Képezés	Testivágy.

2. Visszahozólagosak.

Előterjesztés	Képalkatás	Hajlandóság
Fogalom	Kellem	Vonzalom
Értelem	Érzedelem	Érzelem.

3. Enalkatólagosak.

Eszeskedés	Nagyérzés	Szenvedély
Elveskedés	Magasztalódás	Szeretet
Ész	Lelkesedés	Akarat.

Hogy az érintett ismereti, érzési és kívánsági tehetségek hatásaikat mutassák, azokat szendergésökből felköltetni, reájok részint tettelesen, részint nemlegesen hatni 's művelni kell.

HARMADIK FEJEZET.

A' lelki tehetségekre hatás.

14. §.

A' tehetségekre hatás közönségesen.

Az érintett magas irányu tehetségek, az emberben fejlődés nélkül örökre szendergők maradnak, csak a' testi irányzatuk kelnek önkényt, melyek az embert az állatóság felé hajtják; czélszerű hatás nélkül pedig csak történetlegesen fejlenek, 's ez által is csak a' testiség felé súlyító kívánságok engednek szabad hatást, mindig inkább az alacsonyra veteműlők; — ezért a) az *ismereti tehetségeket* mint alapjokat 's mint vezéröket természet-szerűn, lépcsőkön, minden kényszerítés nélkül kell fejteni. Az ismereti tehetség' fejlődése mellett, az ember lehet ugyan ki fejlett ismeretű, de magas ismeretivel, érzés nélkül, embertársa' veszedelmére még mesteresebben viszszaélhet: valamint, csak az érzés' finomításával, ismeret nélkül, babonás, rajoskodó, érzékenykedő lehet az ember; — ezért b) az ismeret mellett az *érzési tehetségekre* épen olly lépcsőkön, czélszerűn kell hatni, mint az ismeretire, egyszersmind irányozni az ismereti fő tehetségre, hogy az ember nemes, nagy és emberséges érzéssel birjon; vagy ismeretileg, izlésileg és erkölcsileg érezzen. — A' kívánsági tehetségek, az ismereti és érzési tehetségek' minden művelése nélkül is, mint állatiak kelnek, — annnyival inkább kelnek ezek az ismereti és érzési tehetségek után, a' midőn már, ha nem egészen

szabadon törnek is az állatiságra, nem merőn kihatók is; de sokszor törekednek szabaddá 's függetlenné lenni: ezért c) a' kívánsági tehetségre úgy kell hatni, hogy azok az érzésen keresztül az ismereti tehetségre behatólag irányoztassanak, szelidítessenek, 's az egész ember, az emberiség felé központitassék, ismerete és érzése erkölcsi tettekben nyilváníttassék ki. — Minthogy az érintett hármas tehetségek, a' mellett hogy külön is magokból lépcsőkön emelkednek, egyszersmind egymásból is fokunkint 's lépcsőkön kelnek, 's így hatnak viszont egymásra; következik, hogy a' hármas tehetségekre ugyanazon érzékleges, visszahozólagos 's enalkatólagos fokokon lehet célirányosan hatni.

15. §.

1. Az ismereti tehetség' érzékleges

a) érzelésére, b) észrevételére, c) eszmélésére hatás.

Minden ismeretünknek kül elemei az érzéki benyomások, a' mint ezek teljeseek vagy hiányosak, az ismeret is az lesz; ezért a' testi nevelés által épen megtartott, sőt erősített kül érzékeket, a' kül tárgyakon, azoknak részén 's egész szerkezetén, a' külső (mechanikai) itt is a' legszélesebb hatásu érzéken, a' látáson kezdve, a' halláson, tapintáson; ezután a' belsőkön (chemia): szagláson, izlésen gyakorolni kell. Ezen elemi gyakorlásokat, valamint kényszerítve úgy könnyedén 's sietve, nem kell tenni. A' kényszerítve haladtatás mindenütt süketelen, különösen pedig az első benyomásoknál nagyon messzeható rossz. — Ez által már itt meg szokhatják a' gyermekek azt, hogy foglalatosságait kedvtelen, érdektelen, reájok nem is tartozólag tegyék. A' tanító minden lépcsőt nyájosan tegyen, 's gyönyörködtető dolgokon kezdje a' benyomásokat. De egészen könnyűnek sem kell lenni a' tanítónak az első benyomásoknál. Ha a' gyermekek szétszórva voltak, azon tárgyra kedveltetve, vagy más kedveltebbre kell vezetni 's azon kevés ideig

maradni, 's csak hirtelen más huzamosabbra lépni által; mert felő, hogy a' nevendékek az első benyomásoknál szétszórtságára, bámészságra, változékonyságra, önkényre, később figyelmetlenségre, a' tanítás' ezen igen rugós visszapattantóira szoknak. Sietve pedig azért nem kell tenni az érzéki benyomás' gyakorlásait; mert ezek elemiek, alapiak 's szélesen terjedők, mellyek a' nevendéket az érzelésen, észrevételen, a' visszahatásu eszmélésre többszöri hatás által emelhetik. (L. 1. kötet, 31, 32. 33. §§.)

16. §.

2. Az érzési tehetség' érzékleges

a) nézlésére, b) képzelésére, c) képezésére hatás.

A' kültárgyakon gyakorlott érzéki benyomások, többszöri öntétel után csakhamar kedves érzést vagy irtózást ébresztenek a' kültárgyak iránt. A' kültárgyak iránt ébredt, kedves, vagy kedvetlen érzés, belsőkben is maradó örömet vagy idegenkedést ébreszt. Ezen belső érzésből, mi érzés vagy vadságtele viszony kell mások iránt, az előtt világos, ki valaha érzéketlent, faragatlant 's embertelent hasonlított össze érzékenynyel, izlésessel's emberségessel; innen a' már felköltött érzéki benyomásait az ismereti tehetségnek, még szinte érzéki tárgyakon úgy kell gyakorolni, hogy azok az érzést felköltsek, emeljék 's nemesítsék. Minthogy az érzés mindenütt, itt különösen még az ismereti tehetség' érzéki benyomásain emelkedik; minthogy az érzésnél közönségesen cél az értelmi, izlési és erkölcsi érzések' ébresztése, mellyek közül a' falusi nevendékek az értelmi és erkölcsi érzést általánosan nem nélkülözhetik: a' tulajdon izlési érzést ugyan náluk magas fokra emelni nem cél, de tovább nézettel az izlés' elemeit kilesni, ébresztetni, ez után más fentebb intézetnek általadni, azt hiszem, lehet czélszerű; — ezért a' nézlést, képzelést és képezést, minden elemi iskolában, az érzéki tárgyakon úgy kell gyakorolni,

hogy azok a' kültárgyi érzéstől, az értelmi, erkölcsi, egyszersmind izlési érzésekre legyenek irányozva, melly legczélszerűbben történik, ha a' nézlés lépcsőikön a) egyszerű kültárgyakon: virágon, élőfán, ezeknek aránylagos részein, madáron, emberen, más állatokon, éneklő madáron 's t. más ellenkező érzést ébresztő érzéki tárgyakon gyakoroltatik. Nagyon czélszerű lesz játszi dolgokat is olyakat adni a' nevendékeknek, mellyek bizonyos alakot képeznek, de a' mellyek idomosak, aránylagos részűek lennének. b) Rajzolaton, épen illy fokokon: egy vonalon, egyenesen, görbén, több vonalaknak összekötésén 'sat., egyes virágon, ha lehet azon-virág' vagy azon-faju' nézlésén, mellyet a' nevendékek előbb érzéki leg tapinthatnak, azon-élőfán, azon-madaron 'sat. Végre c) bizonyos csint 's érzést benyomó egyes emberalakon, festményen, mellyek az eddigi külezést, a' képezés által, belső erzéssé változtatják, innen magas irányzata felé emelik. Az ismereti és érzési tehetségek' ezen fölébresztése után kezdjék a' nevelők az olvasás', írás' és számolás' elemeit. (L. 1. kötet, 34—53. §§.)

17. §.

3. A' kívánsági tehetség' érzékleges

a) ösztöneire, b) vágyódására, c) testivágyára hatás.

A' kívánsági tehetségek önkényt is kelnek, de különösen kelnek azok az ismeret' és érzés' felébresztett érzéki benyomásain; innen úgy lászik, hogy a' kívánsági tehetség' érzékleges vagy elemes lépcsőinek felköltésével a' nevelőnek keves baja lenne. — A' kívánsági tehetség' ezen első elemei, az emberi minden cselekedetnek rúgói, irányzói, mellyek a' cselekedet' erkölcsi becsét vagy becstelenségét huzzák magok után. — A' messzehatásu ösztönökből becsület', munka' 's önállás' ösztönei származnak, magas következteteikkel. — Ha illy nagy hatásuak a' kívánsági tehetség' első elemei, ha ezek önkényt fejlődő kihatásuk mellett könnyen elvetemülhetnek, ha ezek

már az ismereti és érzési hasonlófoku benyomásokon emelkednek; következik, hogy a' kívánsági tehetség' elnyomására irányzott nevelés a' leggondatlanabb ellenmondás, hogy azokat, mint az ismereti és érzési tehetség' emelkedetjait, épen úgy tettelesen kell költeni, mint az előző ismereti és érzésieket; hogy a' könnyen vetemülő kívánsági tehetségeket, a' már felköltött ismereti és érzési tehetségek felé kell visszahatólag irányozni, minden elnyomási ügyekezettől pedig legtávolabb lenni. — A' kívánság anyag, mellyben az érzés' magvai hintvék; az ismereti tehetségek pedig jótékony fénysugarak, mellyek azt nemes, nagy 's emberséges tettekre keltik, nevelik 's érlelik. Innen a' kívánsági tehetség' elemi lépcsőit a) a' külső benyomások által épen olly természetszerű, tetteleges lépcsőkön ügyekezék felköltetni a' nevelő, mint az ismeret' 's érzés' elemeit; b) a' kívánsági tehetségek mind az eszközös, mind az önkénytes fejlődésben, mint természetel kihatók, könnyen vetemülhetvén, — ezekre a' nevelőnek nagy vigyázattal kell lenni, 's a' legelső illyes elemtől kezdve, reájok nemlegesen vagy visszatartóztatólag kell hatni; — c) mind két esetben pedig, az ösztönöket, vágyódást 's vágyat úgy irányozni, hogy azok lépcsőkön, elemileg behatókká váljanak, hogy az érzésre, ezekről ismét az ismereti tehetségre visszahatni szoktattassanak, vagy a' kívánsági tehetségek' elemei költeszenek fel, tápláltassanak, de teljes szabadok 's határtalanok soha ne legyenek; mert így azok minden rosznak forrásai, az ismereti tehetségre pedig visszahatva, minden jónak szülői lehetnek. —

18. §.

4. *Az ismereti tehetség' visszahozólagos lépcsőire, különösen a) a' visszaemlékezésre hatás.*

Az ember' ismereti tehetségének magasabb iránya, hogy az ne csak az érzéki, külső, tapasztalati tárgyak közt határozódjék; hanem hogy az érzéktuliakra is emel-

kedjék. Ezen emelkedésnek legelső lépcsője a' széles terjedelmű visszaemlékezés; — tehát a' nevelő erre, mint a' melly legelső lépcsője közvetlen érzékiség' elhagyásának, ez által kezdő ébresztője a' magára figyelmezésnek, a' belső tudatnak, különösen ügyeljen fenntebb fejlődésében is, itt különösen czélszerűn hathat erre az által elemileg: a) ha a' már tudott, érzett 's kívánt, legegyszerűbb érzéki, távol benyomásokat olly renddel hozatja vissza a' nevelő, a' mint azok közvetlen érzékiileg történtek. Különösen vigyázzon, hogy ezen benyomások' visszahozását ne hosszú idő' közébejöttével tegye. Legcélirányosabb lesz, a' legelső lépcsőt kilesni, azután a' többit gyakorlólággal mindig folyvást hosszabb időben erre építeni. b) A' már tudott érzéki benyomások közt is, azokon kezdje a' tanító a' visszahozást, mellyek a' tulajdon állati vagy külső érzéseknek kedvezők voltak. De ezen soká tenni a' gyakorlatokat, mind czélszerűtlen, mind káros lehetne: — czélszerűtlen, mert az állati benyomások magokban is könnyen visszajőnek; károsok, mert könnyen a' merőn állatiakhoz szoktatják inkább a' nevelőket; — hanem c) emelkedjék az ollyan érzett, elemi benyomások' visszahozására, mellyek belső érzések 's magasabb irányzatúak voltak. Ezeknek visszahozásával töltson inkább több időt a' nevelő. — Az érintett összes benyomások, a' főlebbemelkedett visszaemlékezésre, vagy az előterjesztésre hágnak fel.

19. §.

b) Az előterjesztésre hatás.

Midőn a' visszaemlékezés csak visszaötlési elménkbe a' tudott, érzett és kívánt egyes benyomásokat: az előterjesztés már, mind az egyes benyomásokon hosszabban marad, huzamosan vizsgálja azok' jegyeit, tulajdonságait, — mind más benyomásokra is átlép, 's egymásután, sőt összesen is idézi elő azokat; innen mi bozgó forrásu legyen ismeretünknek: világos. Ezen okból az előterjeszt-

tés' felköltésére a' nevelő különösen munkálkodjék a) az által, hogy az eddig tapasztalt benyomások' jegyeit's tulajdonságait renddel számláltassa elő, minden tapasztalt tárgyat minden oldalról megvizsgáltatván, annak egyes bélyegeit beszéltesse el. — Tanácsos lesz, a' jegyek' ezen szoros számlálását oly tárgyakon kezdeni, mellyek — ha a' nevendékek a' jegyek' avvagy tulajdonságok' előszámlálásában felakadnának — szemlélés végett azonnal elébök tétethessenek. b) A' külső tárgyak' jegyeinek előszámláltatása után ügykezzék a' nevelő olyan benyomatokat visszahozatni nevendékei által, mellyek belső érzést ébresztettek: örömet, szomorúságot, szánakozást, könyörületességet's a't.; hogy így, a' gyermekek, midőn a' kül tárgyakkal kezdenek ismerkedni, ismerkedjenek önbelsőjökkel is. Ennek elmulasztása, a' legszélesebben elárado erkölcstelenségnek kutfeje. c) Az ighen előterjesztett tárgyak' benyomásaitól, lépjen a' nevelő a' tapasztalt szomszéd tárgyak' 's benyomatok' előterjesztésére. Azon renddel's oly szorosan számláltassa elő ennek jegyeit is, — továbbá lépjen az azon-időben tapasztalt, nem-hézag, szomszédos tárgyak' előterjesztésére, kívánja itt is a' jegyek' előszámlálását. — Minden eddigi gyakorlatoknál, mellyek mind beszélgetés által történtek, figyelmeztet ugyan a' józan nevelő mindig a' beszédre; de már itt, hol hosszabb előterjesztések adatnak elő, különösen ügyeljen az előadásra is, hogy a' nevendék azt, a' mit beszél, folyvást, akadozás's habozás nélkül adja elő. Itt kell különösen a' kezdetet jól tenni, hogy a' főlebbemelkedéseknél az elbeszélés világos legyen; mert könnyen megtörténhetik az a' nem ritka elbeszélési fogyatkozás, melly szerint, sokan helyesen értenek valamit, de azt oly helyesen elbeszélni nem tudják. — Itt érintse már a' tanító, a' gondolkozás-gyakorlás mellett, a' mérés' elemeit, a' szívformáló történetek' és az éneklés' tanítását (58—63. §§.).

20. §.

c) *Az emlékezőerőre hatás.*

Ha az előterjesztett benyomatok, midőn egyes előterjesztésről másra lépünk, valami tehetségünk által — melyet méltán emlékezőerőnek nevezhetünk — meg nem tartatnának, kétségkívül minden ismeretünk, az előterjesztés' nagyon szűk körében határozvák lennének, — következésképen nagy ismereti szegénység nélkül, a' már egyszer ismert előterjesztéseket nem kellenék felednünk; mert ez által magasabb ismereteink fogynak. — Ezen okból érthető a' régieknek azon törekedések, melly szerint, azok az emlékezőerő' gyakorlására kitűnőleg olly nagy gondot fordítottak, valóban a' fentebb tehetségeknek, a' fogalomnak 's értelemnek, nagy kárával. — Innen, melőzzön ugyan a' nevelő minden mesteres fogályokat az emlékezőerő' messzemivelésére; mert ezek mind az értelem' homályosítására dolgoznának; 'azonban, a' miket majd helyesen felfogtunk, megértettünk, azok megmaradnak elménkben; az értetlenek, bármí mesteresen gyakorolvák is azok, mint nem értelmi lények elenyésznek. De azért az emlékezőerő' ébresztésére 's gyakorlására itt legalább annyi lépést tegyen a' nevelő, a' mennyi az ismereti tehetség' fölebbemelésére szükséges, a' többiek az értelemmel párhuzamosan gyakorolja, azért is, mert vannak olly hivatalok, mellyek értelemmel összekötött hű emlékezőerőt kívánnak. Az emlékezőerő' itteni elemes lépcsőit következőleg gyakorolja a' nevelő: az által a), hogy egyik helyi és idői előterjesztésekről lépjen a' nevendékekkel más helyi és idői előterjesztésekre, és vegyest, most helyiről időire és viszont: — ezt tegye a' belső érzést ébresztő előterjesztésekkel is; b) ezután menjen által rövid erkölcsi mondásoknak tanítására; c) szinte erkölcsi mondásokat foglaló rövid versezetekre (Olvasótábla VIII. és IX., és Olvasókönyv 12. l.). De itt, midőn egy oldalról arra ügyel a' nevelő, hogy, az emlékezőerő' gyakorlásában messzemenvén, száraz, értetlen, értelmet ölt könyvnelkülözésbe ne es-

sék, — más oldalról tüstint ügyekezni fog azon, hogy az egyes fogalmakat ébreszsze, különösen pedig azokat, melyeket az emlékezőerő' gyakorlásáért felhozott, hogy a' növendékek általánosan mitsem könyvnélkülözzenek még, a' miről helyes fogalmok nincsen.

21. §.

d) *A' fogalomra hatás.*

A' külérzéki benyomatok, azokra visszaemlékezés, azoknak előterjesztése 's ezeket megtartó emlékezőerő, széles terjedelmű fölköltött tehetségei ugyan az embernek; de a' közvetlen és előterjesztett tárgyak' jegyeinek beható, élesen viszonyított különbítése nélkül csak nézlg, felüleges lesz a' nevendék, mind ismeretiben mind cselekedetiben; ezért a' nevelő, midőn a' különböző tárgyak' jegyeit megismertette 's előterjesztette a' nevendék által, kerestesse fel két vagy több illy benyomatokban az egyező és különböző jegyeket, — foglaltassa össze az egyezőket, választtassa el a' különbözőket, ezután határozttassa meg a' benyomatot. Ez által akármelly benyomat' helyes fogalmára emeltetnek a' nevendékek, és az értelemhez tétetik lépés. — Ha valahol, itt ne siessen a' nevelő; ha valahol, itt legyen nyájas, 's a' tévedést keménysége által zavarba ne hozza; mert itt az enalkató gondolkozásnak elemei gyűjtetnek. Itt kezdődik a' tulajdonkép értelmi ember, itt kezd az ismeret ki- és behatólag terjedni. — Ugy látszik, hogy a' következő lépcsőn czélszerű lesz hágni a' nevelőnek a) jelen és távol külérzést ébresztő benyomatokról helyes fogalmak' alkatása által (64 és 65 §.). Itt már az egyes fogalmak után kezdeni lehet a' közhasznu ismereti tanulmányok' előkészületeit, ezek közül is a' legelemiebbeket: a' honi nyelvtudomány' bővebb ismeretét, a' földleirást, természetleirást, természettudományt, gazdálkodás- és műtudományt, az egészség' némelly szabályait (72—76 §.). Mindezeket fogalmilag 's vágyébresztőleg magokra a' tudományokra. b) A' jelen

és távol, belső érzést ébresztő benyomatokról fogalmak' alkotásával: millyenek valamelly jelen 's a' gyermekek által is ismert erkölcsi tettek, jótéteménynek, könyörületeségnek felfogatása. Itt már szélesebben lehet olvasztatni 's tanítani a' bibliai erkölcsi cselekedeteket magokban foglaló történeteket. Érinteni kell a' történet-tudomány' elemeit, valamint a' törvénytudományét is; de ezeket csak fogalmilag 's vágyébresztőleg magokra a' tudományokra (77 és 78 §.). c) A' külső és belső érzési fogalmak felélesztése után lépjen a' nevelő egyes tiszta fogalmak' határoztatására: ezek után fogassa fel a' szeretetet, bizodalmat, hálát, mint a' vallásos fogalmak' lépcsőit, 's ezek után emelkedjék magokra a' vallásos fogalmakra (79 és 80 §.). Ennek korán felélesztését mind a' tárgy' fontossága mind a' gyermekek' gyengédebb kora ajánlják, mellyeket itt, valamint legelemiebb, kell tenni, úgy egyszerre különösen a' vallásos érzés' ébresztésére kell ügyelni.

§. 22.

e) *A' képzelőerőre hatás.*

Az egyes fogalmak' egybevetésén emelkedik az értelem' széles országa, melly a' jelen és távol, az érzéki és érzéktuli fogalmakat viszonyítván egymásra, e' mellett a' lélek' enalkatólagos munkásságára lépcső lévén; következik, hogy a' képzelőerőt, melly a' fogalmakat hiven visszahozza, rokonokat elvon, sőt illyeket alkot is, így az értelemhez rak lépcsőket, nem messze, hanem csak népszerűleg, az elemi iskolákban gyakorolni kell. Ezen gyakorlás, úgy látszik, következőleg czélszerűn történék: a) külső érzést ébresztő helyi és idői fogalmaknak visszahozása 's rokonoknak vagy hasonló következtüeknek képzeltetése; b) belső érzést támasztó helyi avagy idői fogalmakra hivatkozás, 's rokonoknak eleven képzeltetése; c) a' különböző külső és belső érzésű fogalmakon emelkedett tiszta 's általános fogalmaknak a' képzelőerő általi előállítatása. — Egyébiránt a' képzelőerőt

máshol is, főleg pedig a' falusi iskolákban messze gyakorolni, nagy hiba lenne, — és ha talán, mint segéd tehetséget észrevétlen is átlépték a' falusi nevendékek — a' mi könnyen lehető —, annak gyakorlása itt egészen is hagyassék el. Más nézet van ott, hol egyenesen művésztetre akar lépés tétetni.

23. §.

f) Az értelemre hatás.

A' nevendékek eddig külső és belső érzést támasztó benyomatokkal, azoknak jegyeivel, a' jegyek' összehasonlításával, vagy fogalmakkal voltak elfoglalva, 's ezeknek tehetségeire tettek szert. Ezek után magasabb lépcső jó: a' fogalmak' összehasonlítása, vagy a' különböző tárgyak' és benyomatok' megítélése. Az ítézés ezen tehetsége, az értelem, minden eddigi tehetségeket magában foglal, egyszersmind kezd tiszta gondolkozásra is emelkedni, vagy az embert, az eddigi külső avagy belső szemlélésektől elszakítván, öngondolkozóvá kezdi emelni. Ezért az értelem' mind széles terjedelme mind mély behatása hogy nagy figyelmét, gondját 's szorgalmát kívánja a' nevelőnek: világos. Értelmes embereket kell nevelni. Ez az értelem, valamint az eddig jól kifejlesztett tehetségeken emelkedve könnyen elő áll; úgy ennek helyes munkálódásain önkényt emelkedve kelnek az ész' tiszta gondolatai. Az értelem' kifejtésére, úgy látszik, czélszerűn hathat a' nevelő következőleg: *a)* gondolkozás-gyakorlási ítélet-alkatással *a)* érzéki, *β)* tiszta, egyes fogalmakról ítélet-alkatás —, *γ)* az alkatott ítéleteknek minden oldalról megvizsgálása, helyességöknek 's helytelenségöknek kimutatása — által (81—83 §.). A' fogalmak' összehasonlítása és különbítése könnyen előállítja a' falusi emberekben olly gyakran álladalmukhoz képest elég elménczséget, elég éles 's mély behatást. — Ezt végezvén a' nevelő, úgy, mint az értelem' fontossága kívánja, kezdjék el a' gyermekek *b)* azon tanulmányokat, mellyeket eddig csak fogalmilag tanultak, és a' mellyeket mindig

tudványok kísért. Ezen tanulmányokat a' tanító' vezérlése alatt olvassák a' gyermekek, legelső gond fordításuk arra, hogy megértsek, és ne csak könyvnélkülözék. — A' megértetteket hiven megtartja az emlékezőerő, midőn az értetlenek, mint nem lények, egyéb nyomot nem, mint kint 's homályt, hagynak magok után. Illyen tudományok már: a' honi nyelvtudomány, föld- és természetleírás, természettudomány, egészség' tekintetéből az emberleírás, gazdálkodás' mestersége, történettudomány és a' honi törvény. Hogy ezen tanulmányokat közhasznu ismereti alakban, népszerűleg, minden szoros rendszer nélkül kelletik előadni, a' nevelő tudni fogja. c) Az érintett, értelmesen felfogatott tudományokon emelkedve, azokra hivatkozva, tanítassanak az erkölcsi és vallástudomány' egyszerűbb fogalmai, lépőleg akármellyik felekezet' hittudományára, 's mindig érzés-ébresztőleg.

24. §.

5. *Az érzési tehetség' visszahozólagos*

a) képkalkatására, b) kellemére, c) érzedelmére hatás.

A' kültárgyak' huzamos szemlélése, azoknak képezése, célirányos hatás által felköltik a' képzési izlés' elemeit, a' fogalom egybeveti az aránylagos részeket, az értelem pedig a' kellemre emelt szépet érzedelmi élettől önti el. A' falusi nevéndékekben nem lévén cél a' művészeti érzést messzefejteni, de a' művészet' elemeit sem elnyomni; következik, hogy a' nevelő a' képkalkatás', kellem' 's érzedelem' azon fajaira legyen irányozva, mellyek a' falusi nevéndékektől sem maradhatnak el, millyenek: a' külső csín' 's tisztaság' megkedveltetése, az értelmi és erkölcsi érzés' felköltése. Ezért a' tanító a) korán szoktassa a' gyermekeket a' külső csínosságra 's tisztaságra, részint különböző festmények', rajzolatok' nézletése, részint ön 's mások példája által. A' tapasztalás tanítja, sok helytt a' falusi külső tisztátalanság milly rokon hatással van az erkölcsi characterre; ellenben szinte sok helytt, a' falusi egyszerű csín milly tisztán tükrözi vissza a'

meg nem vesztegetett erkölcsöket. A' falusi élethez megkivántató csinosabb eszközöknek megismertetése, azoknak megkedveltetése is költi, még pedig a' falusi élethez nagyon czélszerűn költi, a' külső szép iránti izlést, fejti a' külképezési (plasticai) tehetséget: ez által új találmányokkal gazdagíthat. Egy csinos kocsi vagy eke mennyivel czélszerűbb azon-erősségű 's hatásu idomatlan kocsinál vagy ekénél! A' ki talán az izlési tehetség' ezen lépcsőű felköltése ellen, a' meggyökerezendő fényüzést hozná fel a' falusi nevendékek közt, az aligha tudja, mit beszél. A' külsín' 's tisztaság' érzéséből önkényt fejlődik a' társi illedelem, ez az erkölcsiségnek legszerényebb anyja. b) Az értelmi érzés' felköltésére czélszerűn hat a' tanító az által, ha az iránt, a' mit a' gyermekek felfogtak, a' szerint a' mint a' fogalom és ítélet kívánja, kellemet vagy kellemetlenséget ébreszt, közönségesen pedig minden igazság' eltalálása felett édes érzéssel tölti el nevendégeit. Ezt a' tanító részint a' feltalált igazságból folyó eredménnyel, részint mások' példája által teheti. Különösen ügyeljen itt, a' vallás-fogalmak után, a' vallásos érzések' mélyebb meggyökereztetésére. Ha a' nevendékek az értelmi igazak iránt érdektelenek, hidegek, fel sem vevők, — akkor az ismereti kifejlés sem emelkedhetik, nem kelhet ebből értelmi érzés, nem alapulhat ezekre az embert emberré tevő erkölcsi érzedelem. c) Az erkölcsi érzedelemre, vagy az érzésnek életteli előntésére, az által hasson a' nevelő, hogy a' nevendékek' minden tettök, azoknak belső érzedelmökre legyen irányozva, vagy úgy ügyekezzenek felköltetni a' lelkiismeretet, hogy a' gyermek, minden jó tette felett édes örömet, tiszta meglegedést —, hibás tette felett pedig szégyent, fájdalmat, szomorúságot — érezzen. Az értelmesen felköltött lelkiismeret' szava, a' tiszta erkölcsiségben, mindenkor hiven fogja vezetni a' nevendéket. Mindezen érzési tehetségeket czélszerűn lehet felköltetni az ezen foku ismereti tudományok által, melyekről a' nevelő mindig az érzésre legyen irányozva.

25. §.

6. A' kívánsági tehetség' visszahozólagos

a) hajlandóságára, b) vonzalmára, c) érzelmére hatás.

A' kívánsági tehetség' ezen fokú tehetségei annyira határozvák lehetnek ugyan, az ismereti tehetség' értelme és ezt megelőző tehetségek' — az érintett ízlési, értelmi és erkölcsi érzés' — felébresztése által, hogy a' hajlandóság, vonzalom és érzelem egyedül olly tettekben mutat-hatják hatásukat, mellyeket helyes fogalom 's nemes érzés bélyegez; vagy: lehetnek erkölcsiek. De minthogy a' kívánsági tehetségek nem pusztán szenvedők, mellyek csak visszaverést érdemelnének, hanem tettelegesen fejtsére is várók, mellyek azonban, mint magokban is feszülők, fejtes által könnyen vetemülhetnek, úgy hogy valóban ide lehet tenni a' hevenlési választás' kezdetét, az erény' és véték' pályáján; következik, hogy midőn a' nevelő az érdeklett tehetségeket tettelegesen emeli, egyszersmind azokat mindig az érzési és ismereti nemesült 's felvilágosult tehetségekre hajtsa vissza. Ezen célból, következőleg hathat a' nevelő a' nevendékek' cselekedetére: a) Ébresztszen hajlandóságot, azután vonzalmat, végre érzelmet mindazon tárgyak iránt, mellyek a' személyt közelebb érdeklik, hova a' becsület, tisztesség 'st. tartoznak. Az enszemélyesség' érzelme nélkül lehetetlen valami nagyot előállítani. Az enszemélyességgeli nem gondolás lelki szegénységre mutat. Vigyázzon a' nevelő, hogy a' nevendékekben semmi dolgok —, annyival kevesbbé személyők — iránt félelem, bátortalanság ne származzék. A' félelem a' személyesség' leverése. De midőn ezek felé irányoztatnak a' nevendékek' cselekedetei, élesen figyeljen a' nevelő, hogy azok helyes fogalom után történjenek, hogy kevélységgé, nagyra-vágyássá 's mást lenézéssé ne fajuljanak el; hanem a' cselekedet mindig a' kifejlett értelemre 's nemesült érzedelemre legyen visszahatva. b) Ébreszsze az érintett tehetségeket mindazok iránt, mellyek a' külső jóllétet megalapítják.

Ezen célból jó lenne a' gyermekeket iskolában is némely külső foglalatosságra szoktatni 's a' munka-vágyat bennök felelőre bresztetni, 's illyesekért pénzzel is megjutalmazni. A' kül javak iránti hajlandóság nélkül szükségesképen testi szegénység nyomorgat, melly a' lelki szegénységet is történetlegesen huzhatja maga után. De szorgalmasan vigyázzon a' nevelő, hogy a' küljavak iránt felelőre bresztett érzellemmel egyszersmind mindenben egyedül az önhaszonnak, csalárdáságnak, hamis eltulajdonításnak, sőt lopásnak elemei ne tétessenek le. c) Ébreszszze az érintett tehetségeket minden olly cselekedetek iránt, mellyekkel személyi, belső és vagyoni, külső jóllét van összekötve. A' belső és külsők iránt hajlatlan 's érzelmetlen embert nevelni, nevelési ellenmondás. De száz szemmel ügyeljen a' nevelő, hogy a' kérdéses ébresztendő tehetségekből alatomosság, kétszínűség, hazugság 's csalárdás, ezek a' characteretlenség' legfeketébb bélyegei, ne fajuljanak ki 's undokítsák az emberi cselekedeteket; hanem minden hajlandósági, vonzalmi és érzelmi tettek, az ismereti és érzési tehetségekre vitessenek, vagy minden cselekedet erkölcsi 's törvényes legyen. — A' kérdéses tehetségek' kívánt irányzatára, az ezen foku ismereti és izlési tehetség' czélszerűn alkalmazott tanulmányi által munkálkodhatik a' nevelő, különösen pedig az erkölcsstudomány' és társasági törvény' szabályai által. Ha pedig illyen hatás által is elfajulhatnának ezen tehetségek; előáll a' fenyték, mellyel nagyon ritka 's nagyon vigyázva élést ajánl α) a' fejlődő test, β) az emelkedő lélek, γ) annak lehetősége, hogy a' fenytékből nagyobb fajultság származhatik sokszor.

26. §.

7. Az ismereti tehetség' enalkatológos

a) észlekedésére, b) elvekedésére, c) az észre hatás.

Az ismereti tehetségre eddigi hatás által, az érzési és kívánásinak erre visszahatásával, széles értelmi vi-

lág nyílik fel a' növendékek előtt, de a' melly még eddig vagy merőn 'érzéki, vagy az érzékiségtől elszakadt 's arra vitt, kezdő enalkatásu tehetségnek széles ugyan, szép és gazdag, az értelemnek felnyílt, világos 's rakott országa, — mindenütt láthatólag tűnik fel abban az igaz. De ha a' falusi iskolában nem ébredhet a' látott 's szemlélt igaznak elve a' növendékekben, felébred az későn az iskolán kívül, és ha az elvek alapítására mi lépés sem tétetett, minden összeszedett igazságok kétségbe hozatnak, ingók, erőtelenek lesznek, végre szétomolnak, 's a' megvesztegetett erkölcs, letiport vallás, elnyomott törvények fognak siránkozni pusztá romjain. Ezért az érintett tiszta tehetségek' elemeire — nézetrel a' falusi nép' rendeltetésére, távol minden magas philosophiai elvektől, készítőleg a' külső életre — munkálkodják a' nevelő, annyival is inkább, mert az eddigi lépcsőkön, mintegy önkényt emelkednek a' célbavett magas tehetségek. Ezen célra, ugy látszik, következőleg munkálkodhatik a' nevelő: a) az eszeskedéseknek nagyon rövid megismertetése által, millyenek az egyszerű összetett és csalóka eszelkedéseknek formái; b) vegyen össze a' tanító több azon-fajú legmindennapibb eszeskedéseket — távol minden magasságtól — 's azokat egy közönséges kutfőre vigye. Itt érintse különösen a' tanító a' már tanult hittudományban mélyebb meggyőződését növendékeinek, mi után a' tapasztalás szomorun tanítja, hogy a' felületes elvnelküli fők, gunyolva szokták a' hit' ágazatait megvetni, 's vallástalanokká lesznek. Ügyekezzenek az egész vallást egyezésbe hozni a' józan észszel, a' nélkül mindazáltal, hogy a' csudák' és titkok' fejtegetéséhez távolról is közelítene, azokat a' mindenható' titkai között hagyván, millyenek a' természeti és az erkölcsi világban számosan vannak. — Minden alkalmat használjon itt a' tanító, hogy a' vallástudomány' erkölcsi részében is erősítse meg növendékeit, különösen ügyekezzenek a' szeretetet 's jó szívet megalapítani. — c) Mintán a' tehetségek az érintett tanulmányok által kifejtettek: ismerjék meg a' gyermekek, röviden, kifejtett tehetségeiket is, vagy

tanulják a' lélektudományt. Így tehetségöket és ezeknek fejtését ismerve, lépjenek ki a' köz életbe tiszta gondolkozással, nemes érzéssel, szabad akarattal, közönségesen emberséggel.

27. §.

8. Az érzési tehetség' enalkatóságos.

a) nagy, b) magasztalt, c) lelkesedett érzelmire hatás.

A' felvett tehetségek is azok közül valók, mellyek teljes hatásukat még a' falsi növendékekben nem mutatják, azonban majd a' közönséges élet' nagyobb iskolájában illy érzéseket nélkülözni nem lehet: — ezen érzésnek nyilvánításában mutatkoznak minden eddigi érzelmek. Ezért a' tanító, ezen tehetségek' elemeire készítőtleg, az életre úgy munkálkodják, a' mint ezt a' növendékek' tehetségei megengedik. Ezen tehetségekre a' köz életben lesznek nagyobb hatók, itt csak elemeit lehet ezeknek ébresztetni; — ugy látszik, ezen célra hat a' nevelő, a) ha a' valódi, a' köz emberség' javát érdeklő nagy tetteket a' történettudományból különösen felfogatta, azok iránt méltó érzést ébreszthetett; kiváltképpen pedig, ha a' honi történetben méltányolja helyesen az olyan tetteket, mellyek a' haza' valódi boldogságára czélozvak: — ez által a' nemzetiség' érzését felfogja költeni növendékeiben; b) a' magasztalt érzés' elemeire munkálkodhatni az által, ha a' növendékek által eddig is gyakorlott isteni tisztelet' célját felfogatja a' nevelő; ha méltó tiszteletet, hálát, imádást ébreszt a' minden jók' adója iránt; ha a' közönséges isteni tisztelet iránti érzést ugy felébresztette, hogy növendékei azt sem félelemből sem kényszerítésből hanem valódi lelkesedésből gyakorolják. c) Az eddig nemesült értelmi és különösen erkölcsi érzések után, minden érzések lelkesülten fogják vezetni a' növendékeket az életben az emberiség felé.

28. §.

9. A' kívánsági tehetség' enalkatólagos.

a) szenvedélyére, b) szeretetére, c) akaratjára hatás.

Minden ismereti és érzési tehetségeink a' kívánsági tehetségénél tettekben nyilvánultak. A' cselekedet a' nevelésnek mértéke, iskolában és azon kívül; ezért mindenütt ügykezett ugyan a' nevelő, hogy a' kívánsági tehetséget az ismereti és érzési tehetségekre irányozza, — 's valóban a' hajlandóságot, vonzalmat és érzelmet egészen erkölcsi irányzatúakká is tévén, — most már emelje a' szenvedélyt, szeretetet és akaratot az erkölcsi cselekedetekbeni gyakorlás által, mellyek itt már önkényt hajlanak az érzés és ismeret felé. Ezen célra a) munkálkodjék a' nevelő az által, hogy növendékei, jelen iskolakörükben is, minden jó, minden erkölcsi tettekhez annyira ragaszkodjanak, hogy ellenkező erkölcstelen tettek ne is vetemülhessenek, hogy a' jó és az erkölcs mintegy természetté, változhatlan szenvedélylyé váljék benne. Ezért rajzoljon minden erényt követésre méltólag a) magáért, vagy belső jutalom' tekintetéből; β) viszonyban embertársinkra, 's γ) jövőendő rendeltetésünkre. b) Dolgozzék arra, hogy minden cselekedetből a' felebaráti igaz szeretet tündököljék ki. Még az iskolában alapítassék meg a' felebaráti szeretet' szelid 's minden erények' termékeny országa, majd az iskolán kívül is; áldott gyümölcszeit hozandó. Ezért szorgalmasan távoztasson el a' nevelő minden ollyast, a' mi nevendékek közt a' bizodalmatlanság', irigység', harag' 's szeretetlenség' magvait hintené el. Csöpögtesse mélyen szívökbe a' Krisztus' tudományának fő parancsolatját: *Szeressed az Istent, szeressed felebarátodat, mint tenmagadat.* c) Minden eddigi tehetségeken felül méltán emelkedik a' szabad akarat, melly a' nemesült érzés által lelkesülve, a' felvilágosult észre visszahatva, cselekedeti észszé válván, minden tehetségeinkkel az emberség felé központul, — így biztos vezetőnk lehet az iskolai pályán kívül is.

A' nevelő által ismert, az első fejezetben előadott lelki tehetségekre, az ezen fejezetben leírt ható eszközök: a' szélesen terjedő külhatások, példák 's tudományok, csak úgy lesznek jótékony következzettel, csak úgy fejtik ki a' tehetségeket, ha czélszerű módon munkálkodnak azokra. Minden birt anyag helyes mód —, helyes velebálás által tétethetik czélszerűvé. Ezen czélszerű módot, mint a' neveléstudomány' kitünő részét, fogja előadni, az elemi iskolákhoz alkalmazva, a' *második rész*.

MÁSODIK RÉSZ.

A' TANÍTÁSMÓD.

29. §.

A' tanításmód közönségesen.

Ha valahol czéltalan vész el a' kész anyag, a' rosz velebánás miatt: czéltalan lesz a' nevelő' ismerete, azon mód'tudása nélkül a' nevelésben, melly által azt növendékeivel közölni tartozik. Innen a' tanításmódról különös értekezés' szüksége világos. A' tanításmódnál közönséges kívánatok:

1) Hogy az természetszerű legyen, vagy a' lépcsőkön emelkedő gyermeki természethez alkalmazott, a' könnyebbekről 's alacsonyabbakról nehezebbekre 's magasabbakra lépő, a' nevendékeket egészen érdeklő legyen. Ebből, hogy a' tanításmód hiányt, szökést 's kényszerítést ne tegyen, önkényt folyik: mellyeknek következtje zavar, értetlenség, vagy nevelési ellenmondás lenne.

2) Legyen a' tanításmód nyájas. A' tanító lármával, méreggel, szidalommal, talán kegyetlenséggel is, veréssel, ne tegye tanítását: — ezek mind markolható nevelési ellenmondások; — hanem legyen békétűrő, vegye szívére azon, az egész emberiség' javára czélozó nagy hivatást, mellynek magát szentelé. A' tanítványok' gyengeségét nyájassággal, szelíd bánással ügyekezze emelni.

3) Legyen a' tanításmód, ezen kívánatok mellett, általánosan oda irányozva, hogy a' tanítványok önmunkaságra szokjanak; a' tanító úgy ügyekezze őket lépcső-

kön vezetni, hogy az igazat mindig magok találják ki. Ezen önmunkásságban a' tehetségek úgy tétessenek hatásba, hogy egyik tehetség' a' másik' rovására ne emelkedjék. — Az érintett kívánatoknak a' következő tanításmódok által szoktak, a' neveléstudományokban, eleget tenni.

a) Az előbeszélési és szemléleti mód, (*methodus intuitiva*), melly szerint, a' tanító előbeszél, szemlélteti a' tárgyat növendékei által, 's után-mondatja a' mit beszél. Hogy ezen mód által, az elemi tanításnak legelső kívánata a' beszéd-gyakorlás 's a' különböző szemléleti tárgyak' hatása éretik el: világos.

b) A' feltaláló mód (*m. heuristica*), melly szerint a' tanító által tett feladatokon a' gyermek maga gyakorolja erejét. Hogy ezen tanításmód kiváltképen az önmunkásságra vezet: látható.

c) A' kérdéses tanításmód (*m. catechetica*), melly után czélszerű kérdések és feleletek által vezettetik a' növendék az ismeretre. Hogy ezen mód által nagyon elősegítetik a' növendék az ismeret-szerzésben: érthető.

Vége

d) Az előadási mód (*m. acroamatica*), melly szerint a' tanító folyvást előolvasván, a' tanítványok hallgatnak. Hogy a' felvett tanításmódok sokszor felcseréltenek, összeköttenek: a' tanítás' főntebb érintett kívánatai mutatják; különösen pedig, hogy az elemi oktatásban, a' három első tanításmódok egymást felváltva használtassanak, az utolsó pedig egészen maradjon el: az elemi oktatás' fogalma kívánja, — valamint a' könyvből olvasva tanítás, melly által a' tanulás' érdeke végtelenül veszt.

ELSŐ SZAKASZ.

AZ ÉRZÉKLEGES TEHETSÉGEK' FELKÖLTÉSMÓDJA.

30. §.

Az ismereti, érzési és kívánsági, érzékleges azon-foku tehetségekre hatásmód közönségesen.

Minden ismereteink ezen tehetségekkel kezdődnek, még pedig itt is egyenesen a' külérzésekkel. A' külérzések az érzési tehetségben bizonyos képezést ébresztenek, melly a' munkálkodó gyermekben a' vágy által cselekedetté változik. Ezért, ugy látszik, a' felvett tehetségek' s azok' lépcsőinek fölébresztésére legczélszerűbb módon munkálkodhatik a' nevelő a) a' külérzések' közvetlen felköltésével. Ez a' német iskola' remeksége, a' nemes Rochow' találmánya, a' közvetetlen beszéd 's gondolkozás-gyakorlás által éretik el, mellyet minden foknál ezután is mindenütt első helyen fogunk említeni. b) A' képezés' felköltésével. A' beszéd gyakorlás által elősegítetvén az olvasás' és írás' egyes jegyeinek, a' betűknek hangismerete, ezután azoknak képezése; előáll az olvasás- és írástanítás' kezdete. c) Minthogy a' számolás is eredetét a' külérzéki tárgytól veszi; azonban könnyen tiszta visszahozólagos míveletté válik: ezt itt a' falusi iskolához alkalmazva végezvén, a' nevelő lépjen a' következő magasabb visszahozólagos tehetségek' fokára. — Ezen tanulmányok' tanításában következő módot tartsa a' nevelő.

ELSŐ FEJEZET.

A' közvetetlen beszéd' 's gondolkodás' gyakorlasmódja.

31. §.

Az öt érzékek' gyakorlasmódja közönségesen.

a) *A' látásé.*—*Tanító:* Ez a' tanítószoba. Mit mondtam? *Gyermekek:* Ez a' tanítószoba. *T.* Nézzetek körül, és azon tárgyakat, melyeket láttok, nevezzétek. Mit fogtok tehát tenni? *Gy.* Körülnézünk és 'sat. *T.* Mit láttok tehát? *Gy.* Látunk széket. *T.* Széket? és nem több székeket? *Gy.* Székeket, asztalt, ajtót és ablakot. *T.* Nem ablakokat? *Gy.* Igenis, ablakokat. *T.* Figyeljete csak:—az ajtó és ablakok a' szobában vannak-e? Nem azon hézag' részét teszik-e, a' melyet ezennel kijelelek. (*Tanító vesszővel mutassa a' szoba' falát.*) Én úgy gondolom, hogy azon hézag' részét teszik, melyet tanítószobának nevezünk. Mit mondtam? *Gy.* Hogy az ajtó és ablakok nem úgy vannak a' szobában mint a' székek, tábla 'sat.; hanem 'sat. *T.* János! jeleld ki te is vesszővel azon hézagot, melly a' szobát teszi, egyszersmind nevez meg mindent, a' mi ebben van.—Ezt tegye a' tanító, más szobákban, könyhában, udvaron, kertben, csürben, 's más akármelly hézagban találtató dolgokkal.

Az ismereti tehetség' minden elemeiről vegyen alkalmat a' tanító, más tehetségekre is átlépni, következőleg. *T.* Mit láttok most a' székeken? *Gy.* Látunk könyveket. *T.* Csak? és semmit mást? Nem látjátok-e Pistát, töletek egészen kiválva, a' székre könyökölni, melly által mind az illendőséget megsérti, mind mellének sokat árt. Mit sért meg tehát és minek árt? *Gy.* Látjuk 'sat. *T.* Hát Samu' kezén nem láttok-e valamit? *Gy.* Látjuk, hogy az szenyves. *T.* Ó szinte keveset gondol az illendőséggel 's egészséggel. Mit mondtam? *Gy.* Samu keveset gondol 'sat. 'sat.

Ezek után kérdezze a' *Tanító*: Az érintett dolgokat nem látás által neveztétek-e? *Gy.* Igenis, mind látás által 'sat. *T.* És ez a' legszélesebben terjedő érzékünk neveztetik látásnak, melly által még igen sokat fogunk ismerni. *T.* Mit mondtam 's mit ígértem? *Gy.* Ez a' leg szélesebben terjedő 'sat.

b) *A' hallásé.* — *T.* Tegnap két idegenek mentek el az iskola előtt, 's egyik a' másikhoz így szólt: „Ez bizonyosan iskola.“ Ugyan, mit gondoltok, az hogyan tudta meg ezt? *Gy.* Hallotta, hogy tanultunk vagy beszéltünk. *T.* Helyesen. Most nem is tanultok, nem is beszéltek, forduljatok el, ne nézzetek erre. Mit csinállok. *Gy.* Ön a' könyvben a' leveleket forgatja. *T.* Helyesen. És mi által tudjátok ezt? *Gy.* A' hallás által. *T.* És így a' látáson kívül lehet-e más módon ismerni valamit? *Gy.* Lehet, igenis. *T.* Mi által tehát? *Gy.* Hallás által. *T.* És ez a' második érzékünk, melly által a' dolgok ismeretére jutunk. Mit mondtam. *Gy.* A' hallás második érzékünk 'sat. — Így lépjen a' nevelő azon módokra, mellyek után a' nemlátott szülőket, testvért, bátyát, állatokat, székérzörrenést, ajtócsikorgást 'sat., hang után megismertetheti növendékeivel.

c) *A' tapintásé.* — *T.* Tegnap estve már egészen sötét volt, kalamárisomat kerestem asztalomon, hol több dolgok szétszórva voltak, és egyszerre megtaláltam azt. Nem láttam, nem hallottam kalamárisomat, és mégis megtaláltam. Hogyan gondolkoztok, mi által leltem meg azt? *Gy.* Ön tapintotta az asztalon fekvő dolgokat, 's azok közt tapintás által különböztette meg kalamárisát. *T.* És így a' látáson és halláson kívül, mi által ismerjük meg még a' dolgokat? *Gy.* Tapintás által. *T.* Hány érzékeket ismertek már? *Gy.* Hármat 'sat. — Így ismertesse a' nevelő növendéki által — bezáratvan szemöket — tulajdon kalamárisát 's más dolgokat tapintással, és mindig hasson vissza a' már ismert látás- és hallás-érzékre következőleg. *T.* Hogy a' golya fészket rak házunkon, és hogy a' kertben veréb csiripol, mi által tudjátok 'sat. *Gy.* 'sat.

d) *A' szaglása.* — T. Egykor egy gyermekhez, bezárván markomat, így szóltam: mi van a' kezemben? nem látod, nem tapinthatod; találj el. Mig kezemet orrától messze tartottam, nem találta el, mihelyt pedig közel tartám, azonnal eltalálta, hogy az — rózsa. Mit mondtam. Gy. Egykor egy gyermekhez 'sat. T. Mi által tudta meg: mi van kezemben? Gy. Szaglás által. T. És így, mi által ismerjük meg még a' dolgokat, a' látás, hallás és tapintáson kívül? Gy. Szaglás által. T. Mellyek tehát azon érzékek, mellyek által eddig a' dolgok' ismeretére jutottatok? Gy. Látás 'sat. T. És mik ezeknek eszközei? Gy. Szem, fül 'sat. — Iggyen tegyen más szagoskodó tárgyakkal is, és mindig hasson vissza a' többi már ismert érzékekre.

e) *Az izlésé.* — T. Egy más gyermekhez ismét így szóltam. Te nem látod, nem tapintod, nem szaglod, a' mi kezemben van, és még is meg fogod tudni: mi az. Ő nem akarta hinni. De mihelyt a' szájába tettem — a' nélkül hogy látta volna —, azonnal megismerte, hogy az cukor. Mit csináltam tehát? és ő mit tudott meg? Gy. Egy gyermekhez így szólt 'sat. T. És mi által tudta meg, hogy az cukor? Gy. Izlés által. T. És így a' látás, hallás, tapintás és szagláson kívül mi által juthatunk még valamely dolog' megkülönböztetésére? Gy. Izlés által. T. Mellyek tehát és hányak az előszámlált érzékek? Gy. Látás 'sat. T. Mik ezen érzékeknek eszközei? Gy. Szem, fül 'sat. — Hozzon fel a' tanító több illy példákat is, egyszersmind összefoglalva érintse az eddigieket, következőleg: „Nevezetek tehát nekem olly dolgokat, mellyeket látás, hallás, tapintás, szaglás, izlés által ismeretek meg.“ A' gyermekek nevezik a' dolgokat, a' tanító segíti őket a' nevezésben.

32. §.

A' tárgyak' részeinek megismertetésmódja.

T. (*mutatván*). Ez asztal. Gy. Ez asztal. T. Az asztal' felső része neveztetik asztallapnak. Mi neveztetik

asztallapnak. *Gy.* Az asztal' felső 'sat. *T.* A' négy vékony száraz az asztallap alatt mondatnak asztallábaknak. *Gy.* A' négy vékony 'sat. *T.* Az asztallap és négy láb az asztal' részei. *Gy.* Az asztallap 'sat. *T.* Mit láttok az asztalon? *Gy.* Könyveket. *T.* A' könyvek' részei-e az asztalnak? *Gy.* Nem, azok csak az asztalon fekszenek. *T.* Nézzétek csak figyelmesen' az asztalt, nem találtátok-e annak még valami részét. A' fiók nem része-e az asztalnak? *Gy.* Igenis 'sat. *T.* Mik tehát az asztal' részei? *Gy.* Asztallap 'sat. — Így ismertesse meg a' tanító a' szék', könyv', élőfa' 's t. más testek' részeit, különösen pedig az emberi testet, midőn minden részt mutattatván, a' testnek bizonyos mozgást ad; következőleg: *T.* Az én testem áll főből, derékből, és tagokból (*minden részt mutatván*). *Gy.* Az én testem 'sat. *T.* A' fő' felső része neveztetik kaponyának. *Gy.* A' fő 'sat. *T.* A' kaponya' felső része mondatik főtetőnek. *Gy.* A' kaponya 'sat. *T.* A' fön vannak a' hajak: barnák, szőkek, gesztenye-színűk, vörösek 'sat. *Gy.* A' fön 'sat. *T.* A' főnek mi részeit számlálánk eddig elő? *Gy.* A' kaponyát 'sat. *T.* A' fő' két oldalán vannak: a' halántékok, fülek. *Gy.* A' fő' két oldalán 'sat. *T.* A' fő' első részét hívják ábrázatnak. *Gy.* A' fő' első 'sat. *T.* Az ábrázaton vannak: a' homlok, a' szemek, szemöldök, szemhéjak, szempilák, az orr a' két orrlyukakkal, a' száj az ajakkal, az arc és az áll. Mik vannak tehát az ábrázaton? *Gy.* A' homlok 'sat. *T.* Belül a' szájban vannak: a' nyelv, a' fogak, íny, szájpad és a' torok. *Gy.* Belül 'sat. *T.* A' fő és derék közt van a' nyak, melynek első része a' gége, hátulsó pedig a' nyakszirt. *Gy.* A' fő és derék 'sat. *T.* Nossza! ki tudná tehát előszámlálni, egyszersmind mutatni a' fő' részeit? (Jancsi vagy Pista számlálja 's mutatja). A' deréknek két része van: felső és alsó. *Gy.* A' deréknek 'sat. *T.* A' felső derék' részei: a' vállak, hát, oldalak és a' mell. *Gy.* A' felső derék 'sat. *T.* Az alsó derékhoz tartoznak: a' has, a' csipők és a' kereszt-csont. *Gy.* Az alsó derékhoz 'sat. *T.* Mellyitek számlálja és

mutatja ki tehát a' derék' részeit? (Samu vagy Ferkó számlálja 's mutatja). Hát már a' test' két fő részeinek: a' főnek és deréknek részeit együtt? Gy. 'sat. — T. A' test' tagai: a' két kar és két lábsontok. Gy. A' test' tagai 'sat. T. A' karnak vannak három részei: a' felső's középső kar, és a' kéz. Gy. A' karnak 'sat. T. A' kézen vannak az öt ujjak: a' hüvelyk-, mutató-, középső-, nevendék- és kis ujj. Gy. A' kézen vannak 'sat. T. Mik tehát a' kar' részei? számláld és mutasd, Józsi! Tamas! — A' lábsontnak is három részei vannak: a' csonk lábszár, és a' láb. Gy. A' lábsontnak is 'sat. T. A' lábszár' első része lábélnek —, hátulsó része pedig lábikrának neveztetik. Gy. A' lábszár' 'sat. T. A' láb' felső része mondatik lábfeőnek, az alsó talpnak, hátulsó része sarknak. Gy. A' láb' 'sat. T. Minden lábon vannak öt ujjak. Gy. Minden lábon 'sat. T. A' lábsontnak mi részei vannak tehát: nevezd 's mutasd, Imre! Gyuri! — Hát már az egész test' részeit tudnád-e mutatni, Pali! — Érintsen meg itt a' tanító illy kérdéseket: Én láttam olyan embert, kinek egyik kezén csak három ujjja volt. Mit gondoltok ti erről? Gy. Hogy az hiányos testű volt. T. És azt baltával vágta el gyermekkorában. — Illy példák által serkentse a' test' részeinek épen tartására is 'sat.

33. §.

A' tárgyak' fentebbi ismertetésmódja, nézettel az érzési és kívánsági ezen foku tehetségekre különösen.

a) *A' tárgy' irányának megismertetésmódja.* T. A' mi lábam alatt van, az alattam van. Gy. A' mi 'sat. T. A' padolat lábam alatt van. Gy. A' padolat 'sat. T. A' padolat alattam van. Gy. A' padolat 'sat. T. Mi -van tehát alattam, Miska! — A' mi fejem felett van, felettem van. Gy. A' mi 'sat. T. Hol van tehát a' boltozat? Gy. Felettünk; mert 'sat. — Igy ismertesse meg a' tanító növendékét azzal, mi mondatik: rajtunk, előttünk, mögöttünk, oldalt, balról, jobbról, köztünk 's bennünk lenni; továbbá: kelet, nyugot, délészak 'sat.

b) *A' dolgok' alakjának megismertetés-módja* (nézettel a' betük' alakjainak megkülönbéztetésére).
T. Nézzétek, ez a' vessző most egyenes. *Gy.* Az a' vessző 'sat. *T.* (*a' vesszőt meghajtva.*) Ez a' vessző most görbe. *Gy.* Az a' vessző 'sat. *T.* (*egy egyenes vonalat húzson a' táblán.*) Ez egy egyenes vonal. *Gy.* Az egy 'sat. *T.* (*egy görbét írván.*) Ez egy görbe vonal. *Gy.* Az egy 'sat. *T.* (*egy görbe vesszőt hajtson egy egyeneshez.*) A' görbe vessző össze van kötve az egyenessel. *Gy.* A' görbe 'sat. *T.* (*egy D alakú házazárt írjon a' táblára; de a' betük' nevétől vagy hangjától legtávolabb legyen.*) A' görbe vonal össze van kötve az egyenessel. *Gy.* A' görbe vonal 'sat. *T.* (*egy nyomtatott d és b rajzolván a' táblára, vagy külön papíron mutatván.*) Ebben a' görbe vonal balra, abban jobbra van, az egyenes pedig ebben jobbra, abban balra van. *Gy.* Ebben a' görbe 'sat. — Így menjen tovább a' nevelő részint a' nyomtatott, részint írott betük', részint pedig az úgy nevezett képtáblák' elemeinek megkülönbéztetésével, — a' betüknek még csak nevét sem említvén meg. Ez után mi könnyen fog következni a' betük' hangzatása: tapasztalni fogja a' nevelő.

c) *A' dolgok' jegyeinek megismertetés-módja* (lépőleg a' tulajdonságokra 's az előterjesztésre).
T. Nevezzétek a' kályha' részeit. *Gy.* Alja, oldala, teteje, szája 'sat. *T.* Mit mondhatnátok még a' kályháról? *Gy.* Zöld. *T.* Millyen alakja van? *Gy.* Négyyszögű. *T.* Millyen belül? *Gy.* Üres. *T.* Ha tapintjátok, mit éreztek? *Gy.* Hogy meleg. *T.* Mi jegyei vannak tehát a' kályhának. *Gy.* Zöld sat. *T.* Mi érzéketek által tudjátok ezeket? *Gy.* Hogy zöld: látás által; hogy négyyszögű: látás által. *T.* Szemeteket behunyván, megtudnátok-e, hogy négyyszögű? *Gy.* Meg, igenis: tapintás által. *T.* Ugyan a' czukornak mi jegyeit tudnátok előszámlálni? *Gy.* Édes, fejtér. *T.* Többet nem? Sárga czukrot nem láttatok még? *Gy.* Igenis: sárga. *T.* Mi érzéketek által ismeritek ezen jegyeket. *Gy.* Hogy édes: ízlés által; hogy fejtér és sárga: látás által. *T.* Ugyan, ha tapintjátok, mit éreztek? *Gy.* Hogy kemény, nehezen törik 'sat. *T.* Ugyan,

ki szereti köztetek a' czukrot? *Gy. Én! én! én! 'sat. T. Látjátok, 'ti ha még nem vagytok is nyalánkok, azokká lehettek, a' mi egészségtelenséget okoz, különösen pedig a' czukor elrontja a' fogakat; azért annak evésétől — kivéven az ételeken — óvjátok magatokat. — Így vezesse a' tanító növendékeit a' dolgok' jegyeinek ismerésére, mellyek közt kétségkívül tulajdonságokat is fognak számlálni; de ezekre szorosan figyelmesse csak az előterjesztésnél tegye őket, — lépőleg a' fogalomra. Láss ezekre 's ezek' folytatására külön irt könyveket, mint: Rochow, Catechismus der gesunden Vernunft. Berlin, 1790. — Versuch planmässiger und naturgemässer unmittelbarer Denkübungen von K. H. Krause. Halle, 1831. — Illyen foglalatukat Zerrennertől, Wilmsentől, Löhrtől, Pestalozzitól 's más igen sokaktól, kik Zerrenner' „Methodenbuch für Volksschullehrer. Magdeburg 1829.“ könyvében 221 — 226 lapig feljegyezték.*

MÁSODIK FEJEZET.

Az olvasás' tanításmódja.

34. §.

Előjegyzetek az olvasás-tanításmódra.

A' betük' alakjainak nézletése által (33. §.) tett ugyan már a' nevelő valami lépést az olvasáshoz, azoknak hangzathoz az eddigi beszédgyakorlás által szinte közeledett, ha czélzatlan is. De azért az egyes betük' megkülönböztetett hangja, ezeknek szókká összehangoztatása, nem kis nehézségű lépcsője a' nevelésnek. Ezen nehézség tette azt, hogy több módok gondoltattak ki ennek könnyítésére. Ezen könnyítésmódban több jeles nevelők fáradoztak, míg a' fáradozást Dr. Stephani' hangzathásmód-

ja (Lautir vagy Elementir methode) teljes hasznu sükerrel koronázta, ha szinte már erről Olivier', Teumer', Pöhlman' és Krug' munkáikban eszmék találatnak is.

A' hangzatásmód nem nevezi a' betük' nevét, hanem a' betüket hanggal jeleli, midőn az eddigi *betűnevezésmód* (Buchstabermethod) nevét tanítatja meg a' betűknek. — Ha a' két módot összevetjük, kétség kívül a' hangzatásmódé lesz az elsőbbség, a' betűnevezés felett. Ugyan is:

1) A' hangzatásmód természetszerű, midőn a' betűnevezés természet ellenes 's kényszerítő. Ha ezen szavakat: „az erényt minden józan gondolkodó tiszteli“ olvassuk avvagy írjuk: hangzatásmód szerint olvassuk avvagy írjuk, és nem a' betűnevezés szerint, így: a—ze—e—er—é—eny—té—em—i—en—de—e—en 'sat.

2) A' hangzatásmód könnyű, midőn a' betűnevezés nehéz, kinzó, idővesztegető 's valóban visszaverő. Ha ezen szavakat: „a' jó gyermek tanul“ akarnánk alvasztatni, a' betük' hangjai után ez könnyű lesz, midőn a' betűnevezés szerint, még a' következő betűneveken kell végig kinlódni a' gyermeknek: a—jé—ó—gye—e—er—em—e—ká 'sat. Mi visszaverés, kinzás és idővesztés ez!!!

3) A' hangzatásmód simítja a' beszédműszert, folyó beszédüvé tehet; midőn a' betűnevezéssel, ha nem mindennél is, de igen sokaknál a' beszédbeni akadozás 's hebegés' elemei tétetnek le. A' helyesírás, 's az egész nyelv' tökéletesülése, igen nagy összefüggésben van a' hangzatásmóddal.

35. §.

Az olvasás' tanításmódjának lépcsői, a' hangzatásmód után.

I. Az egyes betük' hangzatásmódja.

Mi előtt a' növendékek az olvasás' elemeit elkezdének, szükség a' tanítónak ismerni azon eszközöket,

mellyek erre megkívántatnak; ilyenek: a) A' magában- és mássalhangzó betűk, kemény papírból külön kimetszve. b) Ezen munkával járó fali táblák, mellyek az iskola' falára függesztvék, még pedig minél többek, ezekhez kívántató mutató pálczákkal. Ezen fali táblákat ajánlják, α) hogy a' legszegényebb sorsuak is az olvasást ezekről megtanulhatják; egyébiránt lehetnek alkalmas kézi ABCZ-ék is, különösen az otthoni gyakorlás kedvéért, hogy a' szülék is láthassák gyermekeik' ügyeketét, 's azoknak ösztönt adjanak; β) hogy ezekből egész iskola egyszerre tanulhat, midőn az ABCZ által olly biztosan és kényelmesen mind nem tanulhatnak, csak egyenkint kinlódnak; γ) a' gyermekek illy tanítás által versenykedve tanulnak, midőn ABCZ-én egy aluszékonykodik, vagy retteg. c) Megkívántatik egy fali fekete fatábla. Ezek meglévén, kezdessék el az egyes betűk' hangzatása következőleg:

1) A' tanító mond egyes szavat p. o. *is-ko-la*, tanítványit figyelmesekké teszi a' mondott különböző hangokra, említvén egyszersmind azt, hogy ezen hangoknak különböző jegyei vannak, mellyeket már többször nézegettek 's most könnyen meg fogják azokat ismerni.

2) Ezután kezdjék el a' magánhangzók' hangoztatását. Talán legcélszerűbb lesz az *i*-t hangoztatni először, mind egyszerű alakja, mind kis szájnýtás' kívánata miatt, úgy, hogy először mondja a' tanító az *i* hangját, mondják utána a' gyermekek összesen és külön, még pedig világosan. Ezután vegye elő a' kemény papírra nyomtatott betűk közül az *i*-t, 's mondja: „Im' tehát az érintett hangnak ez a' jegye“, 's nézesse mindenikkel. Ez után kívánván a' tanító a' megtanult *i* hangját, kerestesse azt a' fali táblán is a' több betűk közt. Ezt tegye a' több magánhangzókkal is, először a' rövidekkel, azután a' hosszakkal, olly renddel, a' mint ezek az első fali táblán feljegyezvék (I. tábla). Ha valahol, itt ne siessen a' tanító.

3) Miután a' magánhangzók' tiszta hangoztatásában 's a' jegyek' megkülönbítésében egész ügyesek a' növen-

dékek, lépjen által a' tanító a' mássalhangzók' hangoztatására, épen azon lépcsőket követvén, melyeket a' magánhangzóknál: α) hangoztassa a' betűt tisztán, az egész iskola 's egyesek által; β) mutassa, a' kemény papíron nyomott betűk közül, azon hangnak megfelelő betűt; γ) hangoztassa és kerestesse azt a' fali táblákon: — időt nem kímélve 's béketürest nem vesztve. Ugy látszik, hogy itt céltalan lenne, a' mássalhangzók' mesteres felosztásaihoz ragaszkodás; talán legtermészetesebb a' *patogó*, és így legkönnyebben hangoztatható betűkről a' *zúgókra*, *üvöltőkre* 's végre a' *néma* hangzókra lépni (lásd az I. táblán). Hogyha némelly betűknek, főleg a' némáknak, hangoztatása, magának a' tanítónak is nehéz lenne, hangoztasson elébe annak *a*-t, így huzva hangoztassa a' kívánt betűt addig, míg a' gyermekek azt megkülönböztetik 's utánhangoztatják. Teljességgel nem szabad pedig a' mássalhangzók' hangoztatásában tovább menni egynél; azonnal következék a' betűfogások' hangoztatása.

36. §.

II. A' betűfogások' hangoztatásmódja.

1. Ha egy mássalhangzót, a' mi rendünk szerint a' *p*-t, megtanulták a' gyermekek, azonnal tegyen elibe tanító a' kemény papírra nyomott magánhangzók közül egyet, 's a' kettőt hangoztassa: — ezt tegye a' több magánhangzókkal is.

2. Ha már a' kemény papírra nyomott magánhangzók' ilyen hangoztatásában a' *p*-vel elég gyakorlottak, hangoztassa azt a' fali táblán is (II. tábla), még pedig változtatott renddel. Ezután lépjen más mássalhangzóra, épen azon renddel mint le irtuk, 's gyakoroltassanak a' gyermekek a' második fali táblán olly betűfogások' hangoztatásában, melyekben a' mássalhangzókat a' magánhangzók előzik. Itt még nehezségekkel fog küzdeni a' tanító, — ezután aránylagosan könnyebb lesz a' tanítás; azért ezen tábla' gyakorlásától, ha a' gyermekek haboz-

nának: az elemeztetést, vagy a' hangok' megkülönbítését, ne sajnálja. Itt különösen, ne siessen; mert minden perczben sokat nyer.

3. A' második tábla' jól végzett gyakorlata után következék a' magán- és mássalhangzóknak olly összetétele, melly mássalhangzón kezdődik (III. tábla). Itt, valamint már a' második 's a' következő tábla' gyakorlatai közé is vannak vegyítve olly egyhangu szavak, mellyek beszéd- vagy gondolkozás-gyakorlásilag érintethetnek, hogy 'a' gyermekek talán megunván soká a' hangoztatást, ez, közben kevés időre, beszéd-gyakorlással váltassék fel, millyenek: *ár fű fa* 'sat.

4. Ezután jőjön az olly egytagu szavak' olvastatása, mellyekben elől 's utól mássalhangzó áll. Itt is a' küldolgok feletti — soha elegendé nem ajánlható — gondolkozás-gyakorlással váltassék fel az olvastatás (IV. tábla).

5. Következzék olly egytagu szavak' olvastatása, mellyek részint magán- részint mássalhangzókön kezdődnek, de végzetők két 's három betűkben megyen ki (V. tábla). Itt 's a' következőkben elég beszéd- 's gondolkozás-gyakorlási anyagot talál a' tanító, mellyel azonban itt az olvastatás' rovására nem szükség messze menni.]

6. Következzék a' többtagu szavak' olvastatása, hol nagy vigyázás legyen a' megszakasztásra, mellytől a' szép olvasás és helyesírás olly sokat függ (VI. tábla). Erre könnyű lesz a' gyermekeket az által szoktatni, ha — mi előtt ezen tábla' olvasására mennének is — többtagu szavak hangoztatnak előttök, mint: *asz-tal* 'sat.; 's figyelemeztetnek a' száj-nyitásra, melly által a' megszakítás történik.

7. Mi után a' felhozott fali táblák' olvasásában jártasok a' gyermekek, következék a' nagy betűk' megismerése is, épen azon lépcsőkön, mint a' kis betűké. Ezek is mind külön kemény papíron, mind a' fali táblán, a' kis betűk mellett, lerajzolvak: — hol elég lett legyen annyit mondani a' nevelőnek, hogy ezek is azon hangoknak jegy-ei, mellyeket későbbre hagyunk; most pedig azt,

hogy az olvasásban sok helyen jönek elő illy nagy betűk is, következésképen azokat is ismerünk kell (I. tábla). Bővebb ismeret erről a' helyesírásnál közölthetetik.

8. A' nagy betűk' helyes hangzatása után jöjenek olly egy- és többtagu szavak vegyest, mellyek nagy betűn kezdődnek. Ha haboznak a' növendékek, az elemezést vagy elemi hangoztatást kell elővenni (VII. tábla).

9. Miután a' kis- és nagybetűs szavak' olvasásában elég gyakorlottak a' növendékek, gyakoroltassanak először rövidebb (VIII. tábla), azután hosszabb tanító-mondásokban (IX. tábla). Itt elhagynak a' fali táblák, 's következik ezek' folytatása: az Olvasó-könyv (II. kötet).

Midőn az olvasásban ennyire mentek a' gyermekek, kezdjék a' betűk' nevét ismerni, melly a' magánhangzóknál maga a' hang lesz, a' mássalhangzóknál pedig több; mint: $b = b\acute{e}$, $f = ef$. — Így ohajtanánk mi ott végzetni a' betűk' ismertetését, hol még ma is némelly nevelők kezdik.

37. §.

III. Némelly figyelmeztetések az olvasatásnál.

Mind az eddigi' mind pedig a' következők' olvasásánál — melly az egész iskolai pályát a' második kötet', mint olvasó könyv', olvasatásával kíséri — figyelmezzen a' tanító arra, még pedig lélekbenjárólag:

1. Hogy a' gyermekek a' mit olvasnak, értelmesen olvassák: ennek elmulasztásában keresem én részt azon idegenséget, mellyet sokan a' könyvek iránt mutatnak, résztint azon homályt, mellyet sok felnőtteknél minden olvasás mellett is tapasztalunk; mert lehet-e nagyobb kín, gyötrés, idegenítés, mint a' néma betűkön hordoztatni a' fejet, 's értetlen nézetni a' gyermekek által azokat!! Ezen célra következőleg dolgozzék a' nevelő, közönségesen megjegyezvén azt, hogy *érdekes olvasó-könyvet és ne zsoltárt* olvassanak.

a) Álljon meg, némelly — talán homályosaknak vélt — egyes szavaknál, 's azokat beszéd- 's gondolkodás-gyakorlatilag értesse meg.

b) Egyes mondásoknál álljon meg 's kívánja azoknak értelmét más szavakkal.

c) Később az olvasó könyvből, vagy a' Biblia' történetéből (Seiler, Hübner vagy Kazinczy után) hagyjon ki egy történetet, melyet a' tanítványok honn olvassanak el; másnap kérdezze el azt. Ez által házi szorgalomra szoknak a' gyermekek.

2. Az értelmes olvasás mellett figyeljen arra is, hogy folyvást 's szépen olvassanak. Ezen célra

a) Már a' hangzatásmód szerint, alig lehet gondolni, mily nagy lépés tétetett, midőn a' betűnevezés 's úgy mondott syllabizálás által a' hebegés mozdítatik elő. De egyenesen is dolgozzék erre a' tanító az által:

b) Hogy rövidebb és hosszabb mondásokat szépen, hangváltoztatva mindig maga olvasson el először, azután olvastassa azt némelly jobbakkal, míg olvasásukkal megelégszik, — végre az egész sereggel. Az olvasás' jegyeit már itt érintheti.

c) Válasszon ki a' szép olvasásban némelly jelesbe- ket a' gyermekek közül, 's ezek által is olvastasson elő. A' gyengéd gyermeki szavak édesebben vonják a' rokon hangokat.

3. Figyeljen arra is, hogy érzéssel olvassanak. — Ez, a' gondolkozva vagy értelmes és hangváltoztatott olvasásból, a' tanító' ilyen előolvasása után, könnyen folyik, 's a' közönséges beszédbe is általmegyen. Az értelmes, szép, érzéstele beszéd pedig mi hatású legyen, fejtegetni nem szükség. — Láss az olvastatás-módra többet: *Stephani, Ausführliche Beschreibung der Lautir-Method. Erlangen, 1825.*, 's illy foglalatúakat és olvasó-könyveket Oliviertől, Tillichtől, Zerrennertől, Harnischtól, Wilmsentől, Schweitzertől és más sokaktól, kik Zerrenner' „*Methodenbuch*“-jában 168—173 lapokon följe- gyezték.

HARMADIK FEJEZET.

Az írás' tanításmódja

38. §.

Előjegyzetek az írás'tanításmódjára.

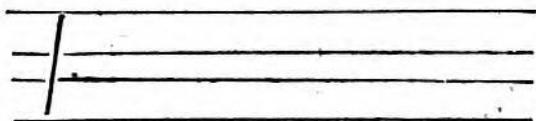
Minthogy az írás gondolatink' maradó, látható jele, midőn a' beszéd vagy olvasás hallató jele annak; következik, hogy, ha az olvasás figyelmet, gondot, kívánt: kétségkívül az írás is azt érdemel. Az írástanítás' kezdetével nem kell addig késni, míg talán a' növendékek egészen jól olvasnak. Az írott betűk' alakjait, a' nyomtatottakéval (33. §.) együtt tanulták megkülönböztetni a' gyermekek; hangjaik' megismerését pedig a' nyomtatott betűké után egyszerre kezdek, azután pedig azok' rajzolása következék, mint a' gyermeki képezési tehetségnek kedves foglalatossága. Csak arra vigyázzon a' tanító hogy tanítványi egy vonást se tegyenek addig, míg annak teljes képét nem fogták fel; annyival inkább ne irasson betűket, vagy előónozzon, vagy vezesse növendékei' kezét az írásban; legtávolabb legyen pedig attól, hogy zsoltárból vagy más nyomtatott könyvből irasson, mert így valóban oda törekszik a' nevelés, a' mi nem is cél. Hiszen, nem nyomtatott betűkkel élünk az írásban. — Legfőbb kívánság az írásnál, hogy a' gyermekek a' betűk' alakját képezzék, 's azt nem anyira példányok mint tulajdon képítésök után írják, a' mindjárt adandó lépesőkön. — Az előpéldányok inkább a' képítés' visszahozásaért vannak, mint azért, hogy azokat szaggatva nézegetvén a' gyermek, darabos betűket rajzoljon.

39. §.

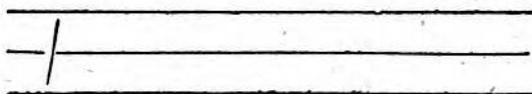
Az írás-tanítás' eszközei.

Hogy az írás-tanítás kívánt sikerrel történjék, a' majd látandó szabályok mellett, szükség ismerni azon eszközöket, mellyek erre megkívántatnak. Illyenek:

a) Egy nagy fali fekete tábla, melyen a' tanító előrajzol. Ezen tábla, valamint a' tanítványok' külön fatáblájok, kőtáblájok, később papirjok is, következőleg legyenek vonalakkal ellátva. Az apró betűkért négy vonal

mellyek közül a' felső a' betű' magasságát, az alsó a' hosszát, a' két közép pedig a' betű' gömbölységét 's a' rövid betűket határozzák. A' két szélső vonal' hézagja másfélannyi legyen mint a' középeké. Legyenek továbbá ezen vonalak egy rézsutos vonallal keresztülvágva, mely a' betűk' hajlását irányozza. Ezen vonalak illy arányzattal először inkább nagyobbak, később inkább kisebbek lehetnek. A' nagy betűkért legyen ugyanazon táblán alább három vonal

mellyek közül a' két szélső a' nagy betűk' terjedését, a' közép a' két részből álló nagy betűk' felét, a' rézsutos pedig a' betűk' hajlását irányozzák.

b) Megkivántatik ugyan illyes vonalakkal ellátott külön fekete kis fatábla minden gyermeknek. Nem lenne czélszerűtlen, a' hol illyes külön táblák talán sokba kerülnének, a' székek' könyöklőit illyes vonalakkal ellátni, úgy mindazáltal, hogy a' tanító minden szék mögött szabadon mehessen, a' munkálatokat vizsgálándó. Ezekre a' gyermekek meghegyezett krétával irnak.

c) Kőtábla hasonló vonalakkal, melyekre felváltva irnának a' gyermekek. Ehhez kivántatik egy hegyezett palakő, és a' törlésre szivacs, melyek a' tábláról fonalra függenek. Ezen kőtáblákat ajánlják: könnyebb írás mint a' papíron, 's az a' gazdálkodás, mely szerint, ez által,

sok papir kíméltetik meg, — és a' kisebbi használhatás is. Majd, az ezeken elég gyakorlás után, szükséges eszközök még: a' papir, ténia, penna 'sat. A' papirra-írástól apródonkint az eddigi biztosító vonalak elmaradnak. Az érintett előjegyzetek 's eszközök' ismerése után következnek az írástanításmód három lépcsőkö: α) rajzolási előkészületeken, β) a' tulajdon betűk' szépírásán, γ) a' helyesírásán.

40. §.

I. *Rajzolási előkészületek az írásra.*

A' tanuló megmutatván azt, hogy az író eszközöknek: krétának, kőnek, később pennának, inkább hosszabb, mint rövid fogást adjanak; tovább, hogy az íróasztalnak — az egészség' rontása nélkül — ne feküdjenek: itt következő lépcsőkön emelkedjék.

1. A' tanító — mindig mondván mit tesz, és mondatván tanítványi által is; azért, hogy mindig figyelmesek 's gondolkozók legyenek arra, mit tesznek — csináljon egy pontot (.) a' nagy fekete táblán, 's mondja: ez egy pont, ezt csinálják a' gyermekek is fatáblájokon, 's mondják: ez egy pont. Csináljon, 's csináljanak a' gyermekek kettőt egymás mellé (..), kettőt egymás alá (:), négyet egymás mellé (::) 'sat. És ezeket mind nagyon helyesen, szemmérték- 's kézgyakorlásért. A' hibákat mindenütt maga találja el a' gyermek, úgy igazítsa a' tanító maga a' gyermek által.

2. A' pontok' különböző helyzeti rajzolása után, huzzon a' tanító α) fekete tábláján egy ponttól másikig rövid, azután hosszabb egyenes vonalt, magyarázza, mit tesz: ezt tegyék a' gyermekek táblájokon, 's mondják mindig, mit tesznek; hogy szabad kézzel tegyék, magában érthető. β) Huzzanak egy pontból két, három, négy 'sat. egyenes vonalakat. γ) Huzzanak vízirányos, erre függőleges, azután rézsutos vonalt, jobbról balra, és viszont, lefelé és megfordítva, alól és felül 'sat. — Huz-

zanak két, három, négy 'sat. párhuzamos vonalakat, és ezeket függőleges vagy rézsutos vonalak által szinte párhuzamosan vágják. Mindezeket, valamint a' következőket is, a' tanító előrajzolván, mit csinál, mondja 's magyarázza, mondják a' gyermekek is.

3. Alkassanak szögleteket, egyenest, tompát, hegyest, szomszédilag, 's csucscsal összemenőket.

4. Alkassanak egyenes szárú hégzagárokat: a) háromszöget: egyenes, tompa, hegyes szögletűt: egyenlő-szárút, egyenlő és egyenetlen oldalút; b) négyszöget: hosszukást, rézsutost, 'sat.; c) öt-, hatszögletüket 'sat.

5. Vonjanak habvonalakat, vizirányosan és függőlegesen. Kerítsenek görbe lineákat: felülről, alulról, jobbról, balról, nyiltakat, kisebbeket, nagyobbakat 'sat.

6. Alkassanak görbe vonalu különböző alaku hégzagárokat: kögöket, félkögöket, hosszukás kögöt (ellipsis), különösen pedig rézsutosakat, mellyek az írásban leginkább előjönnek. Mindezen gyakorlatokat először krétával a' fekete táblán, azután a' kőtáblán, végre papíron is tegyék. — Ezen előkészületeknél az írásra, ne feledje a' tanító, hogy falusi nevendékekkel van dolga; de más oldalról, figyelmezzzen arra is, hogy ezeknek gyakorlása 's helyes képezése, egyszersmind előkészületei, sőt lépcsői a' képezési alaktannak (Formenlehre), rajzolásnak, 's a' testek' legegyszerűbb fölmérésének, mellyeket a' falusi életre olly sok szükséges eszközöknek alakítása, rajzolása, némelly kisebb mérések, a' képezés' elemi tanulmányi közt szükségessé tesznek.

41. §.

II. A' tulajdon betűk' szépirása.

a) Az egyes kisbetűk' szépirása.

Minthogy az írásnál fő kívánság az, hogy a' gyermekek a' betűk' képeit felfogják, és azokat mint önképezteket írják; következik, hogy azoknak alakjait helye-

sen képezzék. Ezen alakképezésben már, a' nyomott betűkkel (33. §.) gyakoroltattak a' gyermekek, az egyes betűk' hangoztatása, sőt az írás' elemi olvasása által, czélszerű előpéldányokból, a' rendes olvasásbani előmenetel után, a' szépirás' betűinek képítésére folyvást lépés tétetett. Ezen képítésre kell törekedni a' következő lépcsőkön is:

1. Irja a' tanító (39. §-ban említett) négy linea közül a' két közép közé, a' nagy fali táblán, a' legkisebb terjedelmű 's legegyszerűbb vonásu betűt, p. o. az *l*-t, 's mondja: mi hang az; képeztesse, mondassa 's irassa tanítványi által is fatáblájokon. Nagyon czélszerű lenne, itt is mint a' nyomott betűknél, ha kemény papírra, külön, minden írásbetű kinyomva volna, hogy ezt a' tanító sorban képeztethesse. Itt teljességgel ne siessen a' tanító. Minden betűnél számíttassa, képeztesse, rajzoltassa a) a' hajszálvonásokat, 's mondassa, hogy azok felfelé, balról jobbra, rézsutosan, vékonyan vonátnak; b) az alapvonásokat, mellyek lefelé, jobbról balra, vastagon huzatnak; c) hogy a' hajszálvonások a' betűk' részeit és a' külön betűket kötik össze, az alapvonások pedig, mintegy tartják a' betűket. Ez után lépjen a' tanító a' rokon vonásu kis terjedelmű betűkre *u, ű, n, m, c, a, o*, 'sat. És mindig, ne csak hangoztassa a' betűket, hanem — hogy helyesebben képezzék — elemeztesse is azokat, vagy kérdezze: ez vagy az a' betű hány hajszál-, és alapvonásokból áll, hol köti össze a' hajszálvonás a' részeket? 'sat. Nem kell azzal megelégedni, hogy vagy a' tanító —, vagy a' külön nyomott betűk után tulajdon táblájokon irjanak a' gyermekek, hanem sorban állítson kettőt vagy hármat is 's t. a' nagy fali táblához, és hangoztatván egy betűt, rajzoltassa 's a' többiek által ítéltesse meg az írást, 's igazíttassa magok által a' hibát.

2. Épen ezen lépcsőkön, semmi idő veszteségi váddal nem gondolva, az érintett vonalakat mindig szem előtt tartván, lépjen olly betűkre, mellyek felfelé terjednek, az egyszerű vonásuakon kezdve, a' rokonokra menvén által: *t. l. h. b. d.* 'sat.; tovább, a' mellyek lefelé terjednek

g. p. 'sat.; végre az ollyakra, mellyek fel- és leterjednek :
f. f. 'sat.

3. Utoljára vegyest irassa az eddigieket. És ha már az ezekkel párhuzamosan haladó fejbeni számolásban ott vannak a' gyermekek, hogy a' számjeleket szükség irniok, ezen lépcső után érinthetik azokat. Ezen gyakorlatokat mind sorban tegyék kő táblájokon 's papirjokon: mellyekre nézve ohajtani, hogy az olcsó könyvmások készítenének olly czélszerű vonalakkal ellátott papirokat, kisőbb majd író könyvnek is kötendőket, mellyekben tulajdon gondolatjaikat, és a' tanító által diktálandó keveset 's czélszerűt írják a' gyermekek.

42. §.

b) A' betűfogások, és nagy betűk' szépirása.

1. Hangoztasson a' tanító, két három betűkből álló egyes, azután hosszabb szavakat, 's azokat mind fa- és kő táblákon, mind papiron, irassa.

2. Ha a' kis betűk' szépirásában ügyesek, lépjen által a' nagy betűkre, itt is épen azon rendet 's lépcsőt tartván meg, mint a' kis betűknél, hogy az egyszerűbb és rokon vonásukat rajzolja elő maga a' tanító fali tábláján — a' fentebbérintett három lineákat szem előtt tartván —, 's ezt rajzoltassa a' gyermekek által is, itt is különösen érintvén a' hajszál- és alapvonásokat.

3. Mondjon egyes szavakat, mellyeknek első betűi nagyok légyenek; sőt rövidebb mondásokat is, mellyeket a' gyermekek végre csak papirjokon irnak, és úgy, hogy a' biztosító vonalak közül először a' felsőt, azután az alsót, végre a' középeket is hagyják el, 's ezek közt is először a' felsőt, azután az alsót.

43. §.

c) Tulajdon gondolatok' iratása.

Nem vagyunk ugyan azok, kik a' szépirási előpéldányokat általánosan megvetnők; de a' szépirásnál fő

kívárat lévén az önképezte szép betűket kinyomni, az előpéldányok' hasznát — még akkor is, ha azok a' gondolkodás-gyakorlással párhuzamosan emelkedő gyakorlatokat foglalnék magokban — inkább a' betűk' képitésére akarják szorítani, a' gyermekeket pedig arra szoktatni, hogy inkább tulajdon gondolatjokat szépen írják le. Ezért a' tanító.

1. Az eddigi lépcsők után, gyakorolja őket, a' gondolkodás-gyakorlás' lépcsőihez aránylagosan, következőleg:

a) Irassa le a' szobában lévő dolgokat, azoknak részeit.

b) Irassa a' testek jegyeit. Irjon a' tanító főneveket, 's kívánja iratni azokat, melléknévökkel együtt: p. o. a' — ház, a' — tábla, a' — gyermek, az — asztal, a' szék 'sat. Irjon zavarva fő-, és melléknveket: asztal, csendes, rózsza, kerek, piros, est, 'sat., 's köttesse össze az illőket.

c) A' testek' irányát, fekvését; p. o. a' kályha áll —, a' torony áll —, az oskola van. — 'sat.

2. Szoktattassanak a' növendékek arra. Czélszerű lenne ezt külön ezen czélra készült írőkönyvben tenni, hogy a' mit délig vagy délután dolgoztak, szépen írásba tegyék: ez által a' messzeható envisszahatásnak, maganem-feledésnek 's késői gyönyörnek tétetnek elemei.

3. Általánosan, a' gondolatok' papirra tétele a' gondolkodás-gyakorlással, a' honi nyelv' ismeretével párhuzamosan emelkedjék, mellyet helyén tovább látni fogunk. A' gondolatok' ezen elemes iratása. már szükségessé teszi a' helyesírás' szabályait.

44. §.

III. A' helyesírás.

Hogy a' betűk hangjainak állandón azon-jelek feleljenek meg, hogy a' beszéd elé fűzött egyes szavak bizonyos jelek által megkülönbítessenek, 's az egész határozott törvényekre támaszkodva maradjon fent; mind

a' helyesírás' szabályainak szükségét kívánják. Ezekre már, az olvasás és írásnál, a' betük' elemeztetése által, czélzat nélkül is tétetett lépés; egész kivitele pedig a' helyesírásnak, a' nyelvtudományban fog elértni. Itt a' következő lépcsőkön gyakoroltassanak a' gyermekek ebben.

1. A' gyermekek olvasó könyveikből olvassanak; a' tanító vegyen fel egy szavat, azt elemeztesse; vagy mi hangból, hány betűfogásokból áll, számláltassa elé 's kívánja: mi betürenddel írjátok tehát le azon szót, 's hogyan szakítnátok meg?

2. Hangoztasson egy szót, p. o. *alma'sat*, ezt írassa a' fa- vagy kőtáblán; ezután mondjon mellék- és főnevet együtt, ezt is írassa; végre rövidebb mondásokat 'sat.

3. Irjon a' tanító egyes szavakat, azután többet, 's mondásokat; akarva hibásan hangoztassa, és kérdezze: van-e hiba, és hol van? igazítsa meg a' gyermekek által. Itt értesse meg a' helyesírásnak ezen törvényét: „Írj úgy a' mint a' hangoztatás parancsolja.“

4. Használja az olvasásnál már látott, vagy még látandó jeleket (,) (;) (.) (:) (—) (!) (?) (,,) (') 'sat., de ezeket ne könyvnélkülözésen kezdje, — így: a' (,) használtatik a' kisebb mondások' elválasztására —; hanem, olvasás közben, fogassa fel a' jeleket, 's kérdezze: ez vagy amaz jel micsoda, miért van itt, miért épen ez és miért nem más? 'sat.

5. Irasson a' gyermekek által valamit azok közül, a' mit eddig tanultak; nézze meg a' tanító, helyesen írták-e a' betűket és jeleket.

6. Irjon a' tanító egy mondást, a) minden különbítési jelek nélkül; kérdezze az értelmét 's igazítsa. b) Vagyítsen az illy mondásokba hasonló hangú szavakat is mint: *kar, kár; bal, bál; hozá, hozzá* 'sat., 's igazítsa. c) Irjon olly szavakat is az illy mondásokban, mellyek a' hangzatra figyelmezés után könnyen hibásan írhatnak, p. o. ezeket: *mondgya, tudgya, barátság* 'sat., igazítsa. Így értesse meg a' helyesírás' ezen második törvényét is: „Ugy írj a' mint a' szószármaztatás parancsolja.“

Egyébiránt, a' helyesírás' ezen törvénye, valamint az eddigi gondolkozás-gyakorlás is, szükségessé teszi a' honi nyelvtudomány' kezdetét; azért az ezekkel párhuzamosan emelkedő számtudomány után, azonnal következik az írástanulással egybenfüggő honi nyelvtudomány' tanításmódja.— Az írástanításmódra láss *J. F. W. Koch's Anleitung für Lehrer in Elementar-Schulen, zu einem wirksamen Schreibunterrichte.*— *Stephani's ausführliche Beschreibung einer genetischen Schreibmethode.*, munkákon kívül, Natorp Denzel 's más igen sokakat, kik *Zerrenner' Methodenbuch* -jában 298—300 lapokon feljegyzték, kik után egy magyar írást tanító vezérkönyv' kidolgozását ohajtanám.

NEGYEDIK FEJEZET.

A' számolás' tanításmódja.

45. §.

Előjegyzetek a' számolás' tanításmódjára.

Ha a' számolásnak az életben minden pillanati hasznai kétségkívüliek; ha a' számtudomány a' lélek' tehetségeit ébreszti, gyakorolja 's éleszti; ha a' tiszta gondolkozásnak legelső segédlépcsője 's folyvást emelője: következik, hogy a' számtudomány korán tanítás-sék a' falusi iskolában is. Igenis a' számtudományt, még alig elemibbet is, úgy lehet tekinteni mint a' tehetségek' leginkább élesítő eszközét 's olyat, melly az érzéki munkálatok közül a' tiszta munkálatokra emel.

De ezen nagy hasznót, nem a' mindeddig élő 's valóban viassz számolási tanításmód adja, melly szerint a' tanító, legelől is, a' száraz számjegyeket képezteti a' gyermekek által; még pedig ott is a' romait először, mellyek közzül I. II. III. mint külön egységek, cél-

szerük, IV. már haszontalan; azután az arabiait, a' nélkül, hogy azt is tudnák, mi az egy; ezután jó a' valóban csak mechanikai egyesnek, egyes tizesnek 'sat. tizes aláíratása, ezeknek összeadása, kivétele 'sat., a' nélkül, hogy tudnák azt, mi kettő. Hát a' kétszerkettőnek hetekig, sőt hónapokig, tehetségét visszaverő könyvnélkülözésére mit mondjak? midőn szomorun látom, hogy, ha a' négyszer kilenczet kérdezem, a' gyermek a' négyszer négyen kezd könyvnélkülözni, míg valóban szegény mint hangzó műszerre alacsonyított, néha kitalálja a' harmincz-hatot. Az osztás' mesteres elrendelése, a' hármas regulának egyenes és visszasra felosztása, a' sóvány „végsőket sokszorozd, oszd el az elsővel“ mint megannyi észcsigázó eszközök, melyek mindegyig — a' mellett, hogy a' fejlődő tehetséget visszaverik — a' gyermekeket valóban csak elrángatják (abrichten); a' köz életben a' legkisebb számolásra is az iskolai eszközöket kívánják, ezek mellett is, bizva, sokszor hibáznak. Hogy ezen hibás rendszer mellett is állottak elő jeles számoló fők, igaz; de kétségkívül, engondolkozásuk által följebb emelkedtek ezen rossz rendszeren; — azonban ezek valóban néhányak, midőn számtalanok homályosok maradtak, kik tiszták 's világosok lehettek volna. Ezen régi slendrianon igen könnyen lehet segíteni, 's hiszem is, hogy ezen mód több helyen már használtatik, mely ide megy ki: a) hogy a' gyermekek a' számok' elemeit, az egységeket, magok alkassák rendszerré; b) hogy akár-melly számban az egységeket helyesen és tisztán képezzék; c) mint illyekkel, a' fejbeni számolásban, gyakorolvák légyenek. De a' fejbeni számoláson a' mennyiségek' egységeinek tiszta képezését, az egységeknek tiszta különböző viszonyát kell érteni; nem pedig a' számjegyek' száraz helyi képezését, elrendelését 's mukálatját, mellyel valóban csak a' hasonló száraz helyi emlékezőtehetség mivelletik. — Ezeknek lépcsőit a' következők mutatják.

46. §.

I. A' számrendszernek a' gyermekek általi alkatása.

1. Vezesse a' tanító a' gyermeket az egység' ismeretére következő föladatok 's kérdések által.

Tanító. Számláljátok a' szobában lévő dolgokat. Ha a' székeket és kályhát megtekintitek, nemde a' székeket többször, a' kályhát pedig nem többször látjátok? Nézzétek meg jól. A' mit csak egyszer látunk az egy. Mondjátok utánam — *Gyermekek:* A' mit 'sat. T. A' kályha egy. Gy. A' kályha egy. T. Nézzétek egymás' fejét, mi rész van azon egyszer? Gy. Az orr egy, a' száj egy. — Így vegye elő a' tanító azon sok érzéki jegyeket, melyekkel a' számolás' kezdetében szoktak élni, millyenek: tíz drótokon mozgatható 100 golyók, tízévé csomóba kötött vesszők, koczkák, kövecsek, bábok, a' Pestalozzi' és Pöhlman' egység-táblái, és a' legközöségesebb, minden ép gyermek által birt, tíz ujjak, — 's ezeket mind az egység' képítésében, mind a' többi lépcsőkön, használja. Hogy ezen érzéki kül jegyeket egymást felváltva kelletik használni, az is mutatja, hogy a' gyermekek az egység' képezését csak vagy az ujjhoz, vagy golyókhoz 'sat. külön kötnék, és nem magában tisztán ismernék; hogy az egység' tiszta képezésére különösen, vagy a' táblán vonalakkal, vagy a' Pestalozzi' és Pöhlman' egység-tábláival kell élni, az is meg győzheti a' tanítót, hogy ezen vonalakhoz a' tárgy' jegyeit nem köti a' gyermek úgy, mint más érzéki testekhez, hanem csak a' számok' elemeit, az egységeket: melly igen nagy becse a' Pestalozzi' egység-táblájának. Helyesen képezik-e a' gyermekek az egységet, következőleg győzheti meg magát a' tanító: „Nevezzetek olly tárgyakat, mellyeken valamelly rész egyszer van.“ — És mig ezt jól nem tudják, ne menjen tovább.

2) Tartsa fel először egy újját 's kérdezze a' *Tanító:* Hány ujjomat tartom fel? — Gy. Egyet. T. (tartsa fel a' másodikat is.) Hányat tartok most? Gy. Egyet és még

egyed. *T.* (tartson fel hármat tizig 's mind így sorban kérdezze az egységeket).

3) Kezdje elől az ujj' feltartását a' tanító 's kérdezvén, hány ujjat tart fel, már nevezze a' számokat így: *T.* Hány ujjat tartok most fel? *Gy.* Egyet és egyet. *T.* Ezt nevezzük kettőnek. Hogyan nevezzük tehát. *Gy.* Kettőnek. *T.* Hány egy van kettőben? *Gy.* Van egy és még egy. Tartsa fel a' tanító három'sat. ujját tizig, 's épen így képeztesse az azokban foglalt egységeket, mint a' kettővel bánt, 's mindig neveztesse a' számokat. — Ezt tegye, az ujjon kívül, a' több érzéki eszközökkel is, különösen a' Pestalozzi' táblájával, vagy vonalakkal. Ez után tegyen ilyen kérdéseket: Ki tud egy ujjat, meg egy ujjat, meg egy ujjat felemelni, 's hogy neveztek azt 'sat.

4) Tanulják a' gyermekek a' számokat tisztán sorban számolni, minden tárgy nélkül először csak tizig, melly számolás közben ilyen kérdéseket tegyen a' tanító: Kettő után mi következik. A' nyolczat mi előzi meg? Egy és öt közé mi számok esnek?

5) Tanuljanak ezeken visszafelé épen olly ügyesen számolni mint lefelé, 's mindig elemezzenek: Hétben hány egy van? 'sat

6) Ezen lépcsőkön emelkedjenek tizen felül a' számrendszer - alkatásban. Képezzék, hogy tizenegy nem egyéb mint tiz és egy egység'sat. Képezzék helyesen az egyes, tizes, százásokat, ezreket. — Itt is lassan kell lépni. Képezzék, hogy: huszonegy nem egyéb mint két tiz és egy'sat. És ezt már egyenesen, a' Pestalozzi' egység- táblája után tanulják, mellyen minden szám' tiszta egységei világosan képeztethetnek (lásd a' könyv' végén). Minden foknál tegyen fel- és visszafelé számítást a' tanító, hogy a' gyermekek ezen első lépcsőről legügyesebben lépjenek a' másodikra.

47. §.

II. Az összes számok' részeinek, az egységeknek különböző viszonyu képzése.

Eddig ugyan oda volt irányozva a' nevelő, hogy a' gyermekek az érzéki jelektől elvonva is tudjanak számrendszert alkotni; most különösen úgy emelkedjék a' következő lépcsőnkön, hogy az érzéki nézlelésből az egységek' tiszta képzése álljon elő, — melyre czélra következőleg dolgozzék.

1) Tegyen illy példákat: a) Csináljatok annyi vonalakát táblatokon, a' mennyi egység van 9-ben, 'sat. Ebben a' csomóban hány vessző van? *Gy.* 39. *T.* Tehát nézzétek meg, hány tiz és egyes? 'sat. *T.* Számláljátok föl ebben és abban a' csomóban hány vessző van? *Gy.* Mindenikben 10. *T.* És így egyenlők. Ebben van 10, abban 5: ez annak fele; 'sat. — Tovább a' részletekhez közelíteni itt nem szabad. — Mondjátok meg már most: 27-ben hány tiz és egyes van, 102-ben hány tiz és egyes van? hány száz és egyes? — b) Irjátok 7 vonalkát, irjátok még hozzá négyet. Mennyi most? Töröljétek el belőlök 5-t, mennyi lesz? 'sat. c) Figyelmezzetek most: 20 egység, 9 egységnek hozzáadásával, mennyi? hát ez 8 hiányával mennyi? 'sat. — A' tanító látja, hogy az illy példák által az összehésnek és kivonásnak teszi le elemeit. —

2) Vegye elő a' tanító a' Pestalozzi' egység-tábláját, vagy a' nagy fali táblán alkasson egyet, 's a) kérdezze: Az első koczkán hány vonal van? *Gy.* Egy. *T.* Hányszor van az egy? *Gy.* Egyszer. *T.* menjen a' második, harmadik 'sat. vizirányosan fekvő koczkákra, melyekben az egy vonal mindig egyszer van, 's utóljára kérdezze elvonva tanítványit: egyszer egy tehát mennyi? *Gy.* Egy. — Ez után menjen az első függőlegesen fekvő oszlopra 's kérdezze: az első koczkában tehát hányszor van egy vonal. A' másodikban hány van? *Gy.* 2. *T.* Hányszor van egy? *Gy.* Kétszer. *T.* kérdezze elvonva: egyszer kettő tehát, vagy kétszer egy mennyi? — Így menjen ezen oszlopon

lefelé 10-ig. Erről lépjen a' második vizirányos oszlopra, 's kérdezze: Az első koczkán hány vonal van? Gy. 2. T. Hányszor van ott kettő? Gy. Egyszer. T. Az első és második koczkában együtt hány vonalkák vannak? Gy. 4. T. Hányszor van kettő? Gy. Kétszer. T. És így eltarokom előletek a' táblát; találjátok: 4-ben 2 hányszor van? Gy. Kétszer; 'sat. — Így menjen ezen oszlopon végig a' nevelő; így a' harmadikon, negyediken 'sat. tizediken végig, az érzéki szemléltetésről egyszerre a' tiszta szemlélésre lépve: melly által hogy az úgy nevezett *Kétszerkettő*-t mi tisztán, mi ügyesen, egyséleg meg fogják tanulni a' gyermekek: a' jó tanító, valóban fáradságos munkája után, édes gyönyörrel fogja tapasztalni. — b) Tegyen a' tanító ilyen példákat: Huzzatok három vonást négyszer: mennyi lesz? Hát ha azt mondanám, hogy hármat hatszor huzzatok: mennyit huznátok? Gy. 18-at. — 'S így tovább, mindig emelkedve az egységek' tiszta képezésére. c) Irjatok 10 vonalkát, kettesével töröljétek el 's jegyezzétek meg: hányszorra törölitek el? Gy. Ötszörre. T. Irjatok le még 10 vonalt, és most hármassával töröljétek el. Hányszorra töröltétek el? Gy. Háromszorra. T. De mi maradt ott. Gy. Egy. T. Ezt nevezzük résznek. Ne feledjétek el, az ilyen részekről nem sokára fogunk tanulni. Figyelmezzetek csak (*de már nem szükség jelezni*): 8-ból kettőt hányszor vehetünk el. Gy. Négyszer. T. Hát 4-et? Gy. Kétszer. T. Hát 10-ből négyet hányszor? Gy. Kétszer. T. És még. Gy. 2 megmarad. — Az ilyen példák által láthatja a' tanító, hogy már nagy lépést tett a' sokszorozásban és elosztásban, egyszersmind a' részlet-számok iránt figyelmet ébresztett.

3) Tegyen a' tanító viszonyba több számokat, és már ezt tisztán következőleg képeztesse: a) 5 mennyivel több mint három, és három mennyivel kevesebb mint 5? Hát 8 hányszor több mint kettő, és 2 hányszor kevesebb mint 8? — 3 hányszor kevesebb mint 12, és meg fordítva. 6 mennyivel kevesebb mint 9? 'sat? Gy. Egyszer és félszer 'sat. — b) Figyelmezzetek: már most számot fogtok

találni. Ugyan mellyik az a' szám, a' melly a' 9-t annyival haladja mint 3, 2-t. Ha nem képezhetnék mindezeket: érzéki jegyekhez, a' vonalkákhoz vagy gólyókhoz kell folyamodni. c) Figyelmezzetek: megint számot fogtok találni. Ugyan mellyik az a' szám, melly 8-ban annyszor foglaltatik mint 4-ben 2? — Hogy ezek által az arányok és arányzatok vagy az aranyregulának teszi le elemeit a' tanító, — azt, hiszem, említeni sem szükség, valamint azt is, hogy itt is, ha tisztán nehezen képeznek a' gyermekek, érzéki jelt vegyen elő; több, de mindig először könnyebb példákat használjon. Midőn a' tanítványok ezen lépcsőkön elég ügyesek; kezdjék írni a' számjegyeket, még pedig először az arabiaiakat, azután a' romaiakat. Itt könnyen fogják már tudni, mit téssen egyesnek egyes, tizesnek tizes 'sat. aláíratása; hogy ha pedig talán némellyek homályosak lennének, először az első betűk irassanak fölül következőleg:

E. Sz. T. E.

1

2 0

3 0 4

5 0 3 2 'sat.

Igy akarnók mi ezt is ott már majd végezni, hol némellyek kezdik. —

48. §.

III. A' fejbeni számolás' módja.

a) A' négy egyszerű műveleteké.

1) Az összezés és mindjárt mellette a' kivonás. — Hogy a' gyermekek a' számrendszer-alkatásban 's az egységek' helyes képítésében — melly a' számolásnak egyedüli alapja — ügyesek legyenek; a) itt is alkattasson a' tanító tisztán, elvonva, több különbségi sorozatot, növekedőt és fogyót (progressio arithmetica crescens et decrescens) a' nélkül, hogy ennek nevét említné: következőleg. Egyhez egyet adva menj 10, 20-ig 'sat;

és vissza. Egyhez kettőt adva menj 10, 20, 30-ig 'sat. 'sat.; és vissza. S'at. b) Tegyen illy példákat: Jánosnak már tegnap 12 szorgalni jegye volt, ma minden tanulmányokból kapott egyet. Hány tanulmányunk volt már ma? Gy. 3. T. És így hány szorgalmi jegye van Jánosnak? — Elek 6 esztendő, István 3-mal több; hány esztendő István? 'sat. — c) Pál 12 esztendő, György 3-mal kevesebb; ez hát hány esztendő? 'sat. példák, millyeket egy ügyes tanító mind találni, mind ügyesen fogatni tud. Itt nevezze meg az *összezést és kivonást*.

2) *A' sokszorozás, és mindjárt mellette az osztás.* — Itt is a) a' kétszerkettő' tiszta szerkezete után, alkattasson a' tanító több hányados sorozatot, növekedőt és fogyót (*progressio geometrica crescens et decrescens*) a' nélkül, hogy nevet említeni szükség lenne; következőleg: Egytől minden számot kétszerezve menj 10—20-ig, és vissza. Egytől minden számot háromszorozva menj 10—20—30-ig, és vissza; 's több illy gyakorlatokat. b) Tegyen illy példákat: Egy-egy gyermek 3 szorgalmi jegyet kapott: illy szorgalmas gyermekek ma 8-an vannak; találjátok: hány szorgalmi jegyeket visznek haza, — 's más illy, ennél egyszerűbb, később nehezebb példákat. Hogy ha valahol felakadnának a' gyermekek; a' tiszta számoltatásból, az érzéki jelekre kell leszállni, 's képeztetni: hogy a' jelen kérdés nem egyéb mint $8 \div 8 \div 8 \div$ vonalka vagy $3 \div 3 \div 3 \div 3 \div 3 \div 3 \div 3 \div$; 'sat. c) Tegyen illy példát: 8 elsőrangú érdemjegy van, 4 viselte magát legkitünőbbleg; hányat kap egy? 'sat. Itt is a' kül jelekre kell leszállni — ha felakadmának — 's képeztetni, hogy 8 vonalkából négyszerre, kettőt-kettőt lehet eltörölni; 'sat. illy példák, mellyek után mondhatni: hogy az első példa *sokszorozás*, a' második *osztás* nevet visel.

3) Ezek után következzenek az apróbb mértékeknek nagyobbra, és ezeknek viszont kisebbre hozása (*reductio*), és ezekkel számolás. Ezért a) ismertesse meg a' tanító, a' mennyire lehet érzékileg, a' mértékeket így:

Ez egy krajczár, három krajczár teszen 1 garast. Ez egy garas, 20 garas 1 forint. Ez egy forint, — különösen az ezüst és váltó pénzekre legyen figyelmes. Ezt tegye más mértékkal is: mázsával, fonttal, lattal, öllel, láb-bal, hüvelykkel, akóval, itcével, köböllel, kilával, vékával 'sat., 's tegyen különböző kérdéseket. b) Tegyen fel illy példákat az összezésre és kivonásra: Ha neked édes atyád 1 ft. és 30 krt., édes anyád 45 krt. adna: mennyi pénzed lenne? Ebből könyvre és papírra 1 ft. és 49 krt. adnál: mennyid maradna? 'sat. c) A' sokszorozásra és osztásra: 3 véka buzát adott el édes anyád 2 ft. 42 kron: mennyit kapott? Ti négyen selyem-tenyész-téstekekből 8 ft. és 12 krt. kaptatok, mennyi jut egyitek-nek? 'sat. — Mi után illy példának fejbeni számolásában elég gyakorlottak a' gyermekek 's megértették: mi az összezés, kivonás, sokszorozás, osztás, — mutassa meg a' tanító ezen miveleteknek a' táblán is tanításmódját, úgy hogy a' felvett példákat először mindig fejben számítassa fel, azután alkalmaztassa azt a' tapasztalásban is táblán. A' fejbeni számolás' érintett lépcsőin, a' nevelő' kezébe ohajtanék olly könyveket, millyenek németül T. C. F. Baumgartens *Kopfrechnenbuch zum Gebrauche des Lehrers* 'sat. Berlin 1812; ugyanettől *Aufgaben zur Übung des Kopfrechnens in Knabenschulen*. Magdeburg 1818; ugyanettől *Aufgaben zur Übung des Kopfrechnens in Mädchenschulen*. Magdeburg 1818.

49. §.

b) A' részlet-számok' tanításmódja.

a) A' részlet - számok' érzékjeli képítésmódja közönségesen.

A' részlet-számoknál, valóban a' szánakozásig győttörtetnek a' gyermekek, ha azoknak tanítása egyszerre a' számjegyek' leírásán kezdődik, a' nélkül, hogy azt is tudnák: mi a' rész. Ezért itt különösen az érzeki jelek által lépcsőkön emelkedjék a' tanító — következőleg:

1) Vegyen elő több azon-hosszu vesszőcskéket, az elsőt egészen hagyván, a' másodikat vágja két egyenlő

részekre, a' 3-ikat 3-ra 'sat, 's az első mutatván mondja: Ez egész vessző. Ez a' 2-ik két egyenlő részekre van vágva, 's ennek egy része, az egésznek — nézzétek — fele. Ez az egész vessző tehát két egyenlő részekre van osztva, 's ezen részek közül akármelyik egyet, az egész' egy kettő részének nevezzük. Mit mondtam? Gy. 'sat. Ez a' 3-ik vessző három egyenlő részekre van osztva. Ennek akármelyik egy része, az egésznek egy harmad része. Mi mondtam? mutassátok ti is (*Legyen a' gyermekeknél is ilyen könnyen törhető vessző*). Nézzétek, ha ezen harmadik vesszőből egy részt elveszek, az egésznek hányad részét vettem el? Gy. Egy harmad részt. T. Ha kettőt veszek el, mondják két harmad résznek. Mennyit vettem tehát most el? Ha mind a' három részt elveszem, az egésznek három harmad részét vettem el, vagy az egészet. Mit csináltam?'sat. — Ilyen gyakorlatot tegyen más érzéki jeleken is, millyenek a' táblára irt vonalak, a' Pestalozzi' részlet-szám-tábláján; a' pénznemek: krajczár, garas, forint 'sat.

2) Mi után a' részletek' egységeit így magok is alkatják a' gyermekek, mutassa meg a' tanító, hogy a' részlet-szám nem egyéb, mint a' már előtök ismeretes osztás, mellyben mindig csak az nézetik, valamelly egész hány egyenlő részekre van osztva, és illyeket hányat kelletik venni.

3) Tegyen fel illy példákat: két harmad rész garas hány krajczár 'sat., 's midőn ezekben gyakorlottak, tanítsa az iratásmódot: $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$ 'sat; először tárgyilag elemelve, majd tisztán, és mindig magyarázza.

50. §.

β) *A' részlet-számok' felosztásainak' képitésmódja különösen.*

1) Képeztesse a' tanító a' tulajdon és nem tulajdon 's vegyes részleteket következőleg: a) Vegyen el, egy 3 egyenlő részekre osztott vesszőből, egymásután minden részt, 's láttassa, hogy az, egyenkint, az egésznél mind kisebb, vagy: tulajdon részlet. b) Akarjon ugyanazon

vesszőből négy részt venni, 's láttassa, hogy az egészet kellett elvennie, és még egy részt máshonnan, melly látszik hogy több az egésznél, és ez a' nemtulajdon részlet. c) Vegyen egész és rész-vesszőket együtt: a' mi vegyes részlet nevet visel. Ezeket, valamint a' következőket, más érzéki jeleken is, különösen a' Pestalozzi' részlet-szám-tábláján láttassa, 's leírásmódját tanítsa a' nevelő: $\frac{1}{3}$, $\frac{2}{3}$, $2\frac{1}{3}$ 'sat.

2) Képeztesse a' részletek' értékének nagyobbítását, kisítését 's érték-nem-változását. a) Vegyen elő egy 3 egyenlő részekre osztott vesszőt, vegyen abból először $\frac{1}{3}$, azután $\frac{2}{3}$ 'sat., 's láttassa az érték' növekedését. b) Vegyen ezen három részekre osztott vessző' mellé egy más illy hosszú 4 részekre osztottat, 's vegyen az elsőből $\frac{1}{4}$, a' másikkból $\frac{3}{4}$, 's láttassa az érték' kisítését. c) Vegyen elő egy 2—, és egy más azon-hosszu vesszőt 4 egyenlő részekre osztva; vegye az elsőnek $\frac{1}{2}$, a' másiknak $\frac{1}{4}$ részét, 's láttassa az érték-nem-változást. Ezeket más eszközökön is mutatván a' tanító, a' leírásmódot is ismertesse.

3) Képeztesse viszonyban is két azon-osztatu (homogenea), különböző osztatu (heterogenea) részeket, és ezeknek azon-osztatúvá változtatását. a) Vegyen két azon-hosszu egyenlő részekre osztott vesszők közül egyikből $\frac{1}{3}$, másikkból $\frac{2}{3}$, 's láttassa az azon-osztatu részeket. b) Osszon két azon-hosszu vesszők közül egyet 2, másikat 3 egyenlő részekre, 's az egyikből $\frac{1}{2}$, a' másikkból $\frac{1}{3}$ részt vévén, nézesse a' különböző osztatott. c) Ezen két vesszőkön, az előbbi $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{3}$ osztat maradván, mind kettőt ossza, vagy jegyezze 6 részekre, 's az elsőből $\frac{2}{6}$, a' másikkból $\frac{1}{6}$ vévén, láttassa, hogy azok érték-változtatás nélkül azon-osztatúvá tétettek. Mindezeket írassa táblán, 's tegyen gyakorlatokat tisztán is. Ezek' helyes kepezések után következék a' részlet-számok' mívelete.

51. §.

γ) A' részlet-számok' míveletei.

Az ös sz e x é s. a) Vegyen a' tanító 2 azon-hosszu, azon-részekre osztott vesszők közül, egyből $\frac{1}{3}$, másból $\frac{2}{3}$, 's

láttassa, hogy a' részek, mint azon-osztatuk, összeadat-
hatnak 's összeolvasztathatnak. *b)* Vegyen azon-hosszu,
különböző részekre osztott vesszők közül egyből $\frac{1}{3}$, más-
ból $\frac{1}{4}$, 's láttassa, hogy azon-osztatira-huzás nélkül össze
nem adathatnak. *c)* Vegyen elő egy egész és egy 3 ré-
szekre osztott vesszőt, mellyből $\frac{2}{3}$ -t adjon az egészhez,
's láttassa, hogy ez összeolvasztva $= \frac{5}{3} = 1\frac{2}{3}$. Ezeket más
eszközökön is mutatván, fejben tegyen gyakorlatokat.

A' kivonás. *a)* Láttassa két azon-hosszu, azon-osz-
tatu vesszőkön, hogy $\frac{2}{3}$ -ból $\frac{1}{3}$ -t el lehet venni. És ez $= \frac{1}{3}$.
b) Két azon - hosszú különböző osztatu vesszőkön, hogy
 $\frac{2}{3}$ -ból $\frac{1}{2}$ -t nem lehet kivenni, azon-osztatuvá változtatás
nélkül, és hogy ez $= \frac{1}{6}$. *c)* Hogy $1 - \frac{1}{3} = \frac{2}{3}$. — Ezekkel
fejbeni gyakorlatokat is tegyen a' tanító.

A' sokszorozás. *a)* Mutassa érzéki jelen, hogy 1,
 $\frac{1}{2}$ -szer vétetvén; vagy megfordítva: $\frac{1}{2}$, 1-szer $= \frac{1}{2}$. *b)*
Láttassa akár vesszőn akár a' Pestalozzi' részlet-szám-
tábláján, hogy $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{2}$ -szer (vagy megfordítva) $= \frac{1}{3} = \frac{1}{3}$.
c) Hogy $1 \frac{2}{3}$, $\frac{1}{2}$ -szer véve $= \frac{5}{3}$; 'sat. — Ezekről fejbeni
egyszerű gyakorlatra kell lépni.

Elosztás. *a)* Láttassa a' tanító, hogy $\frac{1}{2}$, 2 ré-
szekre osztva $= \frac{1}{2}$; 's megfordítva: 2, $\frac{1}{2}$ részekre osztva $=$
4 egész. *b)* Hogy $\frac{2}{3}$ elosztva $\frac{1}{2}$ -vel $= \frac{4}{3} = 1\frac{1}{3}$, és meg-
fordítva $\frac{1}{2} : \frac{2}{3} = \frac{3}{4}$. *c)* $2 \frac{1}{2} : 2 \frac{1}{2} = \frac{5}{3} = 1\frac{2}{3}$. — Tétessék
fejbeni gyakorlat itt is.

Midőn a' fejbeni gyakorlatok elég ügyesen mennek,
kezdje elől ezen miveleteket a' táblán, mutassa meg a'
miveletmódokat; láttassa az eddig tanultak' igazságát.

Miután tisztán fejben és táblán értik a' gyermekek
a' miveleteket, gyakoroltassanak fejben és táblán tár-
gyas példákban. Azon kevés hosszúsági, felületi és tö-
megi mérésekért, mellyek a' falusi gyermekeknek is alább
tanítatni fognak, a' tizes részleteket, a' mennyiben azok
itt előjöhetnek, könnyen meg fogják érteni a' gyerme-
kek. — Az érintett (48. §.) számkönyveken kívül a' rész-
let-számokra is jeles példákat láthat a' tanító még e'
könyvben: *Anweisung zum Rechnen nach naturgemässen
Grundsätzen; von Kopf.*

52. §.

c) *Az arányzatok' tanításmódja.*

Az arányzatok' tudományára tétetett lépés (47. §. 3. sz.), de tétetett a' részlet-számok' tanítása által is közönségesen, a' mennyiben a' részlet-számoknál valóban — a' gyermekeket tekintve — tetőzik a' számolás-nehézség; különösen pedig, a' mennyiben részlet-számu hányadok (quotus) is jönnek elő, úgy hogy valóban az eddigiek után bámulni fogja a' tanító azon ügyességet, melyet a' gyermekek-nél itt tapasztalni fog. Kezdje itt a' tanítást következőleg.

1) Tegyen fel tiszta példákat a' hányados arányzatra; a' különbségek ritkán jönnek elő a' köz életben. a) Egész hányadukat: mellyik az a' szám, a' melly 8-ból úgy áll elő, mint 3-ból 6?; és megfordítva. b) Részlethányadukat: mellyik az a' szám, melly 6-ból olly hányaddal álljon elő, mint 2-ből 5, és megfordítva, — a' nélkül hogy egyenes és visszas arányzatok' osztására 's ezek' mechanikai rakosgatására szükség lenne. c) Vegyest illy tiszta példákat.

2) Tegyen fel tárgyas példákat. a) 4 ember bekapál egy szőlőt 7 nap; 2 ember hány nap kapálja be? 'sat. b) 4 ember bekapálja 7 nap alatt, de 2 nap szeretném hogy bekapáltassék; mennyi ember kell? 'sat. c) Tegyen összetett példákat is; gyakorolja a' kamat' és társaság' egyszerű 's összetett példáit.

3) Midőn fejben elég gyakorlottak, mutassa sorban mindeniknek miveletmódját táblán, egyszerűket és összetetteket, váltsa fel viszont ezeket fejbeni számolással. — Ezen ezélra is a' már említett Kopf' könyvén kívül ohajtanám ismertetni Scholz', Sickel', Tillich', Türk', Kranke' illy tárgyú könyvöket és még igen sokakat, mellyek Zerrenner' *Methodenbuch*-jában 446 — 451 lapokon feljegyezték.

MASODIK SZAKASZ.

A' VISSZAHOZÓLAGOS TEHETSÉGEK' FELKÖLTÉSMÓDJA.

53. §.

Az ismereti, érzési és kívánsági visszahozólagos azon-foku tehetségekre hatásmód közönségesen.

Minthogy tehetségeink közt, a' visszahozólagosak legszélesebbek, legtermékenyebbek, még nem szabadok, de fejlődést várók, mellyeknek kifejlésökön önkényt kelnek az enalkatólagos tehetségek; az ezeket fejtő tudományok is szélesek és számosak lesznek. A' mint már a' tudományok többek és szélesebbek is, az azok' tanításmódja is különböző, 's határvonalak nélkül könnyen zavarba vezethetnék a' nevelőt; következésképen megkülönböztetjük azon módot, melly ezen foku tehetség' előterjesztési, fogalmi és értelmi lépcsőire történik a' nélkül, hogy akár ezek' segéd tehetségeinek, akár az ismeretiből kelő érzési és kívánsági tehetségeknek külön fejtezmódjait adnók, mellyeket azért — úgy, mint egy a' falusi tanítóknak falusi növendékekért irt könyv megengedi — az alább látandókba szövünk. Ezeket egy figyelmes tanító mind látni, mind követni, mind a' körülményhez szélesíteni fogja.

ELSŐ CZIKKELY.

AZ ELŐTERJESZTÉSRE HATÁSMÓD.

ELSŐ FEJEZET.

Az előterjesztési gondolkodás-gyakorlás (folytatólag a' 46. §.).

54. §.

A' már érzékbe ötlött távol tárgyak' neveztetése, czélzattal a' visszaemlékezésre.

T. Most az iskolában bent vagyunk. Számláljátok az udvaron lévő dolgokat. Gy. Eperfák, selyemtenyésztő ház 'sat. T. Te Pali! a' házatok' fekvését tudnád - e elbeszélni? Te Miska! mi mellett jössz iskolába. Te Jancsi! merre mégysz haza? 'sat. — Ki tudná otthon az atyja' házában lévő dolgokat, azoknak helyzetöket elszámlálni. Gy. 'sat. T. Tegnap a' kertben voltunk; számláld elő Ferkó! mit láttunk? F. Láttunk két sorban püszkefákat, másban ribizlit 'sat. Egy sorban voltak cseresznyefák, másban szilvafák 'sat. T. Mit csináltunk ott? Gy. Néztük a' kertész mimódon ültette, 's legénye mimódon otogatta be a' vad fákat nemes fajokkal, 'sat. T. Ugyan tudnátok-e, ki hibázott tegnap a' kertben? Gy. M. Pista. T. Miért? Gy. A' cseresznyefáról, a' tiltás' ellenére is, szaggatott. T. Valóban ő rosz magaviseletű gyermek, és nyalánk. Azt hiszem, hogy sokan megkívántátok a' cseresznyét. És miért kívántátok meg? Gy. Mert édes. T. Hogyan tudjátok, a' kik nem ettetek? Gy. Ettünk másszor. T. És így látjátok, ti mindazon tárgyakat, melyek akármellyik érzéktekbe ötltek, ha magatokra figyelmeztetek, — mind visszahozhatjátok, 's a' távoliakat, mint jelent, terjesztitek elő. Ezen tehetségét lelkünknek nevezik előterjesztésnek. Mit mondtam. Gy. 'sat. — 'S több illy példákat a' tanító fog felhozhatni, és hozzon, hogy a' gyermekek itt szokjanak magokra visszahatni.

55. §.

A' távol dolgok' jegyeinek 's tulajdonságainak előhozatása.

T. Tegnap a' kertben láttatok tehát püszkefákat. Mi jegyei vannak? Gy. Fáí alacsonyok, tövisesek, gyümölcssei gömbölyük, sárgásak, 'sat. T. Hát a' ribizli-fának mi jegyeit tudjátok? Gy. Fáí szinte alacsonyok, de már nem szűrósak, gyümölcssei veresek, rojtosan függenek, 'sat. T. Hát a' földi eper tulajdonságait elszámálhatnád-e P.? P. Veres. T. Igen, ha megérik. P. Kerek. T. Hosszukás kerek. P. Könnyen szét lehet nyomni. T. A' mi könnyen engedi magát nyomatni, az lágy. És így a' földi eper lágy? P. A' földi eper lágy. T. Hát onnan hogy a' mezőn egyszer ettetek, mi tulajdonságát mondhatnátok. P. Hogy jóízű, édes. T. Hát, ha szagoltátok. P. Kedves szagu. T. Mi tulajdonságait számlálnátok tehát a' földi epernek? Gy. Veres, lágy, jóízű, édes, szagos. T. Mi érzéketek által? Gy. 'sat. — Így kívánja a' nem látott távol lovaknak, ökröknek, juhoknak, libáknak, kacsáknak 'sat. jegyeiket, tulajdonságaikat, még pedig, ha lehet, épenazon tárgyak' jegyeit — a' vissza emlékezés' gyakorlásaért — mellyek már érzékekbe hatottak 'sat.

56. §.

A' jelen azután távol tárgyak' ellentételes lényeges tulajdonságainak és mulható jegyeinek, hasonló és különböző jegyeinek 's tulajdonságainak számláltatása és visszahozása, lépőleg a' fogalomra.

a) Ellentételes tulajdonságok.

T. Nézzetek ki az ablakon. Mit láttok? Gy. Látunk az udvaron tyukot, székot, dézsát 'sat. T. Nézzetek az udvarra a' falon által, mit láttok? Gy. Nem látunk. T. Az ablak miből van? Gy. Üvegből. T. És így az ablak átlátszó, a' fal átlátszatlan. — Így menjen a' tanító a' hideg és meleg, hosszú és rövid, hig és szilárd, 'sat. tulaj-

donságok után, az érzési és kívánsai tehetségre czélzattal: a' csinos és csíntalan, tiszta és tisztátlan, szép és rút magaviseltre; jó és rossz, ellentételes tulajdonságokra, érzékiileg és azután mindig visszahozólag.

b) Lényeges tulajdonságok 's mulható jegyek.

T. Ugy-e, az asztalnak látjátok négy lábait? Gy. Igenis. T. Mi részeit látjátok még az asztalnak? Gy. Lapját, fiókját. T. Figyelmezzetek csak, láttatok-e már asztalt, melynek két lába van? Gy. Láttunk. (*Ha nem láttak volna, kerítsen a' tanító, egy-, két- 's háromlábú asztalt*). T. Hát egyet? Gy. Azt is. T. Hát hármat? Gy. Azt is. T. Hát láb nélkül láttatok-e asztalt? Gy. Nem. T. Hát lap nélkül? Gy. Azt sem. T. És így, hogy az asztalnak vagy 1 vagy 2 vagy 3 vagy 4 lábai legyenek, szükséges-e? Gy. Nem. T. De hogy lába, akar 1 akar 2 'sat., és hogy lapja legyen, szükséges-e? Gy. Szükséges; mert lap nélkül reá mitsem tehetnénk, láb nélkül pedig a' földön feküdnek 'sat. T. Látjátok: azt, hogy az asztalnak lapja és lába legyen, nevezzük *lényeges tulajdonságnak*, melly nélkül a' dolog nem az, a' minek tartjuk. Mit mondtam? Gy. Hogy az asztalnak 'sat. T. Hogy pedig 1 vagy 2 'sat. lábai legyenek, azt mondjuk *mulható jegyeknek*, mert az ilyen nélkül lehet a' dolog az, a' minek tartjuk. T. Mit mondtam? Gy. Hogy 1 vagy 2 lábai 'sat. — Így mutassa meg a' könnyü pennametsző 'sat. lényeges tulajdonságait és mulható jegyeit tapasztalatilag, azután visszahozólagosan. Érintse a' színeket is.

c) Hasonló és különböző jegyek és tulajdonságok.

T. Ez asztal, az szék; mondjátok: mi hasonló tulajdonságot találtok mindkettőben? Gy. Mindkettőnek vannak lábai, lapjai, fából. T. Hát különbséget? Gy. A' székeknek van karja, az asztalnak nincs 'sat. T. Nezzétek az ajtót és ablakot; mi különbséget láttok bennök? Gy. Az ablak átlátszó, az ajtó átlátszatlan; az ablak üveg, az ajtó fa; 'sat.— Ezt tegye a' tanító a' gyermekek által már ismert, tapasztalati tárgyakkal: kérdezze, mi hasonló

van a' lóban és ökörben, a' tyúkban és galambban; 'sat. Hogy ez által a' fogalom' elemei tétetnek le, látható.

57. §.

A' gondolatnak papirra tétele (folytatólag a' 44. §.).

A' gondolatok' papirra tétele, a' gondolkodás-gyakorlással mindig párhuzamosan emelkedjék; — ezért:

1. Irasson a' tanító több főneveket, irassa a' gyermekek által táblájokon azokat jegyeikkel és tulajdonságaikkal, ellentételes tulajdonságaikkal: p. o. a' ház, az ajtó 'sat.; és megfordítva: bezárható, cserepes 'sat.; melly alkalommal, előkészületileg a' nyelvtudományra, a' fő- és mellékneveket megérteti.

2. Irasson vegyest fő- és mellékneveket névhatározókkal, igét igehatározóval: p. o. ágynak, toll, alkalmasan, lud, írásra, használtatik 'sat., 's szerkeztesse össze, a' beszédrészeket neveztesse; mi által a' fogalomra tétetik lépés, egyszersmind előkészület a' nyelvtudományra.

3. Pótoltassa a' mondások' kimaradt szavait: A' ki egészséges akar maradni, az tiszta szívjon, stét ellet táplálja, mozogjon, hidegtől magát 'sat.; de értesse meg mindig az előforduló beszéd' részeit.

MÁSODIK FEJEZET.

A' népszerű mérés' tanításmódja.

58. §.

Előjegyzetek a' népszerű mérés' tanításmódjára.

Minthogy a' rajzolási előkészületeknél (40. §.) már a' rajzolásra és a' testek' mérésére nagy lépés tétetett,

azonban ezeknek hasznait a' falusi élet' különböző viszonyaiban kétségbe hozni nem lehet: akár némelly földmivelési eszközök' lerajzolását — mely mérés nélkül nem történhetik — akár a' tulajdon földmérést tekintjük; következik, hogy a' falusi nevelőeknek a' mérés-tudományt tanítani kell, anyival inkább, hogy falusi iskoláinkból mennek gyermekek a' mesterség-tanulásra is, és még, mostani állásunknál, csak innen mehetnek. De itt távol legyen a' tanító, minden szoros rendszerű, hosszú, tiszta mérés-tudománytól, a' legszükségesebbeket, röviden 's mutatólag tanítsa 's terjeszsze elő, a' mindjárt következő lépcsőkön 's módon. Ohajtani, hogy ezzel a' képezési rajz, a' földmivelőnek olly szükséges eszközök' lerajzolásáért köttetnék össze, és hogy az újabb földmivelési eszközök, az olcsó kőmetszés után, velek közöltetnének.

59. §.

A' mérés-tanítás' lépcsői.

1) *A' hosszúságmérés.* a) Vegyen elő a' tanító határozott mértékeket: ölet, lábat, hüvelyket 'sat., 's mérje a' szoba' hosszát. b) Mutasson szögletek' mértékét, szögletmértékkel (transportatorium), mely, a' több megkivántató eszközökkel, minden rajzokban megvan. Ez itt elmulhatlanul szükséges eszköz, legalább a' tanító-nak. Ez által képeztesse minden kögnek 360° osztását. c) Mutassa az öleknek lábakká, hüvelykekké, 's ezeknek viszont — szükséghez képest — öllé változtatását, de még csak hosszúsági mértékben, valamint a' fokokat is első 's másod perczekre és voszont 'sat.

2) *Ferület-mérés.* a) Legyen — akár kemény papírból, akár fából — több egyenlő négyszögekből álló, szétszedhető és összerakható lap, mellyen a' tanító mutassa meg szemléletileg, hogy annyi egyenlő kis négyszög van az egész felületen, mint: ha a' szélesség sokszoroztatik a' hosszúság által. Ezt azonnal alkalmazza a' szoba' területére. b) Legyen a' most érintett lapnak épen fele, három szögge

alakítkító és szétszedhető, mellyen láttassa 's terjesztse elő a' tanító, hogy minden háromszögletű terület, annyi, mint: az alap' és reá húzott függőleges vonal' sokszorozatjának fele. c) Legyenek ötoldalu, hégzagzárrá alakítható háromszögek, mellyeket külön megmérvén 's összezván a' tanító, mutassa 's terjesztse elő, hogy az annyi, mint: ha a' kerület sokszoroztatik akármellyik háromszög' magasságával, 's ezen sokszorozatnak fele vetetik. d) Legyenek ilyen háromszögek, hatoldalu hégzagzárrá is alakíthatók, 's ennek területi mérését épen úgy terjesztse elő, mint a' legközelebb érintetett. e) Képeztesse, hogy, a' hatoldalu hégzagzár' oldalai, egyiránt feszülvén kifelé, köggé alakulnak, 's terjesztse elő, hogy annak területe is annyi, mint: a' kerület' és központból húzott vonal' sokszorozatjának fele. Itt képeztetheti, a' mennyire lehet, négy kög által, hogy a' gomb' felülete annyi, mint: a' kerület' és általó' egész sokszorozatja. f) Ezután terjeszse elő, hogy minden rendetlen területet ügyekezzenek lehető több háromszögekre vágni, ezeket külön felmérni, összezni: ez adja a' rendetlen terület' mértékét. Itt értesse meg a' nagyobb és kisebb mértékeknek területi egymásravitelét (reductio).

3) *A' tömegmérés.* a) *A' prisma-testeké.* a) Legyen egy négyoldalu rendes prisma, több apró koczkákból összerakható és szétszedhető, melly után mutassa 's terjesztse elő a' tanító, hogy az egész annyi köbkoczkából áll, mint: ha az alapterület sokszoroztatik a' magassággal. Ezt különösen a' vályog- és téglákkali építésre alkalmazza, melly a' falusi embernek olly igen szükséges. β) Legyenek ilyen prismák 3, 5, 6 'sat. oldalú, összerakhatók és szétszedhetők, mellyeknek köbmérését terjesztse elő a' tanító, a' mondott mód szerint. γ) Ezek után könnyen képeztetheti, hogy egy hengernek is a' köbmérése annyi mint: az alapterület sokszorozva a' hosszúsággal. b) *A' pyramis-testeké.* a) Legyen egy prisma, három egyenlő alapu és magasságu pyramisból szerkezve, melly után azt terjesztse elő a' tanító, hogy egy

pyramis az egész prismának $\frac{1}{3}$ -da levén, annak tömege az alapterület', és magasság' sokszorozatjának harmad része lesz. β) Ugyanezt terjesztse elő a' csürkökről is, hogy azoknak tömegei is az alapterület' és magasság' sokszorozatjának egy harmada. γ) Ezekről menjen a' csonka csürkökre, egyszerűkre 's összetettekre, hova a' hordók tartoznak, — 's képeztesse, hogy a' csonka csürköknél, akár a' két vég' területének felei, akár a' közép kárika' területe sokszoroztatván a' hosszassággal, a' csonka csürök' tömege áll elő. c) Legyen egy gömbtest, a' menyire lehet, sok apró háromszögletű pyramisokból szerkezve, mellyeknél képeztesse, hogy a' tömeg annyi mint: a' felület' és akármellyik háromszög-magasság' sokszorozatjának harmad része. — Végre a' rendetlen testek' tömeg-mérését mutassa az által, hogy azok bizonyos mértékű edénybe tétetvén, reájok vagy homok, vagy víz töltessek, a' rendetlen test kivetetvén, a' maradt homok vagy víz a' bizonyos mértékből vétessék ki, a' maradvány a' rendetlen testtömeget adja. — Ezen nagyon népszerű és mindig mutatolagos mérésmóddal ismét ohajtanám párhuzamosan emeltetni a' különböző testek' — különösen eszközök' — rajzolásitanítását, mellyek falusi embereink közt sokszor jeles plasticai lelkeket állítnának elő. Erre kívánnék ilyen könyvet ismertetni, mint németül: *Schmid's Anleitung zur Zeichnenkunst. 2 B.* — 1809 és 1814. *Berlin.*, 's másokat, mellyek Zerrenner' *Methodenbuch*-jában 538—540 lap. feljegyezvék.

HARMADIK FEJEZET.

Az éneklés' tanításmódja.

60. §.

Elsőjegyzetek az éneklés tanításmódjára.

Ha az éneklés, egyhangzólag, bár különböző hangokból szerkezett, bájolvá egy érzedelemre vonja a' szí-

vet; ha így egyhangzólag erkölcsi 's vallásos érzedelemre ébreszt, 's izlést nemesít; következik, hogy ez a' falusi iskolákban korán és úgy tanítassék, hogy az érintett magas cél érettessék el. De ezen célrésznek — valóban a' nagy részint falusi iskoláinkban divatozó lépcsőtlen tanítás 's több hangu ének-gyűjtemények' hiánya mellett — ellendolgozik a' hangok' jeleinek idomtalan négyszög-alakja, ellene van — a' falusi növendékeket tekintve — még a' hangoknak a' betűk általi jelezése is. Az első mód egész elrendelésével alaptalan; a' második homályos, nehezen képezhető nem csak a' gyermekek, hanem talán az olly tanítók által is, kik a' hangászatban nem mélyen avatvák; pedig az avatottak falusi nevelőknek nem fogják feláldozni magokat. Következésképen olly jeleket kellenék felvenni, mellyek a' különben is rövid iskolai időt hosszas, nehéz, mesteres tanítás -jelekkel ne foglalná el. Illyen a' hangoknak számok általi jelezése, mellyről már J. J. Rousseau 1752. tartott beszédet a' párisi academiában. Egyébiránt mi ezen jeleket csak az elemi iskolákban, itt is a' falusi növendékeknek, akarjuk: melly mód a' talán ébredhető hangászati lelket sem veri vissza az *a b c* jelek által tanult, sem zavarja ez annak, mint könnyebbnek, ismeretét.

61. §.

Az éneklési számhangjelek.

1. Azon *c-dur* alapoctáva' 7 hangjai, mellyekből a' gyermekek többnyire énekelnek: 1 2 3 4 5 6 7 jelettetnek. Ugy látszik, hogy 2-höz 5 hányadik hang legyen, hamarabb és könnyebben megmérhetik a' gyermekek, mint ezt: *D* és *G* 'sat.; minthogy már a' számolásban nagyon ügyesek.

2. Az alapoctáván felül menő 7 hangok, ennek főlébe —, az alább menők ennek alá iratnak 1, 2, 3, 5, 1. Ebből látszik, hogy a' szám-hangjelek által egy lineára három sőt négyhangu ének is kótáztathatik, mellyre a' más módok szerint 11 vonalka kellenék. És így ezen mó-

dot könnyebb képezhetés mellett itt ajánlják — a' szegény falusi gyermekekre nézve — a' papir 's lineázó eszközökkel gazdálkozás és időkimélés.

3. Ezen mód szerint az ének mi hangból menjen ki, a' gyermekek könnyebben felfogják, a' mennyiben azok a' megfelelő octáva 2, 3, 4-gyel 'sat. jelelvék. A' fél hang' felemelését csillaggal (*), a' leszállítást kereszttel (†), lehet jelelni. Egyébiránt az időmérték' jelei $\frac{3}{4}$ 'sat. megmaradnak. Egyes hang' hosszítása ponttal (2'3), egész hang' elmaradása az időmértékjelből zéroval (2 0 3), több hangoknak egy idő mértéküitése fölül kómmákkal (2' 5' 6') jeleltethetnek. Az ismételés-, zár-, lökés-, simítás-'sat. jelek azok maradhatnak, mellyek a' kótáknál.

62. §.

•Az énekléstanítás' lépcsői.

1. Tétessenek elő gyakorlatok, mellyek a' hallást gyakorolják, a' hangot miveljék, az érzést az ének iránt ébreszszék; következőleg:

a) Figyelmeztessenek a' különböző hangokra, hegedük vagy más eszközök által.

b) A' hangokat, magánhangzó betűk által, utánhangoztassák, megszaggatva, huzva, sebesebben 'sat. Tegyenek a' betűk által egész hangsorgyakorlatokat.

c) Mondjon a' tanító rövid mondásokat, a' szebb énekekből, 's ezeket a' tanító előhangozván, utánhangozzák a' gyermekek is; az időmérték kézmozgás vagy taps által tartassék már itt is.

2. Ez után következék a' tulajdon énekléstanítás (melodica). Ezeket táblán mutassa a' tanító itt is.

a) Hangoztassák az alapoctávát először „la-la“ sorban, azután találgatva a' hangmagasságot és mélységet külön: 1—5—2—4 'sat.

b) A' felső és alsó octávéban tétessék illy gyakorlat először sorban, azután találgatva: 2—4—6—²—1—5 3—₁, figyelmeztvén a' felemelés- és leszállítás-jelekre is.

c) Legyenek igen egyszerű, két-, három-, végre négyhangu szerkezetek, ezek közül először a' kéthangút, azután a' hármat, végre a' négyet is együtt hangoztassák, de még csak „la-la“-val, úgy hogy mindenik hangszerkezetet előbb külön megtanuljanak. — Ezen gyakorlatok szükségessé teszik

3. Az időmérték' tanítását (rhythmica). Itt

a) Ollyan szerkezetet válasszson a' tanító, hol egy-egy időmértékjelben sebesített és hosszított hangok nem jönnek elő, hanem minden hang azon-időmértékű, és egy-egy kézmozdulással kijelenthető.

b) Olly darabot, mellyben hosszított és rövidített (4·3), sebesített és nyújtott (3'5'7) hangok, 's pausák (040) fordulnak elő.

c) Ezek után már a' két-, három-, vagy négyhangú darabokban, a' hangok alá irattassanak a' dolgok, és azokat minden osztály külön tanulja, azután hangoztassák együtt. Az érintett éneklés' lépcsői megkívánják

4. A' hang' helyes kinyomását (dynamica). Itt

a) A' tanító minden darabot — melly a' falusi iskolákban egyedül templomi énekekre és czélszerű népdalokra legyen szorítva — mielőtt énekeltenék, olvasson el, olvassák a' gyermekek is, értsék meg, hogy annál lelkesebben énekeljenek.

b) A' tanító érzéssel, tisztán énekeljen elő, vagy együtt, legalább addig, míg valamelly darabot a' gyermekek megtanultak.

c) Ne korán reggel énekeljenek, midőn a' gyermekek rekedtek; ne mindjárt étel után; ne valami tanulási óra után; ne ülve, ne szoros ruhában: mellyek az éneklést közönségesen nehezítik 's a' tiszta érzedelmes éneklésnek ellene vannak.

A' mellett, hogy ezen célra ohajtanám *Natorp's Anleitung zur Unterweisung im Singen, für Lehrer in Volksschulen.* 1816., vagy illy czélszerűt, nyelvünkön látni; ohajtanám egyszersmind, hogy az idézett könyv' utmutatása után minden vallásos felekezet' szebb hangú énekei 's a' népdalok egyszerű két-, három-, sőt négy-

hangu szerkezetekben, mint ének-gyűjtemények adatná-
nak ki példányul a' falusi tanítók' 's tanítványok' szá-
mára.

NEGYEDIK FEJEZET.

A' szívet nemesítő történetek' tanításmódja.

63. §.

A' szívet nemesítő történetek' tanításlépcsői.

A' gondolkozás- és beszédgyakorlás, a' tanító és ta-
nítvány közt, eddig is oda volt irányozva az iskolapálya
kezdetétől, sőt a' szülői gyöngéd kebeltől, hogy a' gyer-
meki érzés nemesedjék — erre célzott az éneklés-taní-
tás is —, és hogy az érzés nemesülése után majd a'
gyermekeknek minden tetteik a' tiszta erény' bélyegét
viseljék. Most ezen eddig is nagy figyelemmel tartott
célra egyenesebben és hatásabban munkálódjék a' tanító.

1. Minden erkölcsi és erkölcstelen történetek' el-
beszélése, az erkölcsinek becsőpögtetése, az erkölcste-
lennel irtózatossága, 's ugyan illyek' olvastatása által (II.
kötet): mi végre a) minden lehető alkalmat használjon,
akár a' gyermekek' magokviseletéből, akár a' minden-
napi életből, akár pedig épen e' végre írott könyvekből:
millyenek nyelvünkön is már számosak jelentek meg.
b) Az illyeket a' tanító maga is illő érzéssel magyarázza,
különben tanítása nem csak sükertelen de veszélyes, el-
fásulttá is teheti a' gyermeket. c) A' tanúságot, erköl-
csit, vagy az erkölcstelen' eltávoztatását, világosan fogas-
sa fel, tartassa meg; sőt az illy tartalmu verseket, könyv-
nélkülöztesse is (II. kötet).

2. Minthogy a' keresztény vallás a' legtökélete-
sebb erény' kinyomatja, az abban foglalt történeteket is
korán használja a' tanító a' szív nemesítésére, azzal a'
magas célzással, hogy a' tulajdonképeni vallás-tanítás,
még itt kezdessék a' szívre hatni inkább, mint dog-
mákat feszegetni akarni 's így vallástalanságot hinteget-
ni. Ezért a) azon történeteket válassza a' tanító, a'

szent könyvből, mellyek embertársaink iránt érzést, isten iránt hálát, bizodalmat foglalnak magokban. Ez által, látszik, hogy a' vallásos nevelésnek tétetnek le elemei, mi különösen a' gyenge gyermekeknél legcélrányosabban történik, kiknek érzelmök legalkalmasabb azon hála' és bizodalom' elfogadására, melly a' legjobb atya és ennek gyermekei közt van, — ki valamint mindnyájunkat szeret, úgy akarja, hogy mi is embertársunkat szeressük. b) A' tanító ezen kiválasztott történeteket egész alázatossággal, teljes érzéssel tegye, mint a' szent könyv kívánja, hogy példája által is valódi kegyes szívet ébreszssen. c) A' szent könyv iránt — mellyből a' történetet meríti — támaszszon tiszteletet, bővebb ismerete iránt figyelmet, 's annak erkölcsi irányzata felé vezesse a' gyermekek' érzelmét.

3. Az erkölcsi érzés' tekintetéből tanítsa a' gyermekeket a) hálaadó imádkozásra. E' végre használjon ilyen alkalmakat: Egy tanuló társatok' szülője közel volt a' halálhoz, de a' jó isten megmentette őt az árvaságtól 'sat. Szélvészkor tűz ütött ki, de a' hatalmas isten gátot vetett a' pusztító tűznek 'sat. Égi háboru volt, de a' bölcs isten megőrizte vetésünket 'sat. b) Gyakorolják a' templomot; de ezt ne kényszerítésből 's külső tartozásból tegyék; mert ennél aligha van az erkölcselenségnek 's vallástalanságnak nagyobb előmozdítója; hanem belső vonzalom ébresztessék a' gyermekekben az iránt, mint olly szent hely iránt, hol az emberek közös háaijokat emelik a' közös atyához az istenhez. c) Végre, a' Jézus' életének és erkölcsi cselekedetinek előszámlálása után, ébreszssen szeretetet, bizodalmat, tiszteletet az iránt, mint a' keresztény vallás' alapítója iránt. — Hogy ezek által a' vallásos nevelésnek teszi le alapját a' nevelő, egyzersmind elemeit a' tulajdonképi vallástanításnak: világos. Seiler' és Hübner' ismeretes vallásos történeteket foglaló könyveikhez ohajtanám még ismertetni ezt is: *Joh. And. Mathias, Gedanken über den Unterricht in und nach den Geschichten der Bibel so wie über die Methode desselben.*

MÁSODIK CZIKKELY.

A' FOGALOMRA HATÁSMÓD.

ELSŐ FEJEZET.

A' fogalmi gondolkozás' gyakorlása (folytatólag §. 56.)

64. §.

Különnemű jelen és távol tárgyakrai fogalomalkatás (célzattal az emlékezőerőre).

a) *Jelen tárgyak.* T. Ez asztal, az szék. Mi tulajdonságai vannak mindkettőnek egyezők és különbözők? Gy. Az asztal fából van, a' szék is. Az asztalnak vannak lábai, a' széknek is. Az asztalnak van lapja, a' széknek is. Az asztalnak nincs karja, a' széknek van. Az asztal magas, írás végett leginkább szokott használatni, a' szék pedig alacsonyabb 's ülés végett használatik. T. Mik tehát a' szék' és az asztal' tulajdonságai? Külön számláljátok. Gy. (Számlálják) 'sat. T. Ugyan, ha ezen asztalt és széket előletek elvinném, tudnátok-e összefoglalni mindenik' tulajdonságait? Gy. Igenis 'sat. T. És nem zavarnátok össze az asztalt és széket? Gy. 'sat. — Igy vessen össze a' tanító több tárgyakat, könyvet és táblát, széket és kályhát, 'sat.; és mindenik' tulajdonságait elvonatván, szedesse össze 's fogalmaztassa azokat.

b) *Jelen és távol tárgyak.* T. Ez eperfa. Tegnap N. kertben az almafára tettelek figyelmessé, számláljátok összeillő és különböző tulajdonságaikat. Gy. Az almafa' levelei csipkétlenek, az eperfaé csipkések; az almafa' levele által nem tenyésznek a' selyembogarak, igenis az eperfaé által; az almafa' gyümölcsei nagyobbak, savanyú 's édes ízűek, az eperé kisebbek és édesen

ízeskednek 'sat. Az almafa és eperfa terebélyek, nagyra nőnek 'sat. *T.* Kössétek össze mindenik' tulajdonságait, 's számláljátok. — Így tegyen, az emlékezőerőre nézettel, több példákat is. *T.* Millyen kút volt az, a' mit az N. kertben láttunk? *Gy.* Szivatyus 'sat. *T.* És az udvaron? *Gy.* Ostorfás vagy kerekas 'sat. — Ezeket, 's más ilyen jelen és távol tárgyakat fogalmaztasson a' nevelő.

c) Távol tárgyak (különösen nézettel az emlékező erőre). *T.* Tegnap reggel, ki beszél el, mit tanultunk könyörgés után? *Gy.* Tanultuk: mi az ásvány, mi a' növény, mi az állat 'sat. *T.* Tudnátok-e mindenik' tulajdonságát elébeszélni? *Gy.* 'sat. *T.* Ha dél után kimegyünk, meg fogjátok-e különböztetni? *Gy.* 'sat. — Tegyen fel hasonló példákat, vegyest: jelent és távolt; mindig nézettel az iskolai foglalatosságra, a' mennyire lehet mindenik' tulajdonságait számoltatván, mint a' foglalatosság történt: hogy így mind fogalmuk erősítessék, mind emlékezőerejük gyakoroltassék, valamint itt, ugy a' következőben is.

65. §.

Azon-nemü jelen és távol tárgyakról fogalomalkatás, 's azoknak egy köz fogalom alá hozása.

a) Jelen tárgyak. *T.* Mi ez? *Gy.* Könyv. *T.* Ez? *Gy.* Az is könyv. *T.* Mondjátok, mi különbség van a' kettő közt? *Gy.* Egyik nagyobb mint a' másik; egyik tarka, másik fekete fedelű, metszésű 'sat. *T.* Hát hasonló mi van bennök? *Gy.* Mindkettőben vannak levelek, a' leveleken betűk és szavak. *T.* A' betűk írottak? *Gy.* Nem; nyomottak. *T.* Mire használjuk a' könyveket? *Gy.* Olvasásra. *T.* Miért olvasunk? *Gy.* Hogy tanuljunk 'sat. *T.* Pali! mondd, mi lényeges tulajdonságai vannak a' könyvnek? *P.* Hogy azok levelekből állanak, melyeken nyomtatott betűk vannak, 's ezeket olvasni 's utánok tanulni lehet. *T.* Ha ezen tulajdonságokat összefoglalod: mi lesz az? *Gy.* Könyv. 'sat. — Így hozza egy fogalom alá az író- és rajztáblákat, az író- és rajzpennákat, a'

karos és hosszú székeket 'sat. Ezek, látszik, hogy a' dolgok' határozására tanítják a' gyermekeket, melyet a' mint összeszedő, úgy szétbontó úton is tétessen a' nevelő; p. o. a' tábla, penna, toll, kalamáris 'sat. mind tanuló eszközök; mert 'sat.

b) *Jelen és távol tárgyak.* T. Ez kaput. Ismeritek-e a' posztó bundát? hát a' juhászbundát? Gy. Igenis. T. Mondjátok mi különbség van ezen kaput 's a' posztó- és juhász-bunda közt, 's mi hasonlóság? Gy. Ezen kaputnak a' bélete bunda, bár lehet más szövethől is; a' posztó-bundáé is bőr; a' juhász-bundáé pedig szőr. A' kaputnak és a' posztó-bundának külseje posztó, a' juhászbundának bőr; ennek nincs karja, amazoknak van 'sat. T. Mire használják mindeniket? Gy. Test' fedezésére, hogy az a' hidegtől megőriztessék. T. Hát nyárban láttok-e az embereken kaputokat? (Itt a' kérdést a' szerint alkalmaztassa a' nevelő, mint nyárban vagy télben tanít.) Gy. Látunk. T. Akkor nincs hideg; innét, a' test' fedezésére illendőség' tekintetéből is szoktak könnyű kaputokat viselni: — mindazt már, a' mit a' test' fedezésére emberek szoktak viselni, vagy meleg' vagy illendőség' tekintetéből, nevezzük *ruhának*, *öltözetnek* 'sat. — Neveztesse itt a' többi öltözeteket is: nadrágot, inget, lábravalót 'sat., összevetvén a' juhász- és posztó-bundát, a' nadrágot és lábravalót, a' puszta ingbe és felső ruhákba öltöztet; illendőségre, csinra, tisztaságra, sőt kellemre is emelje növendékeit, melyeknek lelki 's testi hasznaik leírhatlanok.

c) *Nézettel az emlékezőerőre.* T. Körülményesen irassa le: mi alkalommal, hol, hányszor látott mindenik gyermek birkát és tehenet; 's kérdezze: mi tulajdonságai vannak a' juhoknak? Gy. Van teje, szőre, bőre, zsirja, husa; a' tejből készül túró, szőrből posztó, bőrből béletek, zsirból gyertya 'sat. T. Mi tulajdonságai vannak a' teheneknek? Gy. 'sat. T. Ugyan, ha ezen tulajdonságokat összefogjátok: nem mind az emberek' hasznokért vannak-e azok? Gy. 'sat. T. Innen a' birka és tehen hasznos házi állatok. Mit mondtam? Gy. 'sat. — Láthatni, hogy itt már csaknem észrevétlen lépnek a'

gyermek, a' mondások' alkatására, vagy: az értelemre. Így tegyen más állatokkal is a' névelő, 's azoknak hasznaiktól emelkedjék fel arra, hogy azokat az isten teremtette, az emberek' hasznára 'sat.

66. §.

*Érzéki és tiszta fogalmakat kinyomó, fő- és melléknév
's ige' megértetése.*

a) *Érzéki fogalmu fő- és melléknévek 's igék.*

α. *Főnevek.* T. Tudnátok még az öt érzékeket nevezni? Gy. Igenis 'sat. T. Mindaz, a' mit mi vagy látunk, vagy hallunk, vagy tapintunk, vagy szaglunk, vagy izlünk: neveztetik testnek. Gy. Mindaz a' mit 'sat. T. Mi tehát a' test? Gy. 'sat. T. Az asztal test-e? Gy. Igen; mert 'sat. T. A' kenyér test-e? Gy. Igen; mert 'sat. T. A' lég test-e? Gy. Igen; mert ha a' lineát mozditjuk, ellenáll 'sat. — Így vezesse a' tanító mindig lépcsőn arra: mi a' termény és készítmény? példával világosítsa mindkettőt. Határoztassa: mi a' folyam, patak, tó; hegy, halom, róna 'sat.

β. *Melléknévek.* T. Mi ez? Gy. Kő. T. Mit csinállok most? Gy. Ön annak részeit szakítani ügyekszik. T. Tehetem-e könnyű erővel? Gy. Nem. T. Az olly testet, mellynek részei könnyen nem válnak el, nevezzük szilárdnak. T. A' kő tehát millyen? Gy. Szilárd. T. Mi ez? Gy. Viz. T. Ha a' poharat meghajtom, mi történik? Gy. A' viz kifolyik. T. Vagy részei könnyen válnak. Az illyen testeket *higaknak* nevezzük. Mik tehát a' hig testek? Gy. 'sat. — Így vezesse arra, mi a' kemény és lágy, mi a' nyújtható és nyújthatlan, rugós és rugatlan, sima és darabos 'sat.

γ. *Igék.* T. (sétálván). Mit teszek most? Gy. Ön mozog. T. (egy helyben mozdulván). Most is mozgok. Gy. Előbb egy helyről másra, most egy helyen. T. Az előbb mentem. Mit csináltam tehát? Gy. 'sat. T. Mit teszen tehát menni? Gy. Egy helyről másra mozogni. T. Az utolsó esetben pedig magamat ráztam 'sat. — Így fogassa fel, mit tesz: szaladni, csuszni, ugorni, esni, lero-

hanni, süllyedni, lovaglani, kocsizni, repülni 'sat., mind — a' mennyire lehet — példákkal.

b) *Tiszta fogalmu fő- és mellék-nevek 's igék.*

α. *Főnevek.* Ok és okozat. — T. Haa' kályhában tűz van, a' szoba meleg. A' tűz az ok, a' meleg az okozat. Mit mondtam? Gy. 'sat. T. A' meleg micsoda? a' tűz micsoda? Gy. 'sat. T. Pál minden szennytől őrzi magát, és Pál tiszta. Mi az ok, mi az okozat? Gy. 'sat. T. Jóska, Sándor, Tamás 'sat. leczkéjüket megtanulják, senkivel nem veszekednek, ezért őket különösen szeretem; ellenben Miska, Imre, Jancsi 'sat. veszekedők, nem is tanulnak; ezért ők nemcsak szeretetem' nem érdemlik, de nyilvánosan is megbüntettetnek 'sat. Mi az ok? mi az okozat? Gy. 'sat. T. Mátyás meglátott egy sánta gyermeket, csufolta azt; a' sánta követ hajíta hozzá 's fejét betörte: mi volt az ok, mi az okozat? Gy. Az okozat a' fej-betörés, az ok a' hajítás. T. Jó; de a' hajítást mi előzte meg? Gy. Hogy Mátyás a' sántát csufolta. T. Így fő ok a' csufolás. — Itt, valamint a' következőkben is, jeles példákat vegyen a' nevelő mind az ismereti tehetség' fogalmainak, mind az erkölcsi érzésnek megalapítására, mind pedig a' hajlandóság' helyes irányzatára. Így vegye fel a' cél és eszköz, a' parancs és tilalom fogalmakat. — T. A' ki előhaladni akar, az tanuljon és magát szépen viselje. Mi a' cél? mi az eszköz? Gy. 'sat. T. Tiszteld szüléidet, senkit se csalj meg. Mellyik parancs? mellyik tilalom? és miért? Gy. 'sat.

β. *Melléknevek.* Jó és rossz. — T. Ezen pennával könnyen és szépen lehet írni; az a' penna, a' mivel könnyen és szépen lehet írni: jó. Mit mondtam? Gy. 'sat. T. Mi tehát a' jó penna? Gy. 'sat. T. Ezzel a' pennával nehezen és rutul lehet írni; az a' penna, a' mellyel rutul és nehezen lehet írni: rossz. Mit mondtam? Gy. 'sat. T. A' pennának célja az, hogy általa szépen és könnyen lehessen írni. Mit mondtam? Gy. 'sat. T. A' mi ön céljának vagy rendeltetésének megfelel: az jó; ellenben a' mi rendeltetésétől távozik: az rossz. — Így fogassa fel

ki a' jó és rossz gyermek, tanuló 'sat. Így fogassa fel a' helyest és helytelent, károst és hasznost, emberségest és embertelent 'sat.

γ. *Igék*: hat, het, akar, tartozik, lehet. T. A' kinek mire ereje, eszköze 's ügyessége van, — az azt hatja tenni, vagy teheti. Mit mondtam? Gy. 'sat. T. A' kinek pénze nincs, az nem vásárolhat. A' kinek tanulás-eszközei vannak, az tanulhat. 'sat. Mit mondtam? Gy. 'sat. T. Ki vásárolhat és tanulhat? Gy. 'sat. T. A' ki eszközöket használ valamelly vállalatához: az, azt akarja. A' ki a' gyümölcsfát rázza, az 'gyümölcsöt akar arról. Mit mondtam? Gy. 'sat. T. A' mit azok engednek meg, kik nekem parancsolnak, azt tennem szabad. Mit szabad? Gy. 'sat. T. Mit nem szabad? Gy. 'sat. A' mi más módon nem lehet, az tartozik megtörténni. Mit mondtam? Gy. 'sat. T. A' gyermek, szép magaviselet nélkül, szeretetre méltó nem lehet. Gy. A' gyermek 'sat. T. A' gyermek szép magaviseletű tartozik lenni. Gy. 'sat.

c) *Vegyest: érzéki és tiszta fogalmu, fő-, és mellék-nevek* 's *igék* különböző helyi összekötése, nézettel az emlékezőerőre, lépőleg az értelemre, — de még az egyes fogalmak' bírálása nélkül, melly az értelemnél lesz. T. A' kő nem mozoghat. A' növény nem érez. A' vetés aratást okoz. A' tudós tanulást, az aratás vetést tesznek fel. Gy. A' tudós tanulást 'sat. — Mellyek mint egyes mondások, látni, hogy az értelem' körébe vágnak.

67. §.

A' gondolatnak papirra tétele. (Folytatólag az 54. §-hoz).

1. Irasson érzéki fogalmu szavakat, 's azok' tulajdonságait határozólag irassa le; p. o. α) A' buza —; a' rozs —; a' tehén —; a' birka —; a' szülő —; a' tanító —; a' tanuló —. β) Kemények a' —; folyósak a' —; porhanyósak a' —; szívósak a' —; 'sat. γ) Mozognak a' —; repülnek a' —; usznak a' —; ugros-

nak a' —; bukkannak a' —; 'sat. 'sat. Alig kell emléteni, hogy a' fő név mellé ne csak egy melleknévvel avagy igével, a' melleknév és ige mellé ne csak egy főnévvel elégedjék meg a' nevelő; hanem irasson huzamos gondolkozás után többeket papíron, vagy táblákon.

2. Irjon fel több tiszta fogalmu, csonka mondásokat, 's egészítse; p. o. α) A' szép magaviselet okoz — — —; a' tanulás, mint cél, kíván — —; a' parancs — —; a' tilalom — —; 'sat. β) Jó a' —; rossz a' —; hasznos a' —; káros a' —; helyes a' —; helytelen a' —; 'sat. γ) Lehet a' —; szabad a' —; tartozik a' —; hat a' —; het a' —; 'sat.

MÁSODIK FEJEZET.

A' honi nyelvtanítás' módja. (Folytatólag a' helyesíráshoz és eddigi gondolkozás - gyakorlásokhoz).

68. §.

Előjegyzetek a' honi nyelvtanításmódra.

Minthogy a' nyelv a' gondolatnak beszéd és írás általi helyes kinyomatja; minthogy a' gondolatnak helyes kifejezése minden nevelésnél, és így az elemi is, cél; minthogy a' gondolat leghelyesben fejeztethetik ki anyanyelvünkön; — következik, hogy az elemi oktatásban a' honi nyelvtanításnak elmulasztása nevelési ellenmondás nélkül nem történhetik. Ezen célra már eddig is tett lépést a' nevelő, részint a' helyes és értelmes olvastatásnál, részint a' helyesírásnál, részint az eddigi gondolkozás-gyakorlásnál, melly egyszersmind beszéd-gyakorlás. Ezen beszéd-gyakorlást itt sem lehet eléggé ajánlani; részint, mert a' tanító — a' gyermek beszélván — a' nyelvhibákat inkább észreveszi 's tüstint igazítja; részint, mert gyakoribb a' közlekedés beszéd mint írás

által a' közönséges életben. Az ilyen szerzett beszéd-ügyességnek nagy haszna, hiányának nagy kára lehet a' köz emberek közt is. Ezen érintett nyelvtanítási előkészületeken építessek már a' tulajdon nyelvtanítás, — azzal a' megjegyzéssel, hogy a' tanító rendszeres nyelvtudományról ne is gondolkozzék, sem a' törvényeket értelem- és időölőleg könyvnélkülöztesse; hanem mindig gyakorlatilag, a' következő lépcsőket — 1) a' beszéd' részeinek helyes felfogását, 2) a' szavak' változásait, 3) a' szók' kötését — tartsa szem előtt. A' nyelvtudományt előző gyakorlatokra, ohajtanék olly könyvet, mint Pölikeé; lásd: „Zerrenner's neuster deutscher Schuhl-freund. 4. Bändchen.“

69. §.

A' hóni nyelvtanításmód' lépcsői.

I. *A' beszéd' részeinek felfogatása.*

1. Irjon a' tanító a' táblára a' gyermekek által nagyon ismert mondást: „Az ajtó előtt két nagy fa áll.“ T. Keressétek ezen mondásban: az ajtó-t és fá-t. Van-e fogalmatok az ajtóról és fáról? Ezeket nevezzük *főnév*nek; mert 'sat. Ugyan ezen mondásban a' fáról mi mondatik? — *Nagy*. Ezt nevezzük *melléknév*nek; mert 'sat. Mi főnevek vannak tehát, és mellékevek itt? Ugyan, a' *kettő* melléknév-e? Nem; mert nem tulajdonságot hanem számot jelent. Ezt mondjuk *számnév*nek. Mi szavakat nem neveztünk még? — *Áll* és *előtt*. Igy fogassa fel a' tanító, hogy az állapotot jelentő *áll* ige, a' viszonyt jelentő *előtt* pedig *névhatározó* szó. Ezt a' gyakorlatot, valamint a' táblán, több rövidebb és hosszabb mondásokban, ugy az olvasó könyvben is olvasás közt fejtegetve tegye a' tanító, és teljességgel ne siessen.

2. Irjon a' táblára olly mondást, mellyben minden beszédrészek megvannak: p. o. „*Ah mi szép! kit szép erkölcs és szorgalmas tanulás száz dicséretekkal sokak*

felett méltán halmoznak.“ Ebben ismertesse 's neveztesse a' beszéd' részeit: fő- és melléknevet, ígét, számnevet, névmást, ige- és névhatározókat; köt-, indulat- és határozó-szókat, 's ezeket — valamint több példákkal, úgy olvasás közben fejtegetve is — neveztesse. Egyszer-smind figyelmeztesse a' névmás' és ígék' elosztásaira.

3. Irjon olly példát, mellyben összetett szavak vannak: *tanácsház, faház, üvegtábla*, 'sat.; 's ezekre olvasás közben, valamint különböző származására is a' szavaknak, tegye figyelmessé a' gyermekeket. — Így fogassa fel az egyszerű és összetett, a' gyök-, és a' származott szavakat: *barát, barátság: sziv, szives, szivesség, sziveskedni; jó, jól, jóllét* 'sat.

70. §.

II. A' szavak' változásának felfogatása.

1. Irjon fel a' tanító illy példát. „*Az enyém — jó apa — ajándékozott — ma — a' szomszéd' — kis fi — két alma* —“ 's kérdezze: valljon jól van-e ez mondva, 's egészítesse ki így: *Az én jó apám ajándékozott ma a' szomszéd' kis fijának két almát*“; 's fogassa fel, hogy a' szók változást szenvednek.

2. Fogassa fel a' szóváltozásokban előjövő hangzók' felosztását: a' mély *a á, o ó, u ú*; magas *e, ö ő, ü ű*; a' középhangu *é, i í*, 's ezeknek törvényét, hogy: *a' rokonok rokonhanggal, a' középek minde-nikkel szeretnek összejönni.*

3. Fogassa fel a' hangzók' felosztásán alapuló különbféle ragokat, akár tábláról akár könyvből olvastason, millyenek A) a' *névragok*: a) *esetragok*, hol könnyebb megtarthatás végett én csak a) a' tulajdonító *nak, nek* —, β) a' szenvedő *at, ot, t* —, γ) a' többes számú *ak, ok, ek, ök, k* ragokat említeném; a' nevező eset különben is maga a' név, a' második eset változatlan *é-je* pedig mindig a' tárgy' birtokát jelenti, mellyet a' har-

madik személy' ragától meg kell különböztetni; b) *személy-ragok* α) könyv-em, -ed, -e; -ünk, -etek, -ök; β) könyv-eim, -eid, -ei; -eink, -eitek, -eik; c) értesse meg a' rendhagyó személyes névmásoknak: a' *nekem, neked, neki*, 'sat. ezekből lett megfordítását: *én-nek, te-nek, ő-nek*; 'sat. B) *Igeragok* α) cselekvő — α) határozatlan, β) határozott —; b) szenvedő —; c) közép igék 's ezeknek mód-, idő- és személy-ragai. C) A' sok α) hely- —, b) névhatározó —, c) különféle ragok.

4. Fogassa fel a' szóképzőket a) név- —, b) ige- —, c) igehatározó képzőket.

5. Midőn ezeket ezen célból tett olvasás közt fogatja fel a' tanító, és soha nem könyvnelkülözéssel, egy-szersmind tegyen fel példákat a' magyar nyelv' lelkét tevő ragokra, különösen a' személy- és igeragokra; vigyázzon mindazáltal itt is, hogy könyvnelkülözésbe és idővesztésbe ne essék a' hosszas nyelvfürkészés által.

6. Tegyen fel példákat, vagy olvastasson 's kérdezze a' különböző nevek', 's igék' ragait, idejét, személyét 'sat. — A' gyermekekre nézve ohajtanék olly gyakorlati példány-leveleket, mint német nyelven a' Zerranneré; a' tanító által pedig kívánnám ismertetni a' magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályait a' m. t. társaságtól, és. Szalay Imre' nyelvtudományát.

71. §.

III. A' szókötés.

Midőn olvasás közt a' beszéd' részei 's a' szók' változásai tanítatnak, önkényt értetik, hogy a' szók' is bizonyos szabályok szerint vannak összefűzve. Ezért ezen célból teendő olvasás közben, példák által fogassa fel a' szók' összefűzését a' tanító.

1) Ha főnév jó össze főnévvel, mint: *apám' háza*, e' helyett: *apámnak háza*.

2) Ha a' szavak hosszabb mondássá alakulnak, a' beszéd' részeinek egymásutáni következését, hol a' kérdéstelen 's indulatlan mondásokban a) a' nevező eset a' tulajdonítónak, ez a' szenvedőnek, mindezek az igének,

előtte állnak; p. o. „*A' jó ember szűkülködő embertársának segítséget nyújt*“; b) a' névhatározó, nevével, előzi az igét; p. o. itt: „*A' fa az ajtó előtt áll*“; c) az igehatározó az igét; mint: „*Az erény szépen jutalmaz*“; 'sat. — Ezen rend' változását a' kérdés és megindulásnál fogassa fel a' tanító.

3) Ha a' mondásban az igék' különböző idői következnek egymásra, ezeknek rendét fogassa fel, mint például itt: „*Ha a' tanulás' kezdete óta mindig szorgalmasan viselém vala magamat, most szülőimnek nagyobb öröme lett volna bennem*“; 'sat. — Hogy a' tanító a' falusi iskolában az egész nyelvtudományt egyedül gyakorlatilag tanítsa, ismételjük; mert alig van kinzőbb, időlőbb, süketlenebb tanítás, mint a' nyelvtudománynak könyv-nélkülöztetése; különösen pedig megvetendő ez a' falusi növendékeknel.

HARMADIK FEJEZET.

A' földleírás', természetleírás' és műtudomány', természet- és gazdálkodás-tudomány', 's az egészség' némelly szabályainak tanításmódja.

72. §.

I. A' földleírás' tanításmódja.

T. Mi N. helységben (városban) lakunk. Gy. Mi N. 'sat. T. Ferkó! mit látsz a' házatok mellett? F. Egy oldalról N. szomszéd' házát, másról M.-ét. T. Hát azok mellett mik vannak? F. Ismét a' szomszédok' házaik, a' hozzá tartozó épületekkel. T. Mik teszik tehát a' helységet (várost)? Mondjátok meg. Gy. A' házak hozzátartozó épületekkel. T. Hát az emberek? Gy. Igen; az emberek is. T. Még pedig különböző rangu emberek. Hát a' helység' házain túl mi van? Gy. Szántóföldek, rétek 'sat. T. Mindezek a' helység' határában vannak. Gy. Mindezek 'sat. T. Hát N. vagy M. szomszéd helységekről tudtok-e valamit? Gy. Tudunk. F. Nekem né-

ném is lakik benne. — Itt ismertesse meg a' tanító, hogy N. és M. helység is házakból áll, abban is laknak különböző rangu emberek, annak is vannak határai. Ismertesse tovább, hogy azon helységeken túl ismét igen sok helységek vannak elszórva földünkön, és azokban különböző sorsu emberek. A' lakhelység' abroszát határai-val tegye a' táblára a' tanító. — *T.* Ismeritek-e a' patakot, melly N. házánál foly? *Gy.* Igenis; ismerjük. *T.* A' hol a' patak valamelly völgyelt helyen megállapodik, azt a' víztömeget nevezzük — tónak. Mit nevezünk tehát tónak? *Gy.* A' hol 'sat. *T.* Hogyha több patakok összefolyva tovább folynak: nevezzük — folyamnak. Az illy folyamok kisebbek vagy nagyobbak. *Gy.* Az illy 'sat. *T.* A' hol minden folyók összejönnek, az a' hely neveztetik — tengernek. Mi neveztetik tengernek? *Gy.* A' hol 'sat. *T.* És ez igen nagy részét borítja földünknek. *Gy.* 'sat. *T.* Láttatok-e valaha csónakázást? *Gy.* Igenis. *T.* A' tengeren azt nagyobb úszó eszközökkel — hajókkal — tévén, hajókázásnak nevezik. Mi tehát a' hajókázás, és hol? *Gy.* A' tengeren nagyobb úszó eszközökkel 'sat. *T.* Emlékezzetek ezekre: a' tengert és azon földrészt, mellyet ez nem fedez, a' szárazt, egész földgömbünkön fogjuk látni. — Itt figyelem, és tudvagy ébresztetik. — *T.* Ismeritek-e N. halmot? *Gy.* Igenis, ismerjük. *T.* Az olly fölemelkedett helyet nevezzük — halomnak. *Gy.* 'sat. *T.* A' mellyek a' halomnál magasabbak, fákkal vannak befedve, különböző ágazati vannak: nevezzük hegynek. Mit nevezünk hegynek? *Gy.* A' mellyek a' halomnál 'sat. *T.* Vannak tűzokádó hegyek, mellyeknek tetőjén tölcséralaku nyílás van, és azon olvadt anyagot hánynak ki. *Gy.* Vannak 'sat. *T.* Hol vannak ezek — emlékezzetek később —: meg fogjuk tanulni. *T.* Két hegy közt szorult helyet nevezik — völgynek. Mi a' völgy? *Gy.* 'sat. *T.* A' hegy mellett egyenlőn elterült helyet nevezik — rónának. Mi a' róna. *Gy.* A' hegy 'sat. — Itt érintse a' tanító: mik a' szigetek, tengerszorulatok, tengeröblök 'sat. — *T.* Vannak-e tehát helységünkön kívül igen sok helységek 's városok, elszórva földünkön? *Gy.* Igenis. *T.* Van-

nak-e azokban is különböző sorsu is rangu emberek. *Gy.* Azokban is 'sat. *T.* Hát folyók, hegyek vannak-e másutt is? *Gy.* 'sat. *T.* Mik vannak tehát helységünkön kívül? *Gy.* Vannak több helységek, városok, azokban különböző rangu, életmódu, nyelvü, miveltségü, vallásu és kormányzatu emberek; tavak, folyók, tengerek és különböző magasságu hegyek. *T.* Szeretnétek-e azokról bővebben tudni? *Gy.* Igenis szeretnénk 'sat. *T.* Várakozatok, majd annak idejében mind megismeritek. Még egyet kérdek. Nem voltatok-e még figyelmesek arra, honnan legyen: hogy mest nappal van, majd est után éj következik, az éjt reggel, ezt ismét nappal váltja fel. Mit kértem? *Gy.* Nem voltunk-e 'sat. *T.* Mindezeket melyeket tudni ohajtatok, meg fogjátok tanulni az olvasó könyvből illy cím alatt „*Földleirás*“, mellynek magyarázását figyelemmel fogjátok hallgatni. — Így ébreszsen itt a' tanító figyelmet, a' nevezetet mellőzve, 1) a' természeti, 2) polgári földleirás, 3) az égleirás iránt, mellyeknek tanításában a' következő szabályokra czélszerű lesz figyelmezni.

1. A' földképet fogassa fel a' tanító, mellyre egy földgömb — bármí kicsiny is — czélszerűbb, mint a' rajzolt két fél gömbök. Nagyon czélszerűk a' hólýagra rajzolt 's felfúható gömbök. Ezen ismertesse a' szárazt és tengert. A' száraz' felosztását, a' világ öt részeit, a' tengerek' felosztását. A' nagyobb hegyek' sorozatit és azon folyamakat, mellyek több országokat hasítanak. Czélszerűk az olly földgömbök, mellyeken a' hegyek tapinthatólag emelkednek. Említse a' tanító, hogy azon földrészen, mellyen mi lakunk — Európában — több országok is vannak: illyen azok közt Magyarország. De ezeket már földabroszon is mutassa a' tanító, és a' nélkül egy lépést sem szabad tenni, különben csak azért kinlódnak a' gyermekek, hogy könnyen felejtsenek. Ezek után:

2. Tanítassék a' haza' földismerete, — itt is a' tulajdon lakhelyen kezdve lépjen a' nevesebb városra 's vármegyére szomszéd vármegyére, erről tovább; minde-

nütt a' jótékony intézetek, gazdálkodás, termény, népese-
dés, vallás, érintessenek. Ébresztessék figyelem a' ha-
zai történetek iránt az olly helyeken, hol nevezetesebb
események voltak. Tétessen utazást abrosz nélkül is a'
tanító, így: K. - városból P. -re merre mennél? A' Fe-
rencz csatornáig Pestről mi nevesebb helyeket érnél? 'sat.
Midőn illy helyesen ismerik a' haza' föld-, természeti és né-
pi leírását: akkor

3. Kezdjék a' szomszéd országokat is ismerni sor-
ban. De itt már rövidebb legyen a' tanító: sok számok-
kal, nevekkal nem szükség kinozni a' gyermekeket. Kü-
lönösen figyelmeztessenek a' jótékony intézetekre: osko-
lákra, gyárookra, földmivelésre, kereskedésre 'sat. — A'
természeti és polgári leírással így földabroszon be járván
a' tanító az egész földet, végezze ott, a' hol kezdte: a'
föld' égi leírásánál, a' kalendáriom' és időszámítás' is-
meretével. Ezeknek vázlatát a' II. kötet adja.

E' mellé a' tanító' kezébe még obajtanám Staut' és
Zádor' földleírásaikat. A' földgömb' készítésére pedig a'
„Muhl's Art und Weise einem Erd-globus zu verferti-
gen“ czímű munkát.

§. 73.

II. A' természetleírás' tanításmódja (összekötve a' műtudományyal).

T. Tudom: ismeritek a' követ, ismeritek az almafát,
ismeritek a' lovat. Gy. Igenis. T. Ugyan, mi különbsé-
get vesztek észre a' három közt? először a' kő és alma-
fa közt? Gy. Az almafa tavasszal kileveledzik, virít,
gyümölcsöt hoz, galyai nagyobbulnak, dereka vastago-
dik; szóval az almafa nő. T. Jó. A' kő nő-e? Gy. Nem.
T. Ugyan, ha a' kőre por száll, arra eső esik, sár lesz
belőle, 's reá tapad: nem nagyobbodik-e? Gy. Nagyob-
bodik. T. Mi által nő vagy nagyobbodik tehát a' kő?
Gy. Ha reá por száll. 'sat. T. Mind a' kettő nő tehát, az-
zal a' különbséggel, hogy a' kő kül ragadás által, az
almafa pedig bel erők által. Hogyan tehát? Gy. A' kő

kül ragadás 'sat. T. A' bel erők' munkálatját nevezzük életnek; — innen az almafáról azt mondjuk: hogy *él*, a' kő pedig *nem él*. Mit mondunk az almafáról, és miért? Gy. Hogy él; mert bel erők munkálódnak benne. T. Ismeritek az almafának gyökereit, galyait? ezeket nevezzük életműszereknek. Van-e a' kőnek ilyen életműszere? Gy. Nincsen. T. Innen az almafát *életműszeres*, a' követ *életműszeretlen* testnek nevezzük. Gy. Innen 'sat. T. Mi különbség van összesen a' kettő közt. Gy. Hogy a' kő nem él, életműszeretlen, és kül tapadás által nagyobbodik. Az almafa él, életműszeres, és bel erők által növekedik. T. Hát az almafa és ló közt mi különbség van? él-e a' ló is? Gy. *Él* a' ló is. T. A' milyen életműszerei a' fának a' galyak és gyökér, olly életműszerei a' lónak a' fej és fej' részei, különösen a' száj, ezen veszen táplálmányt, mint a' fa gyökerein és levelein; életműszerei továbbá a' lónak a' lábak; innen a' ló is *életműszeres* test. Mit mondtam. Gy. A' milyen 'sat. T. De mi különbség van még is köztök. Mozog-e a' fa, ha nem mozdítatik? mozog-e a' ló. Gy. A' ló önkényt mozog, a' fa nem mozog. T. Mondjátok már, mi különbség van a' ló, almafa és kő közt? Gy. A' kő nem él, tapadás által nagyobbodik, életműszeretlen, és önkényt nem mozog. Az almafa él, belről növekedik, életműszeres, de önkényt nem mozog. A' ló él, belről növekedik, életműszeres, és önkényt mozog. T. Láttatok-e már az igen sok köveken kívül más olyan természeti testeket, mellyek szintugy nem élnek mint a' kő, szintugy tapadás által nagyobbodnak, szintugy műszeretlenek, és önkényt nem mozognak. Nem ilyen-e a' vas, ón, czin, réz, ezüst, arany, (*pénzt mutathat a' tanító*), só, kén, kréta 'sat. Gy. Igenis, mind olyanok. T. Miben egyeznek meg ezek? Gy. Nem élnek 'sat. T. Ezek, mivel a' földből ásatnak, *ásvány* nevet viselnek; és mivel sokan vannak 's mintegy országot láttatnak alkatni; ezért *ásványok'* országára tartozóknak neveztetnek. Mik neveztetnek ásványok' orszá-

gára tartozó testeknek? *Gy.* Azon természeti testek, melyek nem élnek 'sat. *T.* Láttatok-e az almafán kívül sok olyan természeti testeket, melyek élnek, belről növekednek, életműszerezsek, de nem mozognak? Nem ilyenek-e a' számtalan füvek a' mezőkön, és a' fák? *Gy.* Igenis ilyenek. *T.* Ezeket, mivel belről nőnek, és mivel számtalanok vannak, a' *növények' országára tartozóknak* nevezzük. Mik tartoznak tehát a' növények' országára? *Gy.* Azon természeti testek, melyek élnek 'sat. *T.* Láttatok-e a' lón kívül olyan természeti testeket, melyek élnek, belről növekednek, életműszerezsek, és önkényt mozognak. Nem ilyen-e maga az ember, ökör, tehén, juh, tyúk, lud, 'sat.? *Gy.* Ilyenek. *T.* Ezeket közösen nevezzük *állatoknak*. Hogyan nevezzük ezeket? *Gy.* Állatoknak 'sat. *T.* És ezeknek nagy sokaságát *állatok' országának*. *T.* Szeretnétek-e látni azokat az ásványokat, azokat a' növényeket, azokat az állatokat, melyek földünkön találhatók? szeretnétek-e ismerni azoknak hasznokat? szeretnétek-e tudni a' módokat, melyek szerint a' terményekből készítmények állnak elé? hogyan áll elé a' szappangyertya, mi módon készül a' pálinka? 'sat. *Gy.* Igenis, szeretnénk. *T.* Mit szeretnétek? *Gy.* Látni, tudni, 'sat. *T.* Mindezeket meg fogjátok látni *természettelírás* cím alatt összekötve a' *műtudománnyal*. — Itt érintheti a' tanító, hogy vannak olly intézetek, hol a' tudomány azokért, a' kik mesteremberek akarnak lenni, külön is tanítatik, 's erre serkentse növendékeit.

Ezen tudomány' tanításmódjában a' következőkre czélszerű lesz figyelmeztetni.

1. Nem lehet ugyan kívánni, hogy a' falusi iskolák gazdag termény- és készítmény-gyűjteményeket birjanak; de hogy a' tanító az uton és útfélen heverő köveket 's lába által tapodt növényeket leszakítsa, hogy gondoskodjék az olcsó kömetszés után, állat- és némelly szükséges eszközök 's erőművek' rajzgyűjteményeiről, mintákról: igen szívesen ohajthatni; vagy hogy ezen tudományt mutatólag, tapasztalatoilag 's gyakorlatilag tanítsa.

2. Ezen gyakorlatlagos tanítás közben ne elégedjék

meg a' terményeknek csak kül jegyeivel, kül leírásával; hanem bel jegyeikre, kifejlési módjokra is tegye növény-deikeit figyelmesekké. Sehol el ne mulassza a' terményből eléállítható készítményt, a' készítményt, különösen nézettel a' falusi életre.

3. Midőn a' gyermekek a' kül jegyek mellett a' beható bel jegyekre is figyelmesekké tétettek, magok rendszerezék a' terményeket osztályokra, rendekre, nemekre, fajokra 'sat. Így a' belső jegyi elrendelés után, nemcsak a' tapasztalt hasznót fogják ismerni, ez vagy más terményből; hanem azon osztályu, rendű, vagy nemű, még nem tapasztalt hasznót is foghatnak idővel az életbe lépendők felfedezni.

Ezen tudomány' vázlata mellé, melly a' *II. kötetben* adatik a' tanító' kezébe, ohajtanék olly könyvet adni, mint: *Sichel's Naturbeschreibung und Technologie, Melos', Funke', Röper', Germar', Stein', Löhr', Brose-nius'* munkáik.

74. §.

III. A' természettudomány' tanításmódja.

T. Midőn látjátok a' pálinkafőzésnél, hogy a' fázékba töltött rozs, szilva, krumpli 'sat. vegyületekből pálinka fejlődik ki: meg vagytok elégedve csak a' látással? nem kívánnátok a' pálinka' eléállása' módját tudni? Gy. Igenis 'sat. T. Ha nyárban esőt, télben havat szemléltetek hullni: nem szeretnétek az eső' és hó' eléállása' módját tudni? Gy. Igenis 'sat. T. Midőn látjátok, hogy a' kocszi kemény földön ugyanazon lovak után könnyen zörren, sárban és homokban pedig valóban igen rontja a' lovakat, főleg, ha sebesen hajtatnak: ugyan, ennek okát nem kívánnátok tudni, és könnyítésének módját nem szeretnétek-e használni? Gy. Igenis. T. Ha földrengésről hallatok, pusztításait látjátok vagy képzelitek: ki volna, a' ki ennek okát ismerni ne ohajtaná? Gy. Mindnyájan ohajtanók. T. Ha a' felkelő napot reggel, futá-

sát nappal, lenyugtát estve szemléltetik: ki ne ohajtaná ezen mozgás' törvényét 's jótékony hatását ismerni? *Gy.* Mindnyájan ohajtanók. *T.* Ha tiszta estve az égre tekintetek: fényesebb és homályosabb, kisebb és nagyobb, állandó és mozgó fénylő testek, a' csillagok tűnnek szemetekbe. Ugyan van-e olyan, ki ezeknek csak bámulásával elégednék meg, kiben vágy ne ébredne azoknak ismerete iránt? *Gy.* 'sat. Látjátok, az elészámláltakat nevezik *természeti tűneményeknek*. Ezeknek és minden más tűneményeknek vannak okai és bizonyos törvényei. Ezeket az okokat és törvényeket fogjuk mi ismerni ezen *természettudomány* név alatt olvasó könyvünkben. — Ezen tudomány' tanításmódjában a' következőkre czél-szerű lesz figyelni:

1. Minden téteményes és nézléses tűneményt körülmenyesen irasson le a' tanító, vagy írja le azt növénydékei előtt. Ezután menjen annak okára, törvényére, 's fejtse azokat. Hogy a' legközössegebb eszközei ezen tudománynak is meg legyenek, 's hogy, a' mit csak lehet, tapasztalatilag mutasson meg: kívánatos!

2. A' kifejtett tűnemények' törvényei által dolgozók ellen minden homályosító babonának, adja elé azon módot, melly szerint valamelly tűnemény' ismert törvénye után, haszon vagy kár háramlik az emberre, — 's ettől óvakodásra, annak pedig megnyerésére intse tanítványit.

3. Főleg, a' természettudományban a' teremtmő' nagyságát, bölcsességét, hatalmát és jóságát, tartsa szem előtt, 's ezeket a' gyermekek által értesse meg 's éreztesse: így az indulatra is hatni törekedjék. Ezen tudomány' vázlatához, melly a' *II. kötetben* adatik, a' tanító' kezébe, kívánnám adatni *Dickmann'*, *Brand'*, *Muhl'*, *Lippold'*, *Metzler'*, *Vieth'* és *Zieger'* kivonatjaikat.

75. §.

IV. A' *gázdálkodástudomány*' tanításmódja.

T. Ti velem is, szüléitekkel is, kimentek a' mezőre. Midőn itt látjátok, hogy egyik homokos dombon,

épen olly buja kalászkok rengenek, mint a' szelid rónán; más homokos dombon ellenben silány kalászkok's csak gyéren állanak: nem kívánnátok tudni azon módot, melly által egyik homokos domb a' másik felett annyira javítatott? *Gy. Igenis 'sat. T. Hallhatjátok szüléitektől, hogy N. és M. telkes emberek egyenlő értékű földet bírnak mind ketten, egyiránt javítják földjökét, mégis, az egyiránt javított földből, N-nek majd kétannyi buzája, rozsa 'sat. van, majd kétannyi takarmánya: így sokkal több marhát tart, inkább boldogul, sokkal jobb gazda. És ennek oka az, hogy N. földjét józanabban tudja elrendelni. Ugyan kicsoda az, ki köztetek önkényt szegény akarna maradni, midőn ügyekezett után a' meggazdagodás' útja előtte nyíltan áll? Így nem szeretnétek-e ismerni N. gazdasági rendelkezését? *Gy. Igenis 'sat. T. Halljátok igen sokszor, hogy az eltett buzában, rozsa-ban 'sat. sok károk esnek, ártalmas férgek elemésztik, nedvek elrothasztják 'sat.; a' takarmányok megkeserednek; lovak, ökrök, birkák 'sat. hirtelen elvesznek, néha dögük van 'sat. Ugyan ki ne ohajtaná ismerni azon módokat, mellyek által az érintett károk elhárulnak? *Gy. Mindnyájan ohajtanók. Mindezeket röviden a' gazdálkodástudományból fogjuk ismerni. — Így ébreszsen a' tanító vágyat a' gazdálkodástudomány iránt, mellynek tanításmódjában a' következőket ohajtanám figyelembe vetetni:***

1. Ezen tudomány is gyakorlatilag tanítassék; ezért ohajtanám, hogy minden iskola mellett lenne egy kert, mellyben a' legközönségesebb növények' termesztését, csak ágyakban és így igen kicsinyben, láttatná a' tanító, tenné figyelmesekké növendékeit a' földkeverésre, trágyázásra 'sat. Lennének eperfák, hol a' selyem tenyésztetnék. Ezt, a' tanulási szünórákon, kedvvel és — egészség' tekintetéből is — sikerrel tennék a' gyermekek. Az iskola' elrendelése is ugy lenne, hogy a' gyermekek szülei-
léiket a' dolog közt láthatnák, sőt segítségül lehetnének azoknak.

2. A' földmivelés' legszükségesebb eszközei, ha mintában nem, legalább rajzban, lennének meg. Ha mintában: azoknak használmódját mutatná; ha rajzban: beszélné és értetné meg a' tanító, mikint kellessék azokkal élni; hogy az előítélet ne mindig az eszközöknek, hanem a' velebánás' nem-tudásának szokná már tulajdonítani valaha a' hibát.

3. Különösen ébreszzen lelkesedést a' szelid földmivelés iránt, melly valamint a' külső jóllét' alapja, úgy az erkölcsnek szelidítője, így a' cselekedetnek nemes irányzója. — Ezen tudomány' rövid vázlatát a' II. kötet foglalja magában. E' mellé a' tanítványoknak, ha a' körülmény engedi, iskolában is, de különösen iskolán kívül, kézi könyvül ohajtanám *Balásházy' Okos Gazdáját*; a' tanítónak pedig ezt és másokat, nyelvünkön is illy tárgyú ismert *folyoirásokkal*.

76. §.

V. Az egészség' némelly szabályainak tanításmódja.

T. Talán hallottatok már eseteket, mellyek szerint a' legépebb testű gyermekek, vigyázatlanságok által, nyomorúkká lettek; a' legegészségesebb testszerkezet, az étel-, ital- 's álombani mértéktelenség által, legegésztelenebbé vált; a' legvidorabb arcz, a' henye munkátlanság által, dicsét —, 's az egész test deliségét, erejét, sőt életét is korán elveszté. Ha mindnyájan nem hallottátok volna, ezennel elbeszélési példákat hozunk fel. — Illy elbeszélési példákat, és az embertudományt egészség' tekintetéből, a' II. kötet adja. Innen az egészség' szabályainak tanításmódja történjék

1. Részint elbeszélés, részint olvastatás által, olly gyermekeknek betegségekről, kik felhevítvén magokat, egyszerre nagy hidegre, vagy megfordítva: egyszerre hidegről nagy melegbe, mentek, — kik vigyázatlanság, tisztátalanság, munkátlanság 'sat. által magoknak betegséget okoztak. Egyébiránt vigyázzon a' tanító, hogy tulságba ne essék, elpuhulttá ne tegye azokat, kiket testben is erősekké akar nevelni.

2. Hogy az érintett okoknak: tisztátalanság', mértéktelenség', tunyaságnak 'sat. betegségi okozatját inkább átlássák; ismerjék meg az embert, a' részek összekötését, 's lássák által, hogy csak egy ideg' elszakadása is megbontja az egész test' szerkezetét. Ezért ohajtani, hogy lenne egy csontváznak 's felnyitott embertestnek rajzolatja, mellyből a' test' részei megismerethessenek.

3. Ügyekezék a' tanító ellendolgozni azon előítéleteknek, mellyek a' nép közt egészség' tekintetében uralkodnak, az orvosság és orvosok iránt, — hogy felhagyván a' sok babonás kuruzsolásokkal, értelmes emberekre bízák életöket. Ezen tekintetben nagyon czélszerű ohajtás, hogy doctorok' nem léteben a' lelki tanítók is hozzá szólhatnának a' legközöségesebb betegségekhez, 's azok ellen védszereket is ajánlhatnának.

NEGYEDIK FEJEZET.

A' történettudomány' és hazai törvények' tanításmódja.

77. §.

I. *A' történettudomány' tanításmódja.*

T. Aprilis' 19-kén említém, hogy most V. Ferdinánd felséges királyunk uralkodik. Ennek országglását rövid idő alatt is igen sok dolgok diszesítik. Ő alatt kezd a' magyar nemzeti museum erősebben alapulni, a' magyar Ludovicea rendeltetésének megfelelni, ő alatta alapítatott meg a' nemteleneknek a' nemesek elleni pörlekedhetése: mellyekről bővebben a' törvénytudományban szólunk; — ő mindent, a' mi a' magyar nemzet' hasznára czéloz, kegyelmesen előmozdít, mint azt boldogult édesatyja 's elődjei tévék. Ugyan, az illy nagy tetteket nem méltó-e a' késő utódoknak is tudomásul adni, hogy az illy uralkodóra mindig tisztelettel emlékez-

zenek. És ti nem ohajtanátok-e tudni, mit tettek a' hazá' javára felséges királyunk' elődjei? — Gy. 'sat. T. Gróf Széchenyiről már többször szólottam. Az illy hazafinak érdemei nem méltók-e a' maradék' hálás tisztelőtére? Gy. 'sat. T. Hát egy magyar academia' létesülése, a' gőzhajózás' kezdete, és más, a' nemzet' jóllétére nagy befolyásu intézetek, nem érdemlik meg, hogy az emberek közt örökre megmaradjanak? Gy. 'sat. T. A' föld-leírásból tudjátok, hogy több, 's a' mienknél nagyobb országok is vannak. Ezeknek is vannak és voltak atyásan uralkodó királyaik; de uralkodtak királyok, kik kártékony befolyással voltak a' nemzetre. Más országokban is voltak és vannak jeles hazafiak, voltak a' hazát rongáló pártoskodók 's hitetlen árulók is. Ezeket is szükség ismerni, ezeknek tetteikből is kell tanuságot meríteni. Az illyen jól, és rosszul élt embereknek, alig képzelitek, mi hosszú sora van előttünk! mi sok idővel éltek előttünk emberek! mi sok küzdéseik voltak az országoknak! mi sok és nagy országok dültek össze, 's mint keltek azok' romjain újabbak! Mit mondtam? Gy. 'sat. T. Mindezeket *történettudomány* név alatt fogjuk tanulni, melly időszaki táblákban van eléadva. — Igy fogassék fel a' történettudomány, annak célja és haszna, mellynek tanításában a' következő lépcsőkre czélszerű lesz figyelni.

1. Minthogy a' történettudomány olly széles terjedelmű, hogy azt a' falusi növendékeknek tanítani máskint mint összevonva nem lehet: mi által lehet, hogy néhol az ok' és okozat' szoros összefüggése is, vagy a' történet' élete szenved; ezért a' tanító olvastassa ugyanazon vázlatot, melly a' II. kötet' idézett helyén van; de szélesítés végett vegyen és vetessen elé növendékei által egy nagy iv papírt, 's arra minden időszak' tábláját — az összefüggést pótolva — írja és irassa, ugy, hogy a' Krisztus előtti évezredeknek egy-egy ivet, a' Krisztus után pedig egy századnak szánjon ennyit. Először röviden, azután pedig bővebben ereszkedjék a' történetbe, 's töltsé be az időszak' táblák' hiányait.

2. Az idegen nemzetek' történetéből, különösen a' régiből, csak a' nevezetes történetek 's személyek érintessenek, az újabbról is csak azok, kik a' történetre nagyobb befolyással voltak. Szélesebben 's összefüggésben tanítassék a' hazai történet, különösen pedig itt is azon események említessenek, melyek a' hazának javára vagy kárára voltak. Főleg az uralkodó ház iránti tiszteletre ügyekezék növendékeit ébresztetni a' tanító.

3. Nem szükség ugyan, hogy a' történettudomány erkölcstudományyá váljék; de ezért ügyekezék a' történetből tanúságot meríteni, 's ez által növendékeit a' valódi emberség' érzésével 's nagyságával eltölteni; ügyekezék őket meggyőzni a' történetből vett bizonyítványok után, hogy a' vallástalanság, és erkölcs' megromlása, egyszersmind a' nemzeti jóllét' 's boldogság' romja. Ügyekezék a' tanító ragaszkodást támasztani növendékeiben egy oldalról a' szabadság iránt, másról utálatot a' szolgaság, nagyvágy, bel háborgás és fejletlenség iránt. Az idézett olvasókönyv' történettudománya mellé, a' tanító' kezébe ohajtanék olly kivonatokat mint németül *Bredow' időszaki táblái*, *Becker'*, *Stein'*, *Dolz'*, *Löhr'* 'sat. munkáik; magyarul: *Az iskola*, *Kassa*, 1834. *Bredow*, és Magyarországra különösen *Schröer* fordítva *Pajor* által.

78. §.

II. A' törvénytudomány' tanításmódja.

T. Ha mindig az illendőségre, ha mindig az erkölcsiségre 's egymás' szeretetére intelek is; mégis, fájdalom, sokszor kénytelen vagyok sokakra büntetést szabni, vagy alacsonyító csufolásért, vagy tetteleges sértésért, vagy — igen ritkán — némelly eltulajdonításokért is. Ilyen vétségek ha ezen kis társaságban az iskolában is esnek, annyival esnek azok nagyobbakban. Hány-szor láttok folyamodásokat a' bírósághoz? hány-szor láttok büntetéseket? Mit beszéltem eddig? *Gy. 'sat. T.* Hogy a' társaságban már akárminemű személyi, vagyoni

és cselekedeti sértések ne történjenek, vagy — ha történnek azok — méltólag büntetessenek meg: kellett minden társaságnak gondoskodni. Gondoskodott erről eleitől óta Magyarország is. Mit mondtam? *Gy. 'sat. T.* Azon határozott mód már, melly szerint az embernek a' társaságban személye, vagyona és cselekedete egy oldalról biztosítatik, másról pedig az ezt sértők megbüntettetnek: neveztetik *törvénynek*. Mi a' törvény? *Gy. 'sat. T.* Ha már az iskolából kiléptek, tudom ugyan, hogy akarva senkit sem sértendetek meg; de mégis jöhettek olly viszonyba, hol saját jogotokat kell keresnetek. Ugyan nem kívánnátok-e ismerni egy oldalról azon módot, melly által tulajdon jogotokat védelmezhetitek, más oldalról pedig azt, mi módokon lehet elkerülni a' társasági sértéseket, így a' büntetést is? *Gy. Igenis 'sat. T.* Ezt fogjuk tanulni röviden a' *hazai törvény* czím alatt, mellynek vázlatát a' II. kötet foglalja magában. — Így vezesse a' tanító gyermekeit a' törvényre 's annak szükségére a' társasági életben. Tanításmódjára pedig a' következőkben kívánnék figyelmet fordítani.

1. Ébreszsen a' tanító tiszteletet 's engedelmet a' törvény iránt. Hozzon példákat a' történettudományból, hogy a' törvény iránti tiszteletlenség, féktelenség, zabolátlanság a' nemzeteket örökre eltemető sir. Értesse meg, hogy a' társaságos élet, a' különböző polgári rendeket szükségesképen megkívánja, és ezeket számlálja elé. Így ismertesse meg a' haza' rövid statistikai leírását.

2. Minden rend' joga mellé helyezett köteleztetését jól értesse meg; azért, hogy a' magát nyomatni könnyen hívó rész lássa akármelly más rend' jogainak megfelelő nehéz köteleztetését.

3. Értesse meg, hogy minden különböző rend mellett is, és így minden ugy látszó egyenletlenség mellett is, a' törvény mindennek személyes vagyonát 's cselekedetét egyiránt biztosítja; hogy a' törvény mindig jótékony, az emberek változtatják azt büntetővé 'sat.

ÖTÖDIK FEJEZET.

A' vallástudomány' tanításmódja.

79. §.

A' vallás' tanításmódjának eleme.

A' nevelő, az első tanítási kezdettől mindig oda volt eddig is irányozva, hogy az értelem' világa mellett erkölcsi és vallásos nevelés is tündököljék: erre czéloztak a' különböző erkölcsi elbeszélések, bibliatörténetek, imádkozás, templom-gyakorlás által, a' dolgok' káránál, és hasznánál, az ok és okozatnál, az istennek mint legjobb 's legnagyobb atyánknak lételérőli meggyőződés. De most — midőn már a' nevendékek a' közhasznu ismereti tudományokat csak fogalmilag is megtanulták, annyival inkább, ha azokat már értelmileg és fejtegetik — még erősebben meggyőződnek és tartoznak is meggyőzetni arról, hogy a' világnak kell lenni egy bölcs teremtményének, kinek parancsolatja szerint, mi emberek, életünket rendelni kötelesek vagyunk; ki a' mint teremtett, úgy bölcsen föntart, igazgat mindeneket, 's gondja a' nagyokra mint a' kicsinyekre kiterjed; kiben bizni — egyedül benne — 's reménylni tartozunk. Itt győződhetnek meg a' gyermekek arról alaposan, a' mit eddig csak hallottak: hogy a' végetlen hatalmu istennek — azért, hogy a' maga szent akaratját nekünk fíjainak nyilvánítsa — végetlen hatalmu személyre vala szüksége: és ez, az ő fíja, Jézus. Itt győződhetnek meg erősen a' szent írásnak isteni eredetéről — mellynek parancsolatait eddig csak tanulták —; hogy a' végetlen hatalmu isten' bölcs akaratjának, vagy szent fíja' a' Jézus' tanításának, meg kellett maradnia az emberek közt; hogy az hitünk' és cselekedetünk' sinórmértéke legyen. Ugy látszik, ezen előleges vallástudományi tanításokat következőleg teheti a' nevelő.

1. *T.* Midőn ti a' természetleirásból a' természeti testek' kifejlését, azoknak csodás elrendelésü kifejlési eszközeit látjátok, 's azon ezer hasznokat, melyek azokból az emberekre háramolnak, gondolóra veszitek: nem győződtek meg legerősebben arról, hogy ezeknek illy csodás elrendelését egy legbölcsebb valónak — kit istennek nevezünk — kellett valamint eléállítania ugy föntartania 's igazgatnia? Csak egy fűszál! nem legnyilvánosabb hirdetője-e az isten' lételének? Hát ha még az emberi test' szerkezetére visszaemlékeztek! Mik által győződtek meg tehát az isten' lételéről a' természetleirásból? *Gy.* 'sat. — *T.* Midőn a' természettudományban a' tünemények' okait keresitek, nem mindenütt egy legbölcsebb valónak czéljai tünnek-e ki azokban? A' föld a' megszámlálhatlan napokkal, nem a' legfőbb lény' lételét tükrözik-e? *Gy.* Igenis. Ezek nem tehetnek fel mást mint egy legáltalánosabb okot, kit istennek nevezünk. — *T.* A' történettudomány nemzetek' 's egyes emberek' eseményeiből is nyilvánosan tünteti ki azon bölcs gondviselést, melyet csak annak tulajdoníthatunk méltán, kit istennek nevezünk. Mennyi példáját olvastuk ennek az erkölcsi történetekből; de minden nap, minden órán, sőt minden pillanatban, nem az isteni gondviselés tart-e fönn mindnyájunkat? *Gy.* Az, igenis, az a' legbölcsebb, leghatalmasb, legáltalányosb atyának gondviselése, kit istennek nevezünk. — Így erősítse meg a' tanító növendékeit az isten' lételében, kit már imádni, tisztelni megtanított, és iránta bizodalmat, reményt 's hálát eddig is ébresztett.

2. *T.* Ha van egy teremő, megtartó 's igazgató atyánk: nem könnyen megfogható-e az, hogy ő a' maga akaratját — melly szerint a' világot igazgatja, különösen pedig az emberi cselekedeteket vezéreltetni akarja — az embereknek világosan tudtokra adta? *Gy.* Igenis 'sat. *T.* Ha már a' Jézus' életét 's cselekedeteit összevetjük: úgy találjuk, hogy ő legméltóbban lehetett azon idvezítő személy, kit isten a' maga akaratjának nyilván.

nyítására az emberekhez, az egész emberi nem' boldogítására kiválasztott. Mit beszéltem? Gy. 'sat. Így alapítsa meg a' hitet, bizodalmat és szeretetet Jézus iránt, melyet eddig mintegy csak kívánt a' tanító.

3. T. Ha az isten a' maga szent akaratját az embereknek Jézus által tudtára adta: akarja, hogy az, mind az időknek végeig megmaradjon; hogy azon akarat szerint rendeljék életöket, cselekedetöket; az után törekedjenek a' boldogságra. Ezen kijelentett akaratot foglalja már magában a' szent könyv, melyet Bibliának nevezünk, melyből némelly erkölcsi történeteket 's parancsolatokat eddig is tanultunk. Mit mondtam? Gy. 'sat. — Így erősítse meg gyermekeit a' nevelő az isten' léteében, a' Jézus iránti hitben és a' Bibliának isteni eredetében: melyekről már többször szolt a' tanító. Miután ezeket megerősítette, építse azokra a' tulajdonképeni vallástudományt.

80. §.

A' tulajdonképeni vallástudomány' tanításmódja.

A' vallástudományt tanulja minden felekezet tulajdon catechismusából, mellynek három részét ohajtanám: 1) hit-, 2) erkölcs-, 3) vallástörténet-tudományi részét, melly utolsó itt bővebben adatnék elé, mint a' polgári történetben részletesen eléjő. A' hit- és erkölcstudomány' tanítására a' következő módot látnám czélszerűnek.

1. Akármelly hitágazat vagy erkölcsi parancsolat fordul elé, annak megmutatása a' Bibliából mint hitünk' és cselekedetünk' egyedüli sinórmértékéből történjék.

2. Ugyanazon hitágazat vagy erkölcsi parancsolat az észre vive is fogattassék föl 's erősítessék meg; így a' gyermekek lássák által azt, hogy a' kijelentett isteni igazságok nem egyebek, mint józan ész' hite és kívánata.

3. A' megerősített hitágazatok és erkölcsi parancsolatok alkalmaztassanak a' gyermekek' jelen és jövő

állapotjokra. Különösen vigyázzon a' tanító, hogy midőn a' vallástörténetből a' különböző vallásfelekezeteket említi, a' keresztény vallás' lelkének, a' *szeretetnek*, ellenére szeretetlenséget 's türelmetlenséget ne ébresz-szen, vagy vallástudományi ellenmondásba ne jőjön; hanem mutassa ki azt, hogy a' különböző vallásfeleke-zetek azon-célra törekeshetnek, ha különböző uton is, és ezen különböző út a' különböző gondolkodásmód-ból eredt.

HARMADIK CZIKKELY.

AZ ÉRTELEMRE HATÁSMÓD.

ELSŐ FEJEZET.

Az értelmi gondolkozás-gyakorlás (folytatólag a' 66. §.).

81. §.

I. Érzéki fogalmak feletti ítéletalkatás.

a) *Egyes, részletes, és mindenek állító ítéletek.*

T. Mondjatok valamit ezen asztalról. *Gy.* Fából van.
T. Láttatok-e több asztalokat is fából? *Gy.* Igenis 'sat.
T. Csak ezt mondhatjátok tehát: „ezen asztal fából van“? *Gy.* Nem; hanem: „több asztalok vannak fából“.
T. Ugyan, figyeljete csak: — hány ítéletet mondtatok eddig az asztalról? nemde kettőt? Először: „ezen asztal fából van“; másodszor: „sok vagy több, vagy némelly asztalok fából vannak“? *Gy.* Igenis 'sat. **T.** Láttatok-e már asztalt márványkőből vagy gyeptől a' kertekben?
Gy. Igenis. **T.** És így 3 nem; ezen ítéletet mondhatjátok-e hát az asztalokról: „nem minden asztalok vannak

fából? Gy. 'sat. T. Hány ítéletet mondhattok tehát az asztalokról? Gy. Hármát 'sat. — Tegyen fel a' tanító ilyen érzéki minél több tárgyakat, alkattasson ítéleteket. Ezek által mindig a' föntebbi lépcsőket fogja könnyíteni.

b) Egyes, részletes és mindenes tagadó ítéletek.

T. Mondjatok valamit, a' mit ezen ajtón láttok, ezen asztalon pedig nem láttok. Gy. Ezen asztalon nincs vas; azon az ajtón van vas. T. Láttatok-e már asztalt, melylyen pléh volt. Gy. Igenis. T. És miből van a' pléh? Gy. Vashól. T. És hát ítélhettek-e így: „némmely vagy több, vagy sok asztalokon nincs vas”? Gy. Igenis. T. Hány ítéletet mondtatok most az asztalról? Gy. Kettőt; először: „ezen az asztalon nincs vas”; másodszor: „némmely asztalokon nincs vas”. T. Minden asztalon láttatok-e már vasat? Gy. Nem. T. És hát ítélhettek-e így: „minden asztalon nincs vas”? Gy. Igenis. T. Hány ítéleteket mondtatok az asztalokról, mióta azon a' vasat veszitek tekintetbe? Gy. Hármát; először: „ezen asztalon nincs vas”; másodszor: „több asztalon nincs vas”; harmadszor: „minden asztalon nincs vas”. — Tegyen fel a' tanító erre is minél több példát, nézettel a' testek' alakjára, színére; célzattal a' külső érzés' ébresztésére is.

c) Kétes, és szükségesképen állító vagy tagadó ítéletek.

T. Emlékezzetek vissza: — mi szükséges tulajdonságokat, és mulható jegyeket különböztettünk meg az asztalokban? Gy. Az asztalnak tulajdonsága szükségesképen: hogy legyen lapja, lába; mert 'sat. Mulható jegye: hogy fából vagy márványból legyen; hogy egy, kettő 'sat. lábai legyenek; hogy fekete, vagy veres, vagy más színű legyen; hogy szögletes, vagy gömbölyű legyen 'sat. T. Ugyan, ezen szükségesképeni tulajdonságok és lehető jegyek után nem a' következő ítéleteket mondhatnók-e még az asztalokról: 1) minden asztalnak szükségesképen kell lappal —, 2) lábbal birnia; 3) minden asztal lehet fából, lehet márványból, lehet gyeptől;

4) minden asztalnak lehetnek egy, két, három 'sat. lábai; 5) minden asztal lehet fejr, fekete 'sat. színü; 6) minden asztal lehet szögletes vagy gömbölyü. Micsoda ítéleteket mondhattok tehát? Gy. 'sat. — Ezekre is több példákat tegyen a' tanító, valamint különböző fordulásokat is ezekkel tagadólag, mint: „Az asztal szükségesképen nem szögletes.“ 'sat.

82. §.

2. *Tiszta fogalmak feletti általános, feltételes és külvált ítéletalkatás, állítólag vagy tagadólag.*

a) *Általános ítélet.*

T. Midőn több okoknak, szorgalomnak és jó erkölcsnek, okozatjait, a' becsületet és szeretetet, N. tanuló társotokban is látjátok; nem köthetitek-e ezen tiszta fogalmakat ilyen ítéletté: „a' szorgalomnak és jó erkölcsnek jutalma a' becsület és szeretet“? Gy. 'sat. T. Midőn látjátok, hogy a' ki mással illendően bánik, az iránt viszont illendőséggel van más; nem alkattok-e ilyen ítéletet: „minden becsület viszonzbecsültetést von maga után“? Gy. 'sat. T. Miképen ítélték tehát és miért?

b) *Feltételes ítélet.*

T. Midőn látjátok, hogy a' ki írást — mint czélt — akar tudni, annak tintára, papírra és tollra — mint eszközökre — van szüksége. Midőn látjátok, hogy a' ki köztetek előhalad, vagy az iskola' célja felé törekszik: az a' tanulás' eszközeit használja; nem köthetitek-e ilyen ítéletté a' 'cél' és eszköz' fogalmait: „ha valaki valamelly czélt akar elérni, az arra a' czélszerű eszközöket használja“? Gy. 'sat. T. Miképen ítélték tehát és miért?

c) *Külvált ítélet.*

T. Ugyan, midőn látjátok, hogy az erény sokaknál azonnal, másoknál nem nyer egyszerre jutalmat; az erény' és jutalom' fogalmai után nem ítéltettek-e így: „az erény vagy azonnal, vagy később kap jutalmat“?

Gy. 'sat. *T.* Miképen ítélték tehát és miért? — A' tanító tétessen itt minél több példákat, nézettel az erkölcsi characterre, hajlandóságra, vonzalomra; tétessen ítéletet érzéki fogalmak után is így: „a' posztó vagy fejr vagy nem fejr; a' nem fejr posztó lehet veres, kék, zöld 'sat.“; — „ha esik, tehát az ut nedves lesz“. Ezen ítéleteket különösen szem előtt tartsa a' tanító, úgymint mellyek az eszeskedésnek is tulajdonképi előzményei.

83. §.

3. Az ítéletek helyességének megbirálása.

a) Egyes, részletes és mindenek, állító és tagadó ítéletek.

T. Több ítéleteket mondok előttetek, mellyeket utánam mondatok: Ez a' kályha fejr; némelly kályhák fejérek; minden kályhák fejérek. *Gy.* Ez a' kályha 'sat. *T.* Mellyik ezek közül helyes, mellyik helytelen ítélet és miért? *Gy.* „Ez a' kályha fejr“ helyes, mert látjuk; „némelly kályhák fejérek“ ez is helyes, mert láttunk zöldet, vereset 'sat.; „minden kályhák fejérek“ helytelen, mert vannak más színűek is. *T.* A' mi falunknak nincsen vásárja; sok faluknak nincsen vásárja; minden faluknak nincsen vásárja. *Gy.* A' mi falunknak 'sat. — Ezeknek helytelenségét értesse meg a' tanító, egyszersmind azt is, hogy felesleges ítéletek is vannak. Így nevezetesen ezen ítélet: „minden falunak nincsen vásárja“, minden falutól elhárítja a' vásár' létét; vagy így tehetni ki: „semmi falunak nincsen vásárja“, melly ítélet feleslegessé teszi ezeket: „némelly falunak nincsen vásárja; a' mi falunknak nincsen vásárja“ 'sat. — Tegyen fel több illy példákat is a' tanító, 's bíraltassa.

b) Kétes és szükségesképeni állító és tagadó ítéletek.

T. A' kályha lehet fejr; minden kályha szükségesképen fejr. *Gy.* A' kályha 'sat. *T.* Mellyik helytelen ítélet; és miért? *Gy.* „A' kályha lehet fejr“ helyes, mert van fejr, van más színű kályha is; „minden kályha szükségesképen fejr“ helytelen, mert sok színű,

és nem csak fejérek, vannak. *T.* Az ablak lehet átlátszó; az ablak szükségesképen átlátszó. *Gy.* Az első helytelen, a' második helyes; mert 'sat. *T.* A' könyvnek szükségesképen nem kell fedelének lenni; a' könyvnek nem lehet egy levele. *Gy.* A' könyvből lehet olvasni fedél nélkül is, és így az első ítélet helyes; egy levelet is beköthetni és róla olvashatni, és így a' második helytelen 'sat. — Erre is minél több példákat tegyen a' tanító.

c) *Általános, feltételes, különvált, érzéki és tisztá, állító 's tagadó ítéletek.*

T. A' tanuló az iskolában játszik. Ha a' tanuló leckéjét megtanulta, a' tanító' engedelmével játszhatik. A' tanuló az iskolában vagy játszik vagy tanul. *Gy.* A' tanuló 'sat. *T.* Mellyik helyes és helytelen ítélet, 's miért? *Gy.* „A' tanuló az iskolában játszik“ helytelen; mert az iskola' célja a' tanulás. „Ha a' tanuló leckéjét 'sat.“ helyes, mert a' mit a' tanító megenged, azt tennünk szabad. „A' tanuló az iskolában vagy játszik 'sat.“ helytelen, mert a' tanulási 's játszási időközön kívül van még járkálási is, a' mi nem tulajdonképeni tanulás 'sat. *T.* Minden kályha agyagból van. Ha esik, tehát sár van. Az emberek vagy szántóvetők vagy mesteremberek. Mellyik ezek között a' helyes és helytelen ítélet, és miért? *Gy.* „Minden kályha agyagból van“ helytelen, mert van vasból is. „Ha esik 'sat.“ helytelen, mert homokos helyen nincsen sár. „Az emberek vagy szántóvetők vagy 'sat.“ helytelen, mert vannak tudósok, kereskedők, örök 'sat.

Ezeknek az ítéleteknek helyességét különösen vizsgálják meg; minthogy ezeken alapul az eszeskedés' helyessége is.

84. §.

A' gondolatnak papirra tétele (folytatólag a' 67. §.).

1. Alkattasson a' tanító mondásokat, megértetvén az alapnevet (subiectum), és a' jegyzőt (praedicatum), következőleg:

a) Az ítéletek előszavai: *az, a', némely, sok, több, minden, senki, semmi,* az alpnévvel adatván, iras-

sanak különböző ítéletek; p. o. Ez a' kalamáris.... A' papir.... Minden jó gyermek.... Némelly ember.... Semmi jótétemény.... 'sat.

b) Egy minden előző nélkül adatott alap név mellé, kívánja a' tanító több jegyző' iratását, még pedig az előző szavakkal együtt; p. o. Az eperfa.... A' más' becsülése.... A' templomgyakorlás.... A' tudomány' szeretete.... Az indulatok.... A' hajlandóság.... A' vonzalom.... A' tisztaság.... Az illendőség.... 'sat.

c) Egy adatott rövid mondásnak kívánja okát, következtét, sőt hasonlatosságát; és ezt az alapnév és jegyző közé tétetvén, irasson egyszerű kerek mondást; p. o. A' jó tanuló gyönyöre tanítójának. A' jó tanuló, minthogy iskolai rendeltetésének mindenben megfelel: valódi gyönyöre tanítójának. — Az indulatokat zabolázni kell. Az indulatokat, miután azok sokszor vakon döntöttek sokakat veszélybe: zabolázni kell. 'Sat.

2. Alkattasson a' tanító összetett kerek mondásokat:

a) Adatván az előző tag, irassa a' követőt; p. o. Mivel egészség nélkül az élet kín; tehát Ha azt, a' mit tanultam, feledni nem akarom; tehát.... Bár sokan vagynak is ezen házban; Valahányszor az erkölcsiséget megsértjük; Minthogy látod, mennyire szeretlek;

b) Adatván a' követő, irassa az előzőt; p. o.; azért vagy készületlen leczkédben. —; tehát minden embertől szerettetik és dicsértetik. —; én meg foglak láto-gatni. 'Sat.

c) Némelly egyes kérdéseknek és feladatoknak rövid, összetett mondásban eléállítása; p. o. Mi jótéteményt vesznek a' gyermekek szüléiktől? A' gyermekek mivel tartoznak szüléik iránt? A' nagyobbakat becsülni kell 'sat.

3. Tétessenek bővebb és szabad gondolat-leírások.

a) Feladott beszédeknek, más alakbani leiratása. α) Verses példabeszédeknek — p. o. Mindent az isten' segítségével tégy, hogy munkádból tiszta 's tartós örömet végy; 'sat. — szabad beszédben bővebb leiratása. β) Mesék' értelmének 's tanuságának elédása: legyenek a' mesék kötött vagy szabad beszédben. γ) Költői mun-

kának szabad beszédben leiratása, melly nemcsak az izlésre lesz hatás befolyással; hanem a' Biblia' és énekes könyvünk' megértésére is: mellyek telvék költői képes előadásokkal.

b) Előbeszéléseknek leiratása: α) a' tanító valamely történetet előbeszél, 's annak szép, összefüggő leírását adja ki tanítványinak. β) Valamelly igazságot mutat meg, mellyen: az isten' bölcsesége', felebarátunk' szeretete' 'sat., megmutató erősségeit kívánja leírni. γ) Templomi vagy más közönséges helyi beszéd' tartalmát irassa le 'sat.

c) Levél', nyugtatványok', ellennyugtatóványok', szerződések', bizonyítványok', utasítványok', folyamodások' iratása: hol a' tanító mindezeknek célját és föltételeit értesse meg; következőleg: α) a' levél' célját értesse meg: hogy ebben a' távoliakkal írás által azt közöljük, mit szóval nem közölhetünk; azután egy különös eseti levelet vegyen fel, olyat például, mellyben a' gyermek testvére' halálát jelentené barátjának. T. Ugyan ha neked valaki barátod' halálát írná meg, megelégednél annyival, hogy ő megholt? Nem kívánnád-e még ezeket is tudni: mikor holt meg; mi betegségben; mi volt a' betegség' kezdete, tartása; orvos ki volt; csendesen halt-e meg; szomorú érzésed' nyilatkozását elmulasztanád-e? 'sat. Ezeket tudósítsd testvéredről is; mert ezeket egy jó barát kívánja tudni. β) A' nyugtatványoknál ki kell tenni a' pénz' vagy más jószág' értékét számmal és betűvel; kitől, mi célból van felvéve; az adat, és névalírással. γ) A' szerződéseknel, a' kölcsönöző és hitelező' neve, a' pénz' vagy más dolog' szám- és betű-leírásával, a' felvétel' céljával, a' visszafizetési és törvényszéki föltételekkel 'sat. — Az értelmi gondolkodás-gyakorlásnál, és a' gondolatnak ezen foku papírra tételénél, szép gyümölcsét fogja látni a' nevelő eddigi és ezzel együtt emelkedő tanításának, melly már különböző értelmi tudományokkal foglalatatoskodik.

MÁSODIK FEJEZET.

Az értelmet fejtő tudományok.

85. §.

Az értelem' tudományai, különösen.

A' földleírás 's természetleírás, összekötve a' műtudományokkal; a' természettudomány, gazdálkodástudomány 's az egészség' némelly szabályai, összekötve az embertudománnyal; a' történettudomány', törvénytudomány' és a' vallás' rövid foglalatjaik: azok, mellyek különösen értelmet fejtve szükségesek a' falusi növendékeknek. Ezek' tanításmódjokat — midőn azoknak előkészületi lépcsőit adtuk — a' legközelebbi *czikkelyben* irtuk le, úgy hogy itt nincs egyéb hátra mint a' tanítót, az érintett tanításmód után, azoknak értelmes tanításaért, a' *II. kötet*' idézett helyeire utasítani, a' hol azokat — a' harmadik részben látandó terv szerint olvastatván növendékei által — magyarázza, értesse, tanúltassa meg: mellyek felett önkényt fognak emelkedni tündökölve a' lélek' enalkatólagos tehetségei.

HARMADIK SZAKASZ.

AZ ENALKATÓLAGOS TEHETSÉGEK' GYAKORLÁSMÓDJA.

86. §.

Az ismereti, érzési és kívánsági enalkatólagos azon-fokú tehetségeknek gyakorlasmódja, közönségesen.

Az értelem' széles, világos 's czélszerűn tanított tanulmányai által önkényt emelkednek a' lélek' enalkatólagos ismereti, érzési és kívánsági tehetségei, úgy hogy már itt ezeknek nem annyira felköltésökkel, mint inkább csak irányzó gyakorlataikkal kell foglalatostkodni a' nevelőnek. Ezért szükség 1) hogy azokban, melyeket eddig — akár az ismeretet, akár az érzést, akár az akaratot tekintve — tanultak a' növendékek, gondolkodás-gyakorlási alakban „eszkeskedés“ czím alatt erősítsessenek meg. 2) Ugyancsak gondolkodás-gyakorlási alakban az ismeretnek, érzésnek és cselekedetnek elvei alapítassanak meg „elveszkedés“ czím alatt: — mindkettőhöz kötven illy fokú és foglalatú gondolatnak papírra tételét 's elbeszélését. 3) Az eddigi tanulmányok által kifejtetthehetségeket „lélektudomány“ név alatt röviden ismerjék meg, visszahatva, 's mintegy ölelve azokat, melyeket eddig tanultak.

87. §.

1. Az észgi gondolkodás-gyakorlás, vagy eszkeskedés (folytatólag a' 81. §-hoz.)

A' tanító legtávolabb lévén minden nyomoru scholasticai alakoktól, valamint az eszkeskedéseknek különböző forgatásaitól, alkattason

1. Egyszerű eszkeskedéseket. Itt is:

a) Adván a' fő és al mondást, huzasson következetet; p. o. A' jót minden értelmes becsüli. — Az erény jó; tehát az erényt minden értelmes becsüli. 'Sat.

b) Adja a' fő mondást és következetet, 's kerestesse az al mondást; p. o. Ha valaki célhoz akar jutni, az eszközt használja; és így János a' tanulás' eszközeit szerezzze meg; 'sat.

c) Adja az al mondást és következetet, 's kívánja a' fő mondást; p. o. Te azzal, a' mit bírsz, megelégszel; és így boldog vagy; 'sat.

2. Tegyen fel ál eszeskedéseket; vizsgálta, 's a' hibákat kerestesse ki; p. o. A' kinek lába van, mehet: a' megholtnak van lába; és így a' holt mehet. A' ki alszik, nem hibázik: a' ki sokat iszik jól alszik; és így, a' ki sokat iszik, nem hibázik; 'sat.

3. Beszéljen, vagy olvastasson, különösen olly történetet, mellynek kimenete erkölcsi vagy erkölcstelen tett leve. Kerestesse fel az indító okokat, 's azokat egyszerű eszeskedés-alakba állítatván, ítéltesse meg a' tett' helyes vagy helytelen létét.

4. Gyakorolja a' tanító növendékeit több illy eszeskedésekben, a' különböző ítéleteknek fő mondássá tétele után. Ne mulasztja el itt is az ítéletek' helyességét vagy helytelenségét kimutatni; különösen pedig tegye figyelmessé őket némelly ítéleteknek tágasb vagy megszorítottabb értelmére, avvagy a' kétértelműsége: melyekből valóban sok al következetek huzatnak le nem csak a' köznép de a' miveltebb ész által is.

88. §.

2. Az elvi gondolkozás-gyakorlás, vagy elveskedés.

Ezen legmagasabb és legszükségesebb gondolkozásra következő igen könnyű lépcsőn emelje a' tanító növendékeit:

1. Tegyen fel több, felfogasukhoz illő, azon-nemű eszeskedéseket. T. N. úr birkája' és lova' nemesítésére

's a' földmívelési eszközök' használására nagy gondot fordít. És így gazdálkodása a' legvirágzóbb és a' legjövendelmézőbb állapotban van. M. birkája' és lova' nemesítésével 's földje' józan mívelésével mitsem gondol; és így földmívelése nyomoru 's mitsem jövendelmező állapotban sülyedez. Ezen következtetések után nem állítanátok-e föl ezen elveket: „A' gazdálkodásban sem kell mindig az óság mellett maradni, ebben is előhaladni kell? — Vessen össze a' tanító több illy eszeskedéseket is, 's ügyekezze elveket alapítani, mellyek annyifélék lehetnek mint a' gondolkozástárgy, nem olly nehezek mint talán némelleyek gondolják, 's sokkal szükségesebbek mint talán némelleyek vélik.

2. Mondjon a' tanító több különböző tartalmu rövid elbeszéléseket, szándékkal csalárd vagy helyes elvre alapultakat, 's kerestesse ki az elvet, 's ítéltesse meg: helyes-e az egész vagy helytelen, és miért?

3. Mondjon hosszabb elbeszéléseket, történeteket, mellyekben több eszeskedéseken alapult elvek is látszanak lenni. Az eszeskedéseket szedesse szét, 's a' látszó több elveket egy magasabb elvre vitesse. — Ezek-től a' tanító meg ne ijedjen; mert valamint magas, nem a' falusi gyermekek' elméjökhez illő, elvont elvek vannak: úgy egy ék' készítésének, vagy egy kapa-föld' elvetésének is meg van tulajdon elve, vagy törvénye. Különösen érintse a' tanító a' józan ismeretre, vallásra, nemes érzésre 's erkölcsi cselekedetekre emelő elveket: mellyekben minél több gyakorlatokat, az eddigieken alapultakat, tenni ne mulassza el.

89. §.

A' gondolatnak papírra tétele (folytatólag a' 84. §-hoz).

1. Tétessenek fel inkább csak leírandó, mint erősségekkel mutatandó feladatok, mellyeknek kidolgozása már több időre hagyassék ki: millyenek az iskolának becse, a' gyermekek' magokviselete iskolában; a'

tél', tavasz', nyár' és ős' hasznai's örömei, külön; munkásságszeretet, békétülés'sat.

2. Olly feladatok, mellyek megmutatást kívánnak: Vannak-e a' szélnek, esőnek, juhtenyésztés és nemesítésnek, földmívelési újabb eszközöknek hasznai, és mik azok? Mutattassék meg az isten' nagysága, bölcsesége'sat.; az emberi szeretetnek's más keresztényi erényeknek hasznos léte; a' restségnek, henye életnek káros következtjei'sat.: mellyeknek valamint tartalmára, ugy tiszta és szép előadására is ügyelni fog a' tanító.

3. Tétessen a' tanító folyvást kivonatokat azokból, mellyeket eddig tanultak, az elbeszéléseken kezdve fel a' tudományokon; a' tudományoknak először kisebb, majd nagyobb pontjaiból, fejezeteiből, részeiből; végre az egészből. Hogy ennek az értelmes megerősödés a' tudományokban — nem pedig a' pusztá könyvnelkülezés általi fölülegesség — legyen a' hasznos következtje, alig van, ki kételkednék: minek ismét az összehasonlító, belátó's világos ész lesz származványa, az ismeretre mint az érzésre's cselekedetetre tartozó tárgyakban.

90. §.

3. A' lélektudomány' tanításmódja.

A' tanítás által felköltött tehetséget, a' gyermeknek, mind magában, mind alkalmazás's jövőendő irány' tekintetéből ismernie kell; ezért:

1. A' tanító ne tisztán tanítsa avvagy neveztesse csak a' lélek tehetségeit, ennek se annyira elágazásait mint a' fő tehetségeket; hanem tárgyilag, mindig alkalmazás által, ismertesse azokat, következőleg: Az a' tehetség, melly által, Magyarország' földabroszát egyszerre képezitek, ennek történetét egyszerre visszahozátok, az isten' létéről'sat. meggyőződtek: *ismereti tehetségnek* mondatik. A' mi szerint az isten' jóságáról meggyőződtek, 's iránta hálás érzés ébred bennetek, az

erzési tehetség nevet visel. Mi szerint pedig az isten' jósága után embertársitokkal jól tenni törekesztek, az *kívánsági* vagy *cselekedeti tehetségnek* neveztetik. Az a' tehetség, melly az ember fogalmat az eszes fogalommal összekötheti 's illy mondássá teszi: „A z e m b e r e s z e s“, mondatik *fogalomnak*. — Miből látszik, hogy a' lélek' tehetségeinek ezen illy alkalmazás általi ismertetésmódja egyszersmind értelmes 's összes ismételése — bizonyos tekintetben — az eddigieknek.

2. Midőn a' lélek' tehetségei így, gyakorlatilag, alkalmaztatnak: nem lehet, hogy a' tanító a' lélek' tehetségeinek irányzatát is ki ne mutassa: — így az ismeretnek a' folyvást magasb fejlfhetést; az érzésinek a' szépre, nagyra 's nemesre vitetését; a' kívánsáinak pedig az erkölcsi cselekedetekre irányzatát.

3. Általányosan óvja magát a' tanító a' tehetségeknek tiszta és száraz határozásaitól, azoknak feszegetéseitől, mellyek nem a' falusi növendékek' felfogásaikhoz illők.

HARMADIK RÉSZ.

AZ ELEMI ISKOLÁK' ELRENDELÉSE.

91. §.

Az elemi iskolák' elrendelése, közönségesen.

A' lélek' tehetségeinek fejlődése vagy a' lélektudomány' ismerete nélkül, rendszeres nevelést — mely nem egyéb mint alkalmazott lélektudomány — még csak gondolni sem lehet. A' lélek' tehetségeinek ismerete megkívánja, hogy a' tanulmányok a' fokokon emelkedő tehetségekre, ezeknek emelkedési lépcsőjökhez aránylagosan vitessenek; vagy: hogy a' tanításmód a' kelő tehetségekhez alkalmazott legyen. A' nevelésnél — nekem úgy látszik — arra, hogy a' tanulmányok helyesen költésék a' szendergő tehetségeket, szükség az egész nevelési rendszert helyesen is elrendelni. Ezért akarom én — mint a' kinek kitűzött köröm csak az elemi iskolákról szólni — itt még az elemi iskolák' elrendelését előadni, úgy, hogy először annak belső, másodszor külső, harmadszor a' kettőre visszaható felvigyázat', elrendeléséről szándékom röviden értekezni.

ELSŐ FEJEZET.

Az elemi iskolák' belső elrendelése.

92. §.

I. A' tanító.

Ha a' terjedő értelmesség teszi a' status' valódi erejét; ha a' terjedő értelmességnek az elemi népiskolákban tétetik le alapja; ha az elemi iskolákból szétsugárzó értelem' mennyisége legnagyobb: akkor a' néptanítók — kik az alapismereteket vetik meg, kik az ér-

telmet legszélesebben fejtik — legnagyobb jóltévi, megbecsülhetlen kincsei, tiszteletre legméltóbb tagjai a' társaságnak. De ezen magas rendeltetésnek a' népnevelők, valamint a' következő kívánatok által tehetnek eleget, úgy azoknak teljesítése által lesznek olly tiszteletre méltó tagjai a' társaságnak:

1. Ha nemcsak birják azon ismereteket, melyek növendékeikkel közlendők; hanem egyszersmind a' közlés- vagy tanításmódot is helyesen ismerik. Az általam ismert nevelő intézetekből hazánkban kerülhetnek, 's valóban kerülnek is, kik a' népnevelésre szükséges ismereteket, talán felesleges mértékben is, birják. De a' csakugyan hazánkban általam ismert nevelő intézetekben, ha virágozva tanítatik is a' neveléstudomány, ha a' tanításmódra némellyekben figyelem fordítatik is: ez majd mindenütt a' több tudományok közt csak mellesegesen történik, és nem egyenes irányzattal a' népnevelésre; — ezért midőn egy részről tulajdon népnevelési tanítószékek' létesítését minél előbb szívből ohajtánám, más részről annak, ki néptanítóvá lesz, a' mások és ezen általam irtaknak, 's mások által irandó jobbakkak, szoros figyelemre vételét, 's ezen tárgyak feletti komoly gondolkozást, a' legszerényebben ajánlom; mert ha valahol nincs örök nyugalom, nincs az a' neveléstudományban. Még hajdan a' legszerencsétlenebb beszédek közé számlálom az illyes mentségeket némelly gyengébb tanuló ifjak iránt: „Hát N. vagy M. csekély falukban ki lenne mester, ha mind kitetszők lennének ifjaink?“ Mintha bizony a' népiskola-tanításhoz csak egy-úgy ifjaknak kellene 's kitetszőnek nem is szabadna nyulniok!

2. Nem elég, hogy a' népnevelők birják az ismeretet és a' módot, melly által tántsanak; hanem szükség, hogy feddhetetlen erkölcsük mellett hivatásuk' nagyságát is lelkesmeretesen érezzék. Ha a' népnevelő csak úgy nézi állását, mint terhes nyügöt, mellybe csak szükség miatt bonyolódott; ha nyájassággal, szelídséggel 's sze-

retettel nem öleli növendékeit; ha magas szemmel nézi le azokat, kik' gyermekeinek nevelésére ajánlá magát: az ilyen ügyekezések érzését megváltoztatni annak meg-gondolása által, hogy sok ezreknek boldogsága, vala-mint boldogtalansága is, tőle függ; hogy hatása több ne-vendékekre jó vagy rossz következzel terjed ki; hogy feddhetetlen erkölcsé talán örökre hozandja jó gyümöl-csét valamelly néptömeg közt, erkölcselensége szinte legmélyebben gyökerezhetik meg.

3. Ha a' néptanítók mind szükséges ismeretet, mind szelíd erkölcsöt bírnak, egyszersmind érzik hivatásuk' méltóságát: nem lehet, hogy arra a' legnagyobb szor-galmat ne fordítsák. És a' szorgalom már az, mi — a' szük-séges ismeret', szelíd erköcs' 's a' hivatal' érzése mel-lett — megkivántatik a' tanítóban. Ha a' néptanító ma-ga — nem értem családját — a' gazdálkodás' azon kevés gyakorlati ágán kívül, mellyek épen tanításába jönnek — millyen a' gyakorlati iskolához kötött kertmivelés, méh-és selyemtenyésztés —, egészszen életmódjává teszi a' gondolkodást: kétség kívül nem lehet szorgalmas taní-tó. Nem lehet szorgalmas tanító az ide 's tova csapon-gó, iszákos, részeges (ha ugyan volna ilyen) „tanító“ nevet sem érdemlő tanító. Midőn az érintett kívánato-kat ohajtom a' népnevelőben, 's ezen kívánatok' teljesí-tése után a' társaság' legtiszteltebb tagjai közé soroz-nám: ohajtom egyszersmind, hogy nehéz terhökhez, fá-radságos munkájokhoz, szoros tartozásokhoz illő 's méltó jutalmat vennének: miről az alább érintendő iskolai előjáróság tartozik gondoskodni.

93. §.

II. A' tanítvány.

A' tanítványok körül nagy figyelmet érdemel azok-nak iskolába föl vételők, az életkort, a' fölvezetésidőt és a' fölvezetéssel összekötendő ünnepélyességet tekintve.

1. A' mi a' gyermekek' iskolázhatási életkorukat il-leti. Egy gyermek sem lehet ötödik esztendeje' betölté-

se előtt iskolázható, sőt a' gyengébb testalkatu hatodik esztendeje után kezdje el a' tulajdon tanulást. Az egész tanulási pályát úgy ohajtanók bevégezni, hogy attól minden ölt kényszerítés legtávolabb legyen, annyival inkább távol kell lenni ennek az első kezdettől. A' kényszerítés, ha valahol, a' nevelésben sem hozhat jó gyümölcsöt, minden kora tanítás pedig nem más, mint testet 's lelket leverő kényszerítés; ezért még a' hatodik évekkel sem tekinthetjük úgy a' gyermekeket mint szorosán iskolázókat, hanem készítő iskolába járókat.

Illyen készítő iskolában töltené minden gyermek első esztendejét, mellyben a' czélszerű játzsáson kívül, különösen beszéd- és szemlélés-gyakorlással, vagy a' gondolkozás-gyakorlás' első elemeivel legyenek foglaltosak a' növendékek. Hogy ezen készítő iskolák egészen különváltvák lennének a' tulajdon kezdő iskolától, ohajtani; de szegény falusi körülményeink ezt nem engedvén meg, mi ugyanazon iskolában, azon-tanító által is vezethetőnek gondoljuk ezt. És ezért a' majd látandó első osztály' egyik felét iskolánknak, ezen készítő iskola tenné. A' tulajdon iskolát 6—7 évekkel kezdvén a' nevendékek 12—13 évekkel végeznék azt, így a' készítő esztendőn kívül még egész öt esztendőket töltenének iskolában, — jelen nevelési állásunkból — földmívelési foglalatosságra, kézművességre, vagy tudományos pályára menendők.

2. Az iskolába fölvezetés nem mindenkor egész esztendőben szabadon történnék, hanem szorítatnék bizonyos időre. Legalkalmasabb erre a' tavaszi idő, a' husvét utáni hét. A' bizonyos időhöz szorított fölvételt, a' tanító munkássága' és beavatandó 's a' már fölvelt gyermekek' boldogsága', tekintetéből, lehet kívánni. Egy tanító — a' mennyit szabályszerűleg szabad falusi körülményünknel fogva föltenni — csak azon-időben jött 's az. első osztálynak egyik felét alkotó gyermekesreggel munkálkodhatik sükerrel. A' beavatott gyermek csak az újonan alkotott osztálylyal haladhat elő igazán. A' már fölvelt előhaladó gyermekek, azok kedvökért,

kik később jöttek, nagy veszteség nélkül nem állapodhatnak meg, sem pedig a' folyvást jövőekkel foglaltatos tanító által, kár nélkül, vesztelésben, bár kis időre is, nem hagyathatnak. Különösen pedig, hogy ezen határozott fölvezetési idő a' husvét utáni első vasárnapon legyen, a' tavaszi idők' kellemessége ajánlja, a' szűnnapos nyári, komoly őszi, és hideg téli napok felett.

3. A' gyermekek' iskolába fölvétele ne azon hideg és száraz 's érdektelen módon történjék, mint az talán mindeddig mindenütt divatozik; hanem lelkes ünnepélyesség által. A' határozott időben, a' szülék vezetnék föl gyermekeiket a' templomba, kiket a' lelkipásztor venne által, tartana alkalomhoz illő beszédet — éneklés és imádság közt —, mellyben midőn a' tanítás' szükségét megmutatná, érintené a' szüléi kötelelességeket a' tanító iránt, egyszersmind a' talán könnyen feledékeny tanítókat szinte kötelelességökre emlékeztetné. Mi hatása lenne ezen szent ünnepélynek a' szülékre! kik ez által mindenkor nagy kötelelességök' érzésére emlékeztetnének, nemcsak hideg szokásból mintegy vetnék be gyermekeiket az iskolába; nem néznék úgy a' tanítót, mint olly óveszközt, melly őket gyermekök' alkalmatlanságától menti meg; hanem szent kötelelességökül éreznék a' tanítást, egyszersmind nagy tartozást ismernének a' tanító iránt. Mi nagy hatással lenne ezen ünnepély a' tanítókra! kik ez által mindenkor nagy kötelelességök' érzésére emlékeztetnének — mert ha alig van nagyobb jótevő a' jó tanítónál, alig van kártékonyabb a' rosznál —; milly nagy befolyással lenne ez a' gyermekekre! kik ezen ünnepélyre mindig visszaemlékeztetvén, visszahoznák elméjökbe azt: honnan, mi czélból, mi intéssel jöttek iskolába; mi befolyással lenne a' vallásosságra 's egész nevelésre: nincs, ki nem látja.

94. §.

III. A' tanulmányok' elrendelése.

1. A' népiskolák' osztályozása, közönségesen.

Az iskolákat, sok szempontokból tekintve, lehet felosztani.

1. A' nemet tekintve, felosztatnak az iskolák fi- és leány-iskolákra. Ha a' fi- és leány-iskolákra kevés kivétellel egyiránt tartozó tanulmányok — mellyeket alább a' tanulmánytervnel látni fogunk — megengednék is azt, hogy a' fiúk és lányok együtt tanulhassanak; de a' szüz szemérmességnek árgosi szemekkel megőrzése, az alkalomra talán korábban ébredhető nemi indulat; a' két nem' szilaj és szelid, különböző, és így különböző bánásmódot kívánó természete; a' két iskolának némelyekben különvágó irányzata, egy-egy tanítónak — falusi állásunknál — fi- és leány-iskolával külön elég elfoglaltatása, azt kívánják, hogy a' fi- és leányiskolák egymástól választassanak el. Csak ott szenvedhető ez, hol a' nyomó szükség miatt — ha ugyan gondolható ez, a' nevelés' dolgában — lehetlen két tanítót tartani. Bár mi csekély ugyan az iskolások' száma, külön — ha a' mód engedi — a' két nem, egészen külön elválva, tanítassék.

2. A' tanítókat tekintve, lehetnének leczkerendszeres osztályu iskolák, mellyekben a' különböző leczkék külön tanítók által adatnak; vagy pedig tanulmányonkint. A' hol a' nép-iskolák' illy osztását a' mód megengedi, az kétség kívül méltó, hogy foganatba vétessék, nem azért, hogy a' tanító talán azon egy, vagy több tanulmányra, melly egy vagy más tanítónak körébe esik, jobban elkészülhet, mint talán az egész népiskola' tanulmányára; mert a' mellyik tanító az egész népiskola' minden tudományában nem teljes kész, az véleményünk szerint nem lehet néptanító. Sem azon okért ajánlható ezen osztályozás, hogy, ha talán egy tanítótól kissé különös, talán hibás természetet szívnak is be a' növendékek, másik majd helyrehozandja; mert a' néptanító mind szelid erkölcsű tartozik lenni, különben szálljon le nemzedéke-

ket rontó állásáról. Hanem egyedül azon okért ajánlható ezen osztályozás — ha mód engedi — hogy azon teher, melly egy népiskolából egy tanítóra hármlik, valódi tanítók és nem gyermek-tanítók közt osztatik fel. Minthogy pedig szabályszerűleg kénytelenek vagyunk azt fölvenni, hogy faluink többen egy mint két tanítót tarthatnak egy-egy nemű iskolában; következik, hogy többekre alkalmazható osztályzásról gondoskodjunk. Ilyen lenne —

3. A' tanítványokat és tanulmányokat tekintve — az úgy nevezett kölcsönös tanításmód, melly faluinkon, egy tanító' léteben, leginkább divatozhatnék. Egyébiránt két tanító is sükerrel használhatja.

Ezen tanításmód, a' Bell' és Lancaster' sokakban megegyező, de sokakban különböző, sok jót, de egyszersmind sok fogyatkozást magában foglaló tanításukból vette eredetét a' német földön; midőn ollyas tanításmódnak, mint a' Bell és Lancasteré, csakugyan érezvén Németország is szükségét, de egyszersmind hiányát is, azt Angol- és Franczia-országokból által hozá. Ezen tanításmódról különbözők különbözőleg gondolkoznak. (*Über das Wesen und den Werth der wechselseitigen Schuleinrichtung von Zerrenner Magdeburg 1832*). Én röviden a' következő tulajdonokat kívánván ebben: ohajtanám, hogy falusi iskoláinkban, a' mindjárt látandó külön osztályzás és terv szerint divatoznék. a) A' gyermekek osztályoztassanak. Minthogy több osztályra több gyakorló kívántatik, és így több tanuló mulasztja azon időben tanulását; a' tanító is több osztály közt egy osztályra később kerül csak: három osztályt tennék. b) Hogy ezen tanításmódnál az osztályokat teljességgel ne gyermekek tanítsák, mert hiszen gyermekek mi ismeretet és érzést ébreszhetnek; hanem csak gyakorolják azokban, miket a' tanító alaposan megtanított, mig ez a' más osztályt tulajdon tanulmányában alapítja. És így se tanítvány, se segéd, ne legyen tanító, hanem csak gyakorló; a' tulajdon tanító tanítson a' mindjárt látandó szabályok szerint. c) Akár az iskolá

soktól egészen külön — ha költség engedi —, akár a' nagyobb iskolásokból lennének sorban olly segéd rendelők, kik a' szükséges tanulási eszközöket óra előtt elkészítenék, hogy se a' tanító, se tanítványok hosszas készülgetésekkel az időt ne vesztegetnék. Egyébiránt a' hol mód van, két tanítót nem csak megengedtünk, de kívántunk is; úgy ezen tanításmódhoz is, ha akár tanítónak, akár a' közönségnek módja megengedi, hogy a' népnevelő intézetekből kikerült, népnevelési pályára menendő fiatal emberek, mint segédgyakorlók, és nem csak mind segédrendelők, munkálódhassanak: ezen kölcsöntanításmód' lelkével ellenkezőnek teljességgel nem látjuk; a' gyakorlóra pedig, valamint a' majd meghivandó közönségre, szinte szükségesnek állítjuk, hogy, mi előtt nagy pályáját elkezdené, foglalatosságában gyakorlottsága legyen. Egyébiránt ez a' tulajdon népnevelő intézetekben is szokott történni.

95. §.

2. *Népiskolánk' osztályozása, különösen, a' kölcsön-tanításmód szerint.*

1. Legyen minden népiskola, az iskolai 6 esztendő után három osztályra — alsó, középső és felsőre — rendelve, hogy mindenik osztályra két esztendő jusson. A' folyvásti haladás a' tanulmányokban, úgy látszik, azt javálná, hogy — mivel a' kezdők erőködés nélkül azokkal, kik már egy osztályban esztendőt töltöttek, nem haladhatnának — annyi osztályokat kellene tenni, a' mennyi iskola-esztendők vannak; ugymint: hatot. Igaz, hogy a' legtermészetesebb rend ezt kívánná, és ott, a' hol két alapos tanító van, ez vétessék foganatba; de mi egy tanítóra számolhatván — mint fentebb is érinténk — hat osztálynál, a' tanító, egy osztályra hat órák vagy — ha fél óráig tanítna egyet, a' mit szabályszerűleg nem szabad felvenni — hat fél órák mulva kerülne; de három osztálynál minden harmadik órán kerül az osztályokra a' rendes tanító' alapos tanítása. Továbbá hat osztály

mellett mindig öt gyakorló van elfoglalva; a' három osztálynál pedig csak kettő; vagy — ha egy osztály csendes munkával van elfoglalva, milyen az írás, rajz, gondolatnak papírra tétele 's más különböző tanulmányi feladatok — csak egy gyakorló foglalatoskodik egy osztálylyal. Hogy az osztályok' idősb fele azon tanulmányt másodszor is hallja — mert a' tanulmányok' természetes rendét felforgatni nem szabad — azt hiszem, ezen ismételés nem csak nem árt, sőt használ, kivált illy összeszorított tanulmányoknál, millyeket a' falusi gyermekek' számára lehet írni. Azonban a' gondolkozás-gyakorlásban, gondolataik' papírra tételében, az olvasó könyv' bizonyos helyi kivonatjában, lehet és kell is kimutatni mindenik osztály' idősb felének irányát.

2. A' három osztályban a' tanulmányok' következő elrendelését látnám czélszerűnek.

a) Az alsó osztály' első fele, vagy az úgy nevezett készítő iskola, csak beszéd- és az elemi gondolkozásban gyakoroltassék, mellyeken egyébiránt az osztály' második fele is jelen legyen. Ezen osztály' második fele már szorosan kezdje el, a' közvetetlen érzéki gondolkozás-gyakorlás' ismételése után, az eléterjesztési gondolkozás-gyakorlást, írást, számolást, szívet formáló mondások' tanulását 's történetek' elbeszélését, éneklést, tulajdon testgyakorlatot.

b) A' közép osztály tanulja — az érzéki és eléterjesztési gondolkozás-gyakorlás' ismételése mellett — a' fogalmi, majd értelmi gondolkozás-gyakorlást, olvasást a' szívetformáló, olvasó könyvi és bibliai történetekből, az egészség' szabályait: 's ezeket tanulják elbeszélni; vallástudományt, gondolatnak papírra tételét, a' számolás' bevégezése után a' népszerű méréstudományt, honi nyelvet, éneklést, olvasás által és a' tanító' magyarázása után földleírást, természetleírást, természettudományt; tegyenek testgyakorlatokat.

c) A' felső osztály tanulja — az eddigi gondolkozás-gyakorlás' ismételése után — az észí és elví gondolkozás-

gyakorlást, vallástudományt, olvasás által és a' tanító' magyarázása után a' gazdálkodás-, ember-, történet- és törvény-tudományokat, bővebben mint eddiga' gondolatok' papírra tételét, és a' lélektudományt.

3. Midőn a' rendes tanító az alsó osztálynál akár-mellyik tanulmányt alapítja, akkor a' közép és felső osztály, vagy mind kettő, vagy csak a' felső, csendes munkában legyen foglalatoss: 's egy ezek közül — magában értetik, hogy a' legügyesebb — a' közép osztályt előbbi tanulmányában gyakorolja. Midőn továbbá a' rendes tanító a' közép osztálylyal foglalatoss, akkor a' felső osztályból egy, az alsót mindig a' legközelebbiekben gyakorolja; a' felső osztály pedig vagy tovább is czélszerű csendes munkával foglalatosskodik, vagy pedig a' legügyesb az egész osztályt gyakorolja a' legközelebb tanultakban. Midőn végre a' felső osztályt alapítja a' tanító, akkor az alsó osztály vagy legyen csendes munkájának — például az írásnak — azon részével foglalatoss, melly a' gondolkozás-gyakorlással egyenközüleg emelkedik; vagy pedig, míg az elkövetkeznék, a' második osztályból a' legügyesebb gyakorolja azokban, melyekben az alsó osztály gyengébb; a' közép osztály pedig csendes munkával legyen elfoglalva.

Igy, látni, az egész iskola folyvást foglalatosságban van, azzal a' talán csak látszó nehézséggel, hogy egy — néha kettő — a' legügyesebb a' tanítványok közül, csendes munkáját nem teheti. A' tanító' intésére az olyan, ki gyakorló lehet, elmulasztását magányosan is kipótolja, és hogy valólag kipótolja, a' tanító hasonlóan magányosan is ügyeljen fel. Ezek szerint már következő lenne a' népiskolai tanulmányterv.

96. §.

3. *A' népiskolai tanulmányterv.*

A' népiskolai tanulmányterv elébe a' következőket látnám szükségesnek még jegyezni.

1. Mindenik osztály naponként hat órákon legyen foglalatott, kivéven a' készítő iskolát, vagy az első osztály' első felét, mellynek kettő legfőljebb három óra napjában elég; továbbá hogy szerdán és szombaton dél után czélszerű játékokra — millyen a' testgyakorlat — egy óra fordítassék; vasárnap pedig mindig szabad legyen, csak templomra jelenjenek meg a' gyermekek.

2. Minden óra közt egy negyed órai szünidő legyen, mellyen a' tanítványok természeti szükségjeik' tételére intessenek, egyszersmind szabad légen czélzattal a' testgyakorlatra mozgásokat tegyenek. Ezen idő alatt czélszerű lesz a' szobát is kiszellőztetni.

3. Ohajtanám, a' tanító úgy vezetné a' lélekben és testben már erős harmadik osztály' tanulmányait, hogy azok a' nyári szorgos munkájuk napokban, a' szünidőn kívül is, vagy legalább szerdán és szombaton, részint szüléiket segítnék, részint pedig azokat, mellyeket talán a' gazdálkodástudományból a' tanító eléggé nem mutat-hat ki, gyakorolnák, — azon egy vagy két gyakorlókat kivéven, kik a' gyengébb két osztály mellett egymás után következőleg tartoznának iskolában megjelenni. Ezeket megjegyezvén következő lenne a' fi-népiskolák' tanulmányterve.

1. Az alsó osztályé.

Délelőtti órák.				Délutáni órák.		
8 — 9		9-10	10—11	1—2	2—3	3—4
Hétfő	Elemi gondolkozás - gyakorlás, a' készítő iskolához alkalmazva.	Olvasás.	Írás (elemen a' készítő iskola is jelen van).	Számolás.	Olvasás.	Szivet formáló mondások (a' készítő iskola is jelen van).
Kedd	Elemi gondolkozás - gyakorlás, a' készítő iskolához alkalmazva.	Olvasás.	Írás (elemen a' készítő iskola is jelen van)	Számolás.	Olvasás.	Szivet formáló mondások és történetek (a' készítő iskola is jelen van)
Szerda.	Eléterjesztési gondolkozás-gyakorlás.	Olvasás.	Szivet formáló történetek' elbeszélése(a' készítő iskola is jelen van)	Írás.	Éneklés.	Testgyakorlat (az egész iskola).

Jegyzés: 1) Csőtörtőkön úgy mint hétfőn, pénteken mint kedden, szombaton mint szerdán; még pedig mind a' három osztálynál.

2) Hogy ezen órákat nyárban délelőtt 7., délután 2-kor kezdheti a' tanító: magában értetik.

2. A' közép osztályé.

Délelőtti órák.				Délutáni órák.		
8 — 9		9-10	10—11	1—2	2—3	3—4
Hétfő.	Értelmi gondolkozás - gyakorlás, és a' gondolatok' papírra tétele.	Vallástudomány.	Honi nyelvtudomány	Népszerű mércétudomány.	Olvasás a' bibliai történetekből.	Földleírás.
Kedd	Értelmi gondolkozás - gyakorlás, és a' gondolatok' papírra tétele.	Vallástudomány.	Természetleírás.	Olvasás az egészség' tekintetéből.	Olvas a' szívet formáló történetekb.	Földleírás.
Szerda	Értelmi gondolkozás - gyakorlás, és a' gondolatok' papírra tétele.	Természet-tudomány.	Természetleírás.	Természet-tudomány.	Éneklés.	Testgyakorlat (az egész iskola).

Jegyzés. 1) Hogy a' tanító, ki maga tartozik minden tñulmányt megalapítani, ezen tanításmód szerint az egész iskolára annál inkább hasson: a' tanítási órákon ne mindig azon renddel menjen; hanem egymást felváltó következéssel. Ha hétfőn az alsó osztálylyal kezdte 7 órákor délelőtt 's délután egy órákor, 's ment fel a' több osztályokon: kedden kezdje ezen órákon a' közép osztály' tanítását; lépjen az alsóra, onnan a' felsőre; szerdán kezdje a' felsőn; lépjen visszafelé.

2) Ezen osztály már értvén az isteni tisztelet' czélját, mind vallásosság' mind pedig éneklési segítség' tekintetéből templomba rendesen jár: mi által mulasztván a' tanulási időt, ezt mind a' tanító mind a' tanítványok igyekezzenek kipótolni. —

3. A' felső osztályé.

Delelőtti órák.				Délutáni órák.		
8 — 9		9-10	10—11	1—2	2—3	3—4
Hétfő	Észi és elvi gondolkodás-gyakorlás, 's a' gondolatok' papírra tétele.	Vallás-tudomány.	Gazdálkodás-tudomány (gyakorlat-tal).	Embertudo-mány(egész-ség' tekintetéből).	Olvasás a' bibliai történetekből.	Történet-tudomány.
Kedd	Észi és elvi gondolkodás-gyakorlás, 's a' gondolatok' papírra tétele.	Vallás-tudomány.	Gazdálkodás-tudomány (gyakorlat-tal.)	Törvény-tudomány.	Lélektudo-mány.	Történet-tudomány.
Szerda	Észi és elvi gondolkodás-gyakorlás, 's a' gondolatok' papírra tétele.	Törvény-tudomány.	Gazdálkodás-tudomány (gyakorlat-tal).	Törvény-tudomány.	Éneklés.	Testgyakorlat (az egész iskolára).

A' lány-népiskolák' tanulmányterve épen ez, azaz a' jegyzéssel:

1. Hogy a' lányok — a' közép osztálylyal kezdve — minden nap' a' köz életre legszükségesebb asszonyi munkákból — milyen a' ruhaszabás, varrás, foltozás, mosás, főzés, tisztogatás 'sat. — egy órát vegyenek: mi fölteszi, hogy ebben az iskolatanítóné legyen jártas, kitől egy-

szersmind szelid érzelmek, nyájasság 's gyöngédség szivárognak által a' növendékekbe. Ebből folyik:

2. Hogy, ha talán azon órákból, melyeket a' fiúk gazdálkodásra és tulajdon testgyakorlatra fordítanak, ezen asszonyi munkákra fordítandó mindennapi egy óra ki nem telne: inkább a' tudományok rövidítenek célszerűn a' lányok' jövőendő rendeltetésökhöz, különösen pedig a' földleírás, gazdálkodástudomány és törvénytudomány.

3. Az erősebb fi-testgyakorlat helyett a' lányok mosás-, tisztogatás-'s más célszerű asszonyi munkákkal a' játékorát haszonnal, egyszersmind testgyakorlattal, töltik el; kivéven az alsó osztályt, mely tulajdonkép testi gyakorlatot vegyen mozgás, szaladás, futás 'sat. által.

97. §.

Az iskolai fenyíték, közönségesen.

Bármilyen teljesen igyekezzék is megfelelni a' tanító magas rendeltetésének; bár mindent elkövessen is tanítványi körül az ismeret' terjesztésére, az érzés' nemesítésére, 's a' cselekedet' irányzására: végre mindazáltal sokszor kénytelen tapasztalni, hogy tanítványi közül némelyek a' tanulásban restek, mások erkölcstelen tettekkel bélyegzik magokat, némelyek végre restek is erkölcstelenek is. Ezen tapasztalás szüli a' tanító és tanítvány közt az iskolai fenyítéket. Azon hibákból már, melyekben a' gyermekek — ismeretet, érzést és cselekedetet tekintve — sülyedeznek, a' tanító kiemelni tartozik; még pedig vagy inkább belső ugy nevezett vezető eszközök által, vagy ösztönöző eszközökkel; végre, ha ezek nem használnának, külső büntető eszközök által. Innen a' fenyítéknek három nevei lesznek: vezető, ösztönöző és büntető eszközök.

98. §.

1. *Fenyítéki vezető eszközök.*

A' fenyítő eszközök közt legelsők a' vezetők, melyeknek nem lehet más mint jótékony céljuk. Ezek a' jót további jószágban megtartják, erősítik 's irányozzák; a' hátra maradni akarót pedig minden külső kényszerítés nélkül, jótékonyan, ezek felé irányozzák. Ilyen eszközök közül lenne:

1. Az iskolai törvény, ennek megértése 's jótékony irányzata. A' mi az iskolai törvényeket illeti, ezek inkább nagyobb kezdő intézetekbe valók. A' népiskolában egy valódi tanítónak minden jóra és rosszra élesen figyelmező, minden jót nyájasan helyeslő, minden rosszat komolyan rosztaló természete elég törvény.

2. A' hibázhatásnak lehető eltávoztatása. Ha a' figyelmes tanító hibát vesz észre, nem szabad egyszerre a' büntető eszközhöz nyulni, hanem keressen alkalmat, melly által a' hibázhatás eltávoztassék. Ezen szabálynak szerfeletti hasznát ezen ismért mondás is meg értetheti: „az alkalom csinál tovaljt“. Így, ha látja a' tanító, hogy valamely szilaj tanítvány talán szomszédjához tanítás közben is örömet beszél, ültesse komolyabbhoz. Hogy ha valamelyik az utcán a' többinek alkalmatlanodik, menjen később haza iskolából, és jőjön hamarabb 'sat.

3. Legillőbb vezető eszköze a' tanítónak a' nyájosság, szelídség és szeretet. Ezek erősítik meg a' jót a' jószágban, a' rosszolni kezdőt mindig, az elrosztalt pedig igen sokszor, ellenkező irány felé fordítják. Csak-hogy a' tanító ezen jó eszközt igyekezzék idejében, valólag 's teljes mértékben, használni.

99. §.

2. *A' fenyítéki ösztönző eszközök.*

A' fenyítéki ösztönző eszközök közt legnemesebb 's célhoz leginkább vezető

1. Az ugy nevezett erkölcskönyvnek vezetése. Minden jól elrendelt iskolákban kell olyan könyvet vezetni, melyben a' tanító mind minden napi munkásságát, mind pedig ettől külön lapokra a' tanítványok' magokviselődiket előtök szorosán feljegyezze, 's ezeket a' szülőknek, valamint az iskolai előjáróknak, elébe terjeszsze. Illyen pontok lennének: a) mellyik mulasztja gyakran az iskolát; b) mellyik jár későn; c) mi munkát nem végzett el; d) mit végezett rosszul; e) mi rendetlenséget csinált iskolában 's kívül; f) mi alkalmatlanságot követett el a' leczkén; g) miben volt engedetlen; h) mi büntetései voltak eddig és miért; 'sat. Hogy az illy könyvek örök emlékül megmaradnak 's velők a' tanítványok' jó vagy rossz magokviselődik is, értese meg a' tanító: mi, nem lehet, hogy ösztönt ne ébreszssen a' gyermekekben a' jó' követésére 's a' rossz' távolítására.

2. Szokták jutalommal is ösztönözni a' gyermekeket, úgy a' tanulásban mint az erkölcsi magaviseletben. Ha vannak is olly szellemi jutalmak, mellyek mind a' tanulásra mind a' szép magaviseletre serkenthetik a' gyermekeket: illyen a' tanulási és erkölcsi tettet érdeklő diszjeleknek iskolán kívüli viselete; ha ezeknek a' célul vett tárgyakra nagy befolyások tagadhatlan is, de vigyázzon a' tanító a' gyermek' személyes tulajdonságára, hogy valamelyiknél a' megtiszteltetés hiu göggé ne váljék, melly később is a' gyermek' erkölcsi characterére nagy befolyással lenne. Anyagi jutalmak — millyen a' pénz, nyaláncság 's más tárgyak — teljesen megvetendők; mert ezek, ha a' tanulásra talán nem ösztönül szolgálnának is, de az erkölcsnek valódi rontói: mi szerint a' gyermek korán megszokja azt, hogy haszonlesés, jutalom 's ajándék nélkül nem is mozdul, minden tettért jutalomra számol; pedig minden erkölcsi tettek épen olyanok, melyekben jutalomlesésnek semmi helye.

3. Az ösztönző eszközökhöz számolhatni az osztályzást. Ezt némelylek a' tanulásra mint erkölcsre kiterjesztvén, az ugy nevezett rendelést alkatják, mellyet az iskolai előjárók mind a' rendpapiron mind pedig ül-

sökön egyszerre észrevehetnek. Hogy a' versenyzés's ezutáni osztályozás nagy ösztön legyen a' tanulásra, nem tagadhatni; de hogy a' tárgy becsét ne veszítse el, mulhatatlanul szükség figyelni a' tanítónak: hogy valamelylyikben a' gyakori kitűnés a' köz életbe is átmenendő mást lenéző kevélységgé ne váljon; hogy az osztályozásban valami módon olly kedvezéssel is ne éljen, mellyet a' gyermekek is észrevesznek. Az osztályozást pedig az erkölcsre nézve rőszaljuk: nem azért, mintha az erkölcsi és erkölcstelen tettek különböző lépcsői ne lenének, és mintha a' tanítórul feltennők azt, hogy ezeket nem különböztethetné meg; hanem azért, mivel ugy látszik, mintha annak, ki az erkölcsiségnek kisebbmértékét teljesíthet — bár, meglehet, legtisztább indító okból is, és így az erkölcs' alacsonyabb osztályu lépcsőjén van — alkalom adatnék az erkölcsiségbeni meghidegülésre sőt elfajulásra a' talán nem egészen méltatott, vagy viszonyban más cselekedetekre leosztályozott, így mintegy erkölcstelenített cselekedete miatt. Nehéz belátni az erkölcs' indító okába, 's így nehéz az erkölcsi tettek közt is osztályt tenni.

100. §.

3. *A' fenyítéki büntető eszközök.*

Hogy ha a' gyermekek sem a' vezető sem az ösztönöző eszközök által nem ébresztetnek minden jóra, 's nem erősödnek meg abban: akkor kétségkívül elé kell venni a' büntető eszközöket, azon jegyzésekkel —

1. Közönségesen: hogy, mivel a' büntetésnek itt célja a' hibás utróli megtérés, legyen a' büntetés mindenben a' hibához alkalmazott: mire nézve szükség, hogy akár a' tanulási akár az erkölcsi hibának forrásai kerestessenek fel: épen ellenkező szerekkel orvosoltassanak. Így, a' ki pajkosságból 's játékszabadság' szeretetéből hibázott, büntetessék a' rendes játéktóli megfosztással, szabadság' elvételével, elzárással, mellynél a' virgoncz gyermeki természetnek alig lehet nagyobb büntetése.

2. Különösen: legyen a' hibához alkalmazott büntetéslépcső; vagy, ha nagyobb is a' hiba, nem egyszerre a' nagyobb foku büntetésen kell kezdeni. Legyen a) az intó pirongatás, még pedig először négy szem közt; azután nyilvánosan a' gyermekek közt; végre az előjárók előtt. b) Szégyenszékbe ültetés. c) Elzárás. Hogy itt semmi egészségtelen alacsony helyre zárásról nem lehet szó, legföljebb is a' tanító' szobájáról, asztal alatt ülésről: magában értetik.

3. Általányosan: maradjanak el azon büntetések, mellyek az egészségnek csak legkevébbé is ártanak; annyiál inkább a' pofon- 's agyba-verés, hajtépés 'sat. embertelen, rontó eszközök; még vesszővel is csak utolsó esetben, egész önmérséklettel — két, legföljebb három ütéssel — kell élni: itt is csak az erkölctelenségek' orvoslásában, soha nem tanulási fogyatkozásért; mert a' kit józan vezetés 's czélszerű ösztön által a' tanulásban tehetségéhez aránylag nem lehet elővinni, azt az ütés nem fogja előhalasztólag bölcsesé tenni; csak a' többszöri erkölctelenséget, visszatartóztatólag, lehet szelid ütéssel is fenyíteni.

MÁSODIK FEJEZET.

Az elemi iskolák' külső elrendelése.

101. §.

1. Az iskolai pénztár.

Hogy a' néptanítók akárminemű pénz- vagy természetnyi fizetésöket magok legyenek kénytelenek összeszedni, ennek elhárítására, az ilyen összeszedésből származó alkalmatlanságot, kedvetlenséget 's alacsonyságot nem is említjük. Ha hol tehát még ilyen módok divatoznak, azok általányosan eltörölendők. Az iskolai előljárásság'

tiszte a' néptanítói fizetés-beszédet. Ha az így beszédetett pénz- vagy természetnyéből a' néptanítók fáradságokhoz méltólag 's állásukhoz illőleg jutalmaztathatnának is, mégis czélszerű lenne kegyes alapítványokból, annyi a' mennyi jótéteményekből bőség' idején, különös ajánlásokból 's más gyűjtésekből

1. Olly pénztárt lassankint alapítani, mellyből a' tanító fizettség mind azért, hogy a' köznép a' nevelés' tárgyában legkisebb terheltetéstől is szabaduljon — bár nagyobb tartozása, mondhatni, belsőbb kötelessége enél nem lehetne, 's mivel népnek valóban nincs is —; mind pedig, hogy a' tanító szük termés'' idején szinte mint a' beszédetés' nehézsége iránt, biztosítva legyen; 's honnét nemcsak az előregedett néptanítók, hanem ezeknek özvegyeik is, bizonyos nyugpénzecskeket vehetnének.

2. Szükség lenne olly pénztárra, mellyből az iskola-ház a' hozzá tartozókkal fentartassék, 's a' tanításhoz megkivántató szükséges iskolai eszközök megszeresztessenek.

3. Segédpénztár alapítatnék, mellyből a' szegényebb sorsu gyermekek a' tanítás' legszükségesebb eszközeinek megszerzésére szükséges pénzt kapjanak. Ezekről ugyan gondolkozni az iskolai előjárók' tiszte, de egy ügyes tanító' magaalkalmazása 's a' közjó iránti buzgosága által erre is sokat tehet, és tenni tartozásának ismerje mint közönség tagja.

102. §.

2. Az iskolaépület.

Hogy a' tanító' alkalmas és illő lakhelyének 's az ezzel összeköttetésben lévő tanulószobáknak építésében, a' még számosak, némelly józanabb iskolai előjárók' példáját követnék: nem is említjük; minthogy ezeknek szíven hordozását minden előjáróságról felteszszük; csak ezeknek helyes elrendeléséről szólnunk.

1. Az iskolaépület legyen közel a' templomhoz; de ne nagyon eldugott, ne is lármás helyen; ne úgy építve

hogy az ajtón vagy a' kapun egyszerre nagyon járatos utczára nyomuljanak ki a' gyermekek, hol kocsik és marhák által könnyen veszélyeztethetnek. Különösen, a' tanuló szoba legyen egészséges, tágos, világos. A' székek külön, vagy összekötve czélszerű könyöklőkkel vagy inkább asztalkákkal, úgy legyenek helyezve, hogy vagy mindenik, vagy — ha a' hely csakugyan szűkes lenne — minden második szék közt a' tanító elmehessen, munkákat — különösen írást, rajzot 'sat. — vizsgálándó. Legyenek ezen kíváнат mellett a' székek még úgy rendelve, hogy az ablakok bal kéz felől essenek. Szemközt az ablakkal ülni a' tóduló fény, jobbkézszel pedig homály miatt írásnál a' szemnek ártalmas. A' székeken kívül megkívántatik, hogy kétfelől elég tágas hely legyen: hol a' gyermekek — a' szükséghez képest — könnyen és szabadon mozogjanak.

2. Az iskolaépülethez kívántatik játékdudvar, mellyen a' gyermekek a' negyedórai köz időt szabad légen tölthessék; sőt kíváнатos, hogy ez, homokkal megtöltve, némelly testgyakorlati eszközökkel legyen ellátva. Nemcsak anyagi tekintetből — millyen a' test-gyakorlat 's ennek erősítése — hanem szellemi nézetből is kíváнатos az illy játékdudvar minden iskolánál. Itt, játék közt, hangoznak össze gyakran a' leggyöngédebb érzedelnek, — a' késő korra is által menők 's nemesre fejlődők. Itt szoknak a' gyermekek korán a' társas élet' viszonyaihoz: mellyre egy józan tanító, alig gondolhatni, mi hasznos befolyással lehet még a' játék' irányzata által is.

3. Megkívántatik, hogy az iskolaház mellett legyen kert, mellyben a' növendékek, különösen falun, kicsinyben gazdálkodási gyakorlatot tegyenek: főleg selyembogártenyésztés és faoltogatásokkal foglalatoskodjanak. Ezen kert' mivélését is nemcsak azon szemlélés ajánlja, melly szerint a' gyermekek tapasztalásban láthatják azt, a' mit tanultak; nemcsak azon anyagi haszon, melly innen később a' növendékek által lassan szétszáróghat a' társaságba; hanem valóban a' szelíd, a' nyájas, a' szép természetteli társalkodás nagy hatással

van az erkölcs' szelidítésére is. Valóban a' szelid természeteltársalkodás, vagy ennek elmulasztása ott, hol ez különben is vonsz nyájassága által: legbiztosb hévmérője az erkölcsök' szelidségének 's vadságának.

103. §.

3. *Iskolai eszközök.*

Ha akármely nemű kézművesnek megvannak mivéhez kívántató eszközei; szükség, hogy ez meglegyen a' magasabb czélú iskolában. Illyen eszközök:

1. Négy fekete tábla, mellyek közül egy az írás' elemeire, másik az éneklésre szükséges vonalakkal legyen ellátva, harmadik a' rajzolásra, negyedik a' közönséges használásra fordítandók; vagy, ha szegény az iskolapénztár, legalább két fekete tábla legyen, mellyeknek oldalaik az érintett négy czélra fordíttassanak. Legyen minden gyermeknek — ha a' pénztár engedi, adja az iskola — egy fekete palatáblája, mellynek egy oldala, a' kezdőknél, legyen az írás' elemeire szükséges vonalakkal elkészítve. Legyenek továbbá az iskolának, a' mi nevelési rendszerünk után úgy nevezett több fali *ábécze*-táblái, azokhoz megkívántató pálczákkal.

2. Megkívántatik, hogy legyenek földabroszok, még pedig a' két földgömb' rajzán — vagy inkább a' felfúható földlabdán — a' Magyarország' és az Austriai-birodalom' külön földabroszain kívül: Europa', Azsia', Afrika' Amerika' és Ausztrália' földképei.

3. Legyenek gyűjteménykéek az ásvány-, növény- 's állatnemekből, különösen: a' haszonra fordítandó fák- ból, bogarakból, lepkékből szereztessenek növény- és állatképrajzok. A' legszükségesebb tapasztalati eszközöket is a' természettudományra, 's gazdasági mintákat — a' mennyire a' pénztár engedi — igyekezzék megszerezni az előjáróság. Egyébiránt vannak olly eszközök, mellyeket egy ügyes tanító mulatságból is elkészíthet; gyűjteményeket rakhat össze, mellyek szinte lelkes, se-

rény, gondos utódja által szaporítatván, egyszersmind megőriztetvén, utoljára a' falukon jeles gyűjtemények szemléltethetnének. Ohajtom, hogy valamely kis könyvtárnak alapja is tétetnék le. — Mindezeket lelkesen csak kezdeni és alapítani kell, hol még nem léteznének is; az utódoké a' gyarapítás, gondviselés 's tisztelet az alapítók iránt.

HARMADIK FEJEZET.

Az elemi iskolára felvigyázat.

104. §.

Az elemi iskolára felvigyázat, közönségesen.

A' visszaélés a' legszentebb dolgot is szenttelenné teheti. A' visszaélések különböző okokból származhatók, mellyek az egész elemi nevelés célját felforgathatják; az egészet, ha nem semmisítik is, de aluszékonyná 's színholttá tehetik. Ezért az elemi iskolára felvigyázat, melly ennek virágzó életet adjon, szükséges. Midőn nagyobb iskoláink' rendszerezett előjárósággali ellátásokról örömmel dicsekedhetünk, akkor az elemi iskolák' illy rendszerezett előjárói hiányáról fájdalommal lehet szólni, nem azért mintha előjárók épen nem is lennének, hanem — megvallom — rendszeresebbnek ohajtanám az egész' szerkezetét, ohajtanék nevezetesen

1. Egy helybeni állandó előjáróságot, mellynek elnöke a' lelkipásztor, az értelmesebb szüléssel 's a' tanítóval vagy tanítókkal együtt, minél többször tanácskozna az iskolai tárgyakról. A' tanítót az iskolai dolgok' tanácskozásából kizárni nagy visszafordultság lenne.

2. Ohajtanék különös egyházvidéki vagy kerületi, papi és világi személyekből álló vegyes, bizonyos időken összeülő választmányt, mellynek, midőn egy old al

ról kötelessége lenne a' kerületbeni elemi iskolák' mindennemű javításmódjáról gondolkozni 's azt a' helybeniekkel közleni, egyszersmind joga lenne bizonyos idői tudósítást venni a' helybeniektől, melyből az iskola' belső és külső élete, annak irányzata egészen kitündökölnék.

3. Kivánnék egyházmegyei szinte papi és világi személyekből álló választmányt, mellynek különösen kitűnő kötelessége lenne minden kerületi elemi iskolákra ügyelni 's joga azokról mindennemű tudósítást bevárni, 's a' felségnek, kié a' legfelsőbb felügyelési jog, évenként tudósítást adni. — Ez lenne rövid nézetem közönségesen az elemi iskolákra felügyelésről, mellyről midőn őszinten elismerem, hogy nem több újat mondtam, mint a' melly némelly felekezeteknél csaknem egészen illy alakban létez: akkor ennek erősebb foganatba vételét legtisztább szívvvel ohajtom. Ebből látszik hogy az egész felvigyázat az elemi iskolának belső és külső életét 's az egész irányzatot tartozik tekintbe venni.

105. §.

1. *Felvigyázás az elemi iskolák' belső életére.*

Az elemi iskolák' belső életére történik felügyelés:

1. Ha a' helybeni előjáróság minél gyakrabban meglátogatja az iskolákat, mindig egyetértőleg a' tanítóval; nem lealacsonyítón meglepőleg: mi által talán még a' gyermekek is észreveszik azon gyanút, mellyel az iskolai előjáróság viseltetik a' tanító iránt. A' tanítványok előtt minden tanítói tekintetrontás a' legnagyobb nevelési hibák, mondhatni, ellenmondás közé tartozik. Ha a' nevelő hibázik — a' mit egy valódi nevelőről alig lehet gondolhatni — máshol intessék meg; a' nem jobbuló pedig hivatalából mozdíttassék el. Ezen, iskolát minél gyakrabban látogató választmány szoros figyelemmel tartsa a' tanulási előhaladást. Mindenkor tegyen rövid vizsgálatot, fejezze ki örömét 's megelegedését az előhaladók, fájdalmát 's elégedetlenségét a' restek fölött.

Nézzé meg az erkölcskönyvet, rajzolja előttök illőleg a' szép magaviseletet, roszalja az erkölcstelenséget: intse ennek elkerülésére, annak állandó követésére 'sat.

2. Sokat nyer az elemi iskola' belső élete a' nyilvános megvizsgáltatásnak érdekessé tétele által. A' hidegség és érdektelenség nem szórhat el maga körül egyebet mint hidegséget, érdektelenséget. Ha a' gyermek látja, hogy azon megvizsgáltatáson, melyről a' tanító intőleg olly sokat beszélt, alig jelen meg egy vagy két kitünő tekintetű ember: bizony visszaemlékezik erre; a' tanító' intése sokra süker nélkül hangzik el. Ezért ohajtani, hogy a' helybeni választmányon 's szüléken kívül — különösen ott, hol a' lekipásztoron kívül alig van más a' tárgyhoz szólható személy — a' közönséges vizsgáltatáson, a' kerületi választmányból kirendelt egy vagy két küldött is jelen legyen: melly küldöttség' célját a' gyermekkel felfogatni 's ezen tekintetből őket a' tanulásra inteni, serkenteni 's ösztönzeni kell. A' közönséges megvizsgáltatások érdekessé tétethetnek szorgalom jelei, könyvek' kiosztása által. A' pénzjutalmazásokat a' jutalomnál mondott ok miatt általányosan roszaljuk.

3. Emeltetik az elemi iskola' belső élete az osztályozás, vagy a' növendékeknek egy osztályból másba tétele által. A' helyezés egyenesen és kizárólag a' tanító' dolga; az osztályozásban is a' tanító hosszas tapasztaláson alapult előadása elsőbséggel birjon, a' közönséges vizsgáltatáson tett egyszeri észrevétel felett. Az osztályozáson tulajdonképen értjük azt, mi szerint két esztendei tanítás után egy osztály előléptetik. De valamint egyes gyengékre nézve szükségesnek látjuk, hogy — ha kívántatik — az osztályban harmadik esztendőben is benn maradjanak: úgy, ha némely szorgalmas talán egy esztendő alatt a' tanulmányokat helyesen bevégezné — mivel, rendszerünk szerint, az alsó osztályt kivévén minden osztály' második esztendeje ismételés, bár szélesebben terjedő is —: annak előléptetését nem ellenzhetjük. Csakhogy a' mint ezt nagy vigyázat alatt kívánjuk té-

tetni, úgy az egészet ünnepélylyel; hogy a' gyermekek tudják az előhaladást, érezzék annak örömit is, 's ösztönöztessenek a' további haladásra. — Hogy a' szünidők legyenek (mind a' tanítót mind a' tanítványokat tekintve), szükséges; különösen pedig, hogy a' hat heti nagy szünidő akkorra essék, midőn a' legtöbb munkák vannak, 's az aratási, takarítási és szüreti napokra osztatnék el: kívánja mind a' segedelem, melylyel a' gyermekek szüléik iránt tartoznak, mind pedig a' gyakorlat, melyet ilyenkor vesznek. A' három sátoros innepi szünnapok elmaradhatók, inkább kegyes elmékedésekre fordítandók.

106. §.

2. *Felvigyázás az elemi iskolák' külső életére.*

Az elemi iskola' külső életére ügyel fel az iskolai előjáróság

1. Az által, ha, a' hol még természetmenny- vagy pénzbeszedési fizetés van, ennek beszedéséről gondoskodik; a' hol pedig pénztárok lennének, annak józan kezelését, a' legutolsó krajczárnak a' kívánt szent célra fordítását, szíven hordozza; 's ha a' tanító' illő, méltó és rendes fizetéséről a' körülményig lehetőleg gondoskodik.

2. A' külső élet' egészen föntartására tartozik az, ha az iskolai előjáróság gondot visel arra is, hogy a' szegénysorsnak könnyv' vagy más tanulási eszközök' hiánya által, mellyek tulajdonkép nem az iskolához tartoznak, hátramarádást ne szenvedjenek.

3. A' külső életre megkívántatik, hogy az iskolához szorosan tartozó tanulási test- és némelly tudomány-gyakorlati eszközökről, valamint az egész iskolai élettel szoros viszonyban álló iskolaépületről, az egymás felett fokonként álló iskolai előjáróság lelkismeretesen gondoskodjék.

107. §.

3. *Felvigyázás az elemi iskolák' egész irányzatára.*

Az ember előtt az életben három irányzat nyílik fel: mint vallásos emberé, társasági polgáré és általánosan emberé. Valljon ezen irányok felé emelkedik-e már a' népiskola, arra ügyelni fő gondja az iskolai előjáróságnak. Ezért

1. Szeme előtt tartsa — még pedig legszorosabban figyelve szeme előtt tartsa — azt, hogy a' vallásosság-nak magvai, a' majd erkölcsi gyümölcsöket hozandók, mi módon szórtnak szét az elemi iskolások' szíveikben. Nem hideg érzedelemmel szórtnak-e azok, vallásos érdektelenséget, hanyagságot, sőt vallástalanságot termők. Jaj a' társaságnak, hol illyek kerülnének ki az elemi iskolákból!

2. Ügyeljen az iskolai előjáróság, hogy az elemi iskolákban tétessék le alapja a' valódi polgári létnek, melly midőn egy oldalról magában foglalja azt, hogy itt mutattassék ut és mód az élet' szükséges eszközeinek megszerzésére, vagy: mintegy vezettessék be a' növendék az életbe; más oldalról nyerjen helyes fogalmat a' társasági létről; értse és fogja fel, hogy a' társaság különböző rangu és sorsu emberekből tartozik állni, 's hogy minden rangnak megvannak a' maga terhei és jogai. Jaj a' társaságnak, hol talán az elemi iskolában tétetik le alapja akár a' polgári tespedő aluszékonyságnak, akár a' nyomó rabszolgaságnak, akár a' lázangó zavargásnak.

3. Vigyázzon fel az iskolai előjáróság, hogy az elemi iskolában alapítassanak meg a' szelídség, jámborság és felebaráti szeretet; hogy az életbe lépendő gyermekek majd kisebb 's nagyobb társi körökben embersége-ssek legyenek. A' parancsolt 's megtanult erkölcsi szabályok lehetnek ugyan tartalékjai a' bűnnek, a' tiltó törvények akadályoztathatják a' gonoszt; de a' minden jót legtisztább érzedelemmel csak magáért tevő emberség mégis legerősebb támasza az emberi létnek. Minthogy

azt, hogy a' társaságban minden gyermek ezen hármassal felé irányoztassék: egyetemes emberi ohajtás gyanánt vehetni; következik, hogy az iskolai eljárók szorgalmasan gondoskodjanak arról: ne hogy csak egy gyermek is a' társaságban nevelés nélkül maradjon; mert az illyek, az ember irányzata felé nem fejlfhetvén, nem lehetnek egyebek, mint vallástalanok, társasági kötél nélküliek és embertelenek.

108. §.

A' népiskolából elbocsátás.

Ha a' gyermekek mind a' nyilvános megvizsgáláson az iskolai eljáróság előtt, mind a' tanító' előadása szerint alkalmasaknak találtnak arra, hogy már az életbe léphetnek: bocsáttassanak el az iskolából. De ezen elbocsátás ne önkényes iskolaelhagyás, hanem — mint az iskolába fölvetel — bizonyos ünnepélylyel összekötve legyen. A' nyilvános vizsgáztatás után vezesse a' tanító az iskolavégzőket a' templomba; vagy, ha templomban tartatik a' vizsgáztatás, ennek végeztével adja által — a' gyülekezet előtt — őket a' lelki pásztornak, ki őket áldással és tanítással kísérve adja által a' szüléknek, eléterjesztvén az iskola és tanító iránti köteleességek, jövőd rendeltetésöket, mint vallásos valóét, társasági polgárét; végre az egész ünnepélyt buzgó hálaadó ének és imádság rekeszsze be.

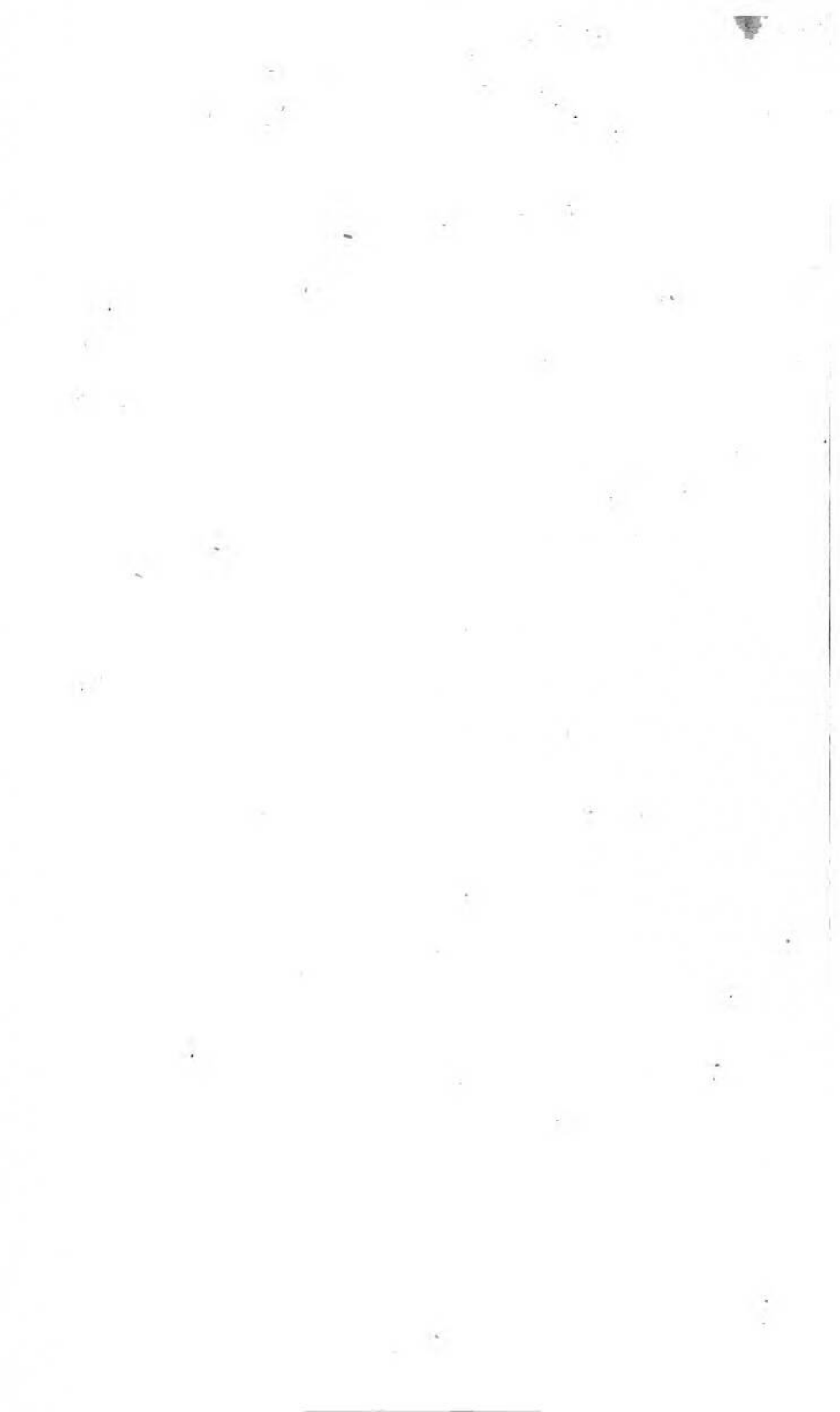
109. §.

Befejezés.

Igy gondolkoznám én az elemi iskolákról; így kívánnám a' néptanítók által ismertetni az emberi tehetségeket; így ohajtanám ismertetni a' tehetségeknek lépcsőnkint megfelelő tudományokat 's azoknak tanításmódját; így kívánnám elrendelni az elemi iskolákat. Mennyire feleltem meg a' tudós kérdés' egyik ágának:

nem tudom. Igyekeztem eszméleteimet úgy szerkeztetni, hogy azok gyakorlatba vehetők 's a' tapasztalásban is kivihetők legyenek. Mi után nincs egyéb hátramint azon legszívesb ohajtásom, hogy ezekre, mellyeket irtam, vagy ezeknél alkalmasabbra alapulva, fogatnék fel a' nép-nevelés' ügye; mert még a' társaság legnagyobb tömegének — a' köznépnek — nevelése vagy fel sem vevőleg elmulasztatik, vagy minden józan rendszer nélkül nyomorgattatik: addig a' társaság mindig zavart, mindig erőtlen, mindig sínlódó lesz; minthogy az értelmes, mívelt fők teszik a' társaság' valódi erejét: „A' tudományos emberfő' mennyisége a' nemzet igazi hatalma“.

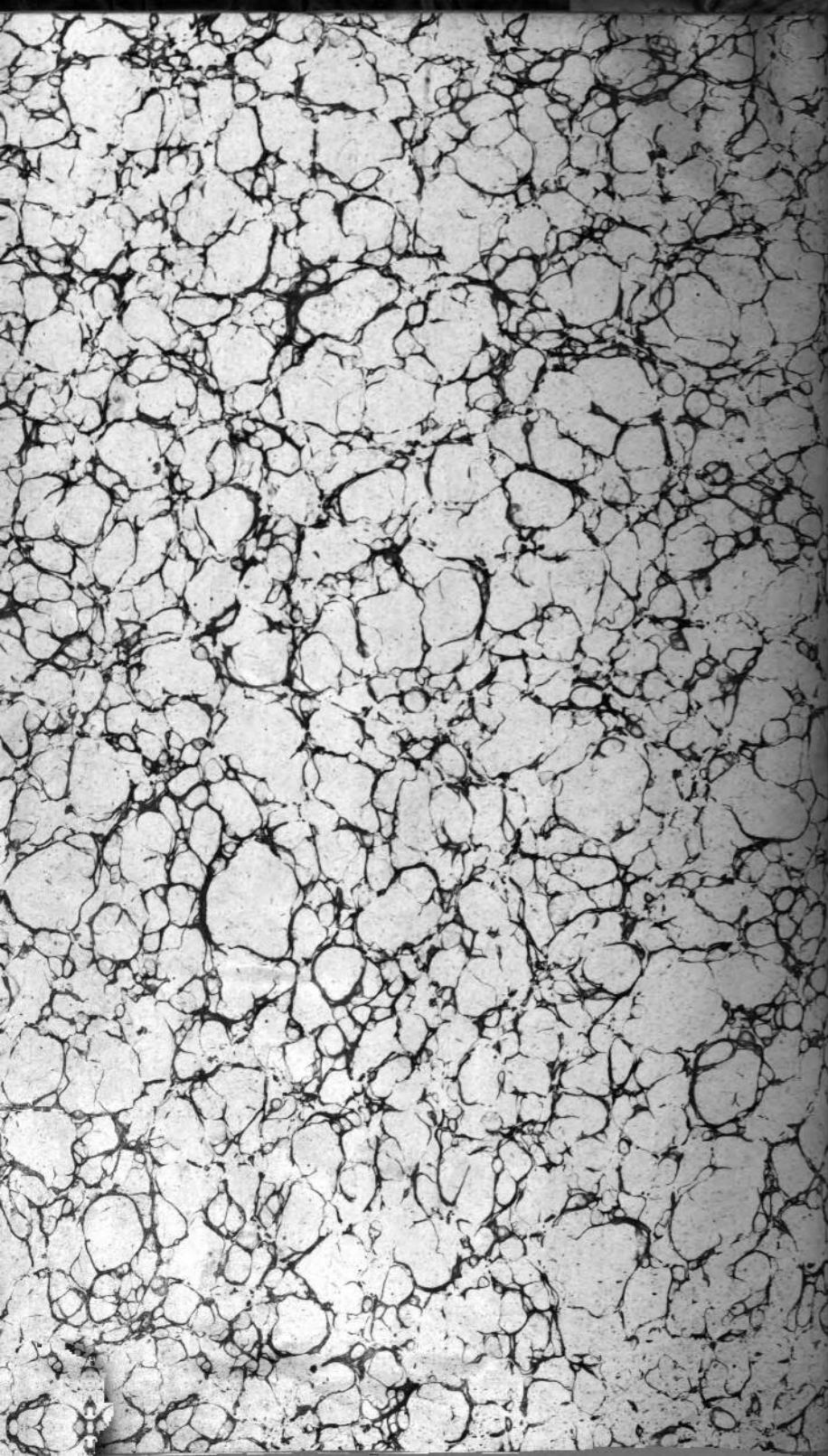
Kéretik az olvasó, hogy olvasás előtt példányában a' következő javításokat tegye: 2. lapon, 6. sorban egész helyett olv. *érzési* — 10. l. 20. s. olv. *ismerésnek* — 11. l. 6. s. olv. *ész, érzés és izlés által* — 13. l. 16. s. olv. *a' már kész* — 14. l. 24. s. *hajlás h. olv. hatás* — 17. l. 23. s. olv. *(chemiai)* — 18. l. 19. s. *kell h. olv. kel* — 21. l. 3. s. olv. *lépcsője a' közvetlen* — 23. l. 34. s. olv. *Olvasókönyv' eleje* — 25. l. 16. s. olv. *legelemiebben* — 29. l. 15. s. *hevenlési h. olv. herculesi* — 31. l. 3. s. *tehetségnek széles h. olv. tehetség. Széles* — 51. l. 6. s. *hallató h. olv. hallható* — 53. l. 11. s. *A' tanuló h. olv. A' tanító* — 55. l. 10. s. *l-t h. olv. i-t* — 57. l. 5. s. *akarják h. olv. akarnók* — 57. l. 34. s. *beszéd elé h. olv. beszédde* — 59. l. 24. s. *alig elemibbet h. olv. a' legelemibbet* — 66. l. 3. s. olv. *szorgalmi* — 66. l. 10. s. olv. *felfogatni* — 68. l. 7. s. *Ez előttolv. T.* — 68. l. 9. s. *Mi h. olv. Mit* — 68. l. 16. s. *'sat. előtt olv. Gy.* — 73. l. 4. s. olv. *folytatólag a' 35. §.* — 75. l. 25. s. *könnyű h. olv. könyv'* — 75. l. utolsó s. olv. *mi hasonló és különböző* — 77. l. 30. s. olv. *Terület mérése* — 81. l. 6. s. olv. *octáván* — 81. l. 29. s. *a' tanító itt is. olv. a' tanító. Itt is* — 90. l. 14. s. *A' mi előtt olv. T.* — 90. l. 29. s. olv. 57. §-hoz. — 92. l. 6. s. *sem h. olv. se* — 100. l. 26. s. olv. *ez a' tudomány* — 102. l. 8. s. *Látjátok előtt olv. T.* — 104. l. 24. s. olv. *diszét* — 107. l. 10. s. olv. *ügyekezék a' tanító a'* — 108. l. 34. s. olv. *személyét* — 109. l. 9. s. *által* kimarad. — 112. l. 26. s. 3 *nem*; h. olv. *harmadszor* — 113. l. 22. s. *külső érzés h. olv. izlés* — 117. l. 4. s. *előző h. olv. előző* — 118. l. 8. és 9. s. olv. *millyen az isten' bölcsesége, felebarátunk' szeretete 'sat., és megmutató* — 121. l. 27. s. *al h. olv. ál* — 124. l. 6. s. *fogalomnak h. olv. értelemnek.* — 126. l. 26. s. olv. *számlálám* — 127. l. 20. s. *gondolkozást h. olv. gazdálkodást* — 128. l. 31. s. olv. *és a' beavatandó* —

Österreichische Nationalbibliothek

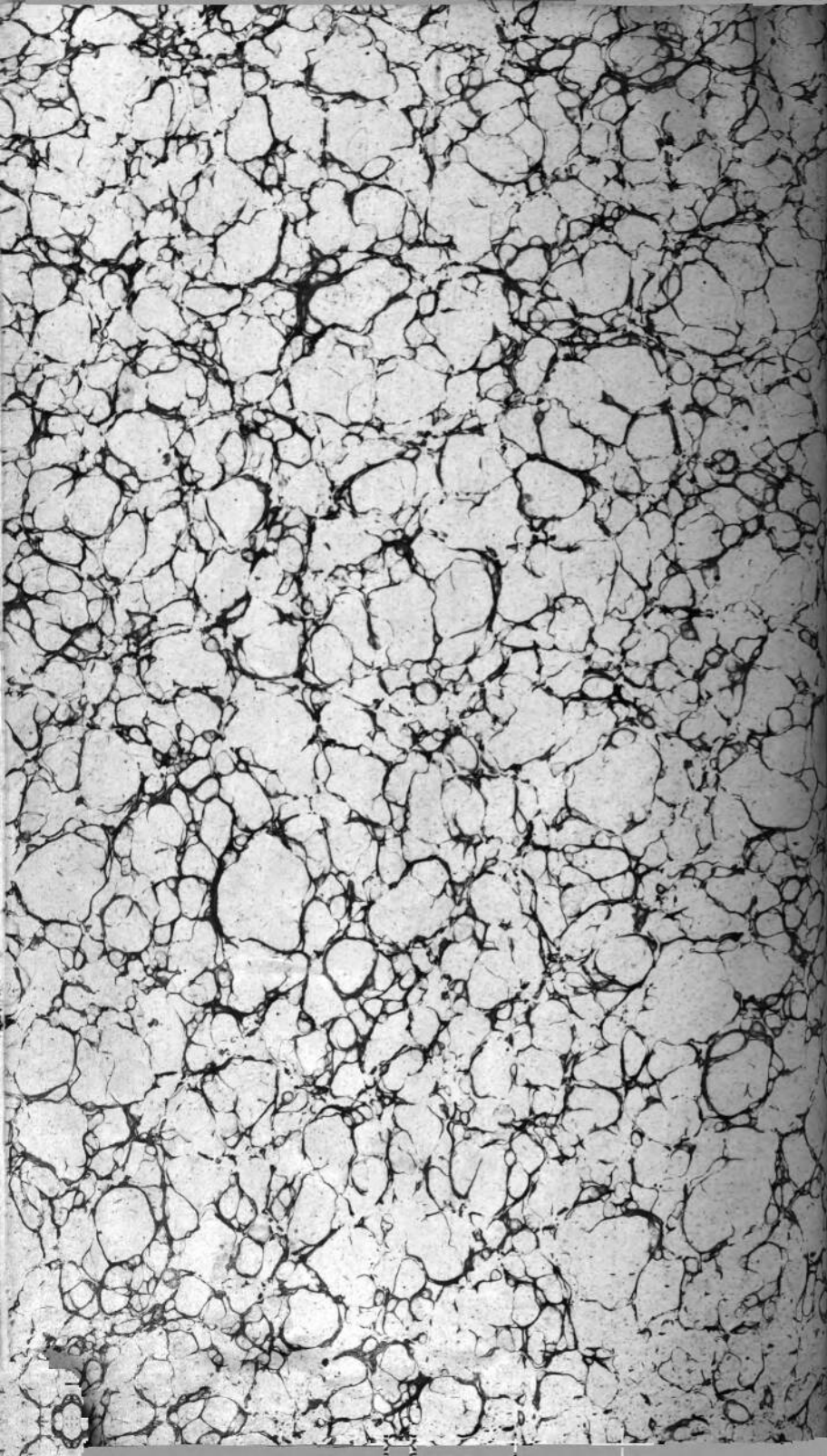

+Z169765709

Dr. Hallsterner
k. Hof-Buchbinder
in
WIEN
K. Bez. Schwarzspan-
nerstrasse 3.

Hr. Hallastner
Kk. Hof-Buchbinder
in
WIEN
K. Bez. Schwarzspä-
niersstrasse 3.

